

BUKA YA HO RUTA HO BALA SESOTHO
MOKGAHLELONG WA MOTHEO

Sesotho

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

BUKA YA HO RUTA HO BALA SESOTHO MOKGAHLELONG WA MOTHEO

DITEBOHO

Diteboho di lebiswa ho bohle ba bileng le seabo ho ngwolweng ha mosupatsela ona wa ho bala oo maikemisetso a ona e leng ho thusa matijhere a mokgahlelo wa motheo ho ruta bana ho bala.

LENANE LA DIKAHARE

DITEBOHO.....	2
KAROLO YA 1: SELELEKELA LE TJHEBOKAKARETSO	6
1.1 Selelekela Le Tjhebokakaretso.....	6
1.2 Sepheo Sa Mosupatsela	7
1.3 Dintlhatheo Tsa Mosupapele Ona Wa Ho Bala	8
1.3.1 <i>Ntlhatheo Ya 1: Ho na le kamano e matla pakeng tsa puo le tsebo ya ho bala le ho ngola.....</i>	8
1.3.2 <i>Ntlhatheo Ya 2: Puo e a Fumanwa, Ho Bala Ho a Rutwa.....</i>	9
1.3.3 <i>Ntlhatheo ya 3: Bohlokwa ba Maemo a moo Bana ba Phelang.....</i>	9
1.4 Dikarolo Tsa Ho Bala	10
Tsebo e hlwahlwa ya puo.....	10
1.4.1 Ho qhaqholla	11
1.4.2 Ho Bala Ka Kutlwisiso	11
1.4.3 Tshusumetso Ho Mmadi	12
1.5 Ho Qhaqholla Puong ya Sesotho.....	12
1.5.1 <i>Ho qhaqholla ho iketsahallang</i>	12
1.5.2 <i>Lebelo.....</i>	13
1.6 Bohlokwa ba Motheo wa Ho Bala o Tsitsitseng.....	14
1.7 Mawa a ho ruta ho bala ka Sesotho	15
1.7.1 <i>Dintlha Tse Ikgethileng Tsa Sesotho</i>	15
KAROLO YA 2: HO RUTA HO BALA DI KEREITING TSE TLASE: KAKARETSO YA DIKAROLO TSA HO BALA	19
Karolo ena e fana ka tjhebokakaretso e kenelleditseng karolo e nngwe le e nngwe ya ho bala e itshetlehile ho:	19
2.1 Ho Qhaqholla.....	19
2.1 (a) <i>Lenaneo la Medumo</i>	22
<i>Dikarolo tsa ho qhaqholla.....</i>	27
2.1.1 <i>Temoho ya Tshebediso ya Medumo.....</i>	28
2.1.2 <i>Temoho ya Medumo</i>	31
2.1.3 <i>Tsebo ya kamano ya ditlhaku le medumo.....</i>	35
2.1.4 <i>Ho bala Mantswe</i>	39
2.1.5 <i>Ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke</i>	44
2.2 Ho Bala ka Kutlwisiso	48
2.2.1 <i>Tsebo ya Tlotlontswe.....</i>	50
2.2.2 <i>Tsebokakaretso</i>	58
2.2.3 <i>Mawa a ho bala ka kutlwisisa</i>	60

2.2.4	<i>Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 1: Ho Tsoellets'a Tsebo ya Bana</i>	62
2.2.5	<i>Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 2: Ho Noha</i>	64
2.2.6	<i>Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 3: Ho eellwa dikamano</i>	66
2.2.7	<i>Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 4: Ho bopa setshwantsho sa se bolelwang ka kelellong</i>	69
2.2.8	<i>Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 5: Ho eellwa dikarolo tsa pale</i>	71
2.2.9	<i>Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 6: Ho hlahloba kutlwisiso le tshebediso ya mawa a ho itukisa</i>	74
	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho hlahloba kutlwisiso le tshebediso ya mawa a ho itukisa	74
2.2.10	Qetelo e Kgutshwane	78
2.3	Tshusumetso Ho Mmadi	79
2.3.1	<i>Thahasello</i>	81
2.3.2	<i>Maikutlo le ho kgothalla</i>	82
2.3.3	<i>Bakgothalletsi</i>	83
2.3.4	<i>Boitshepo</i>	85
2.4.1	Mawa a ho ruta ho bala	89
2.4.1.1	<i>Ho bala ka kutlwahalo</i>	89
2.4.1.2	<i>Ho bala ka kopanelo</i>	91
2.4.1.3	<i>Ho bala ka Tataiso ya Sehlopha</i>	93
2.4.1.4	<i>Ho bala ka bobedi le ho bala ka bonngwe</i>	96
2.5	Tlhatlhamano ya Mehato ya Ntshetsopele ya ho Bala	98
2.5.1	<i>Mmadi wa Sethato ya Qalang ho Bala</i>	98
2.5.2	<i>Mmadi wa Sethato</i>	99
2.5.3	<i>Ho Bala ka Bolokolohi ha Sethato</i>	100
2.5.4	<i>Ho Bala ka bolokolohi</i>	100
	KAROLO YA 3: LENANE LA HO BALA KA PHAPOSING YA BORUTELO	102
3.1	Mokgwa wa Ho Ruta Ho Bala Le Ho Ngola O Tsitsitseng O Bolelang?	102
3.1.1	<i>Ho Mamela le ho Bua</i>	103
3.1.2	<i>Mongolo</i>	104
3.1.3	<i>Ho ngola</i>	107
3.1.4	<i>Tshebediso ya Puo</i>	109
3.2	Botsamaisi Ba Phaposi Ya Borutelo	111
3.2.1	<i>Tekanyetso ya nako</i>	111
3.2.2	<i>Pakathuto</i>	111
3.2.3	<i>Nako ya tsepamiso ho Baleng le ho Ngoleng</i>	111
3.2.4	<i>Boitlhopiso le moralo wa titjhere wa ho ruta</i>	111
3.2.5	<i>Ditlwaelo</i>	112
3.2.6	<i>Botsamaisi ba dithusa-thuto tsa ho bala</i>	113

3.2.7	<i>Moralo wa phaposi ya thuto</i>	113
3.3	Mehlala ya pakathuto	114
KAROLO YA 4: NTSHETSOPELE YA MOETLO WA HO BALA DKOLONG		117
4.1	Dintho le Maemo a Thusang ho Ntshetsapele Mananeo a Ho Bala	117
4.2	Maemo A Phaposi Ya ho Ruta.....	119
4.3	Karolo Ya Titjhere Ho Tswellisa Moetlo Wa Ho Bala Pele	119
4.4	Karolo Ya Botsamaisi Ba Sekolo Ho Tswellisa Moetlo Wa Ho Bala	120
4.5	Karolo Ya Batswadi Le Setjhaba Ho Tswellisa Pele Moetlo Wa Ho Bala	120
SEKGOMARETSWA SA 1: LENANE LA MAREO A SEBEDISITWENG		121
LENANE LA DIBUKA LE DITOKOMANE TSE SEBEDISITWENG.....		122

KAROLO YA 1: SELELEKELA LE TJHEBOKAKARETSO

1.1 Selelekela Le Tjhebokakaretso

Tokelo ya ho fumana thuto ke e nngwe ya ditokelo tsa motheo tseo Molaotheo wa Naha wa Afrika Borwa (1996) o itshetlehileng ho tsona. Tabakgolo ya thuto ke ho tseba ho bala ka bolokolohi le kutlwisiso. Feela baithuti ba ka bang dimilione tse 25 lefatshe ka bophara, ha ba na tsebo ya motheo ya ho bala le ha ba kene sekolo bonyane dilemo tse nne¹. Diphuputso tsa PIRLS (Progress in Reading Literacy Studies) di bontshitse hore 78% ya baithuti ba kereiti ya 4 ha ba kgone ho bala ka kutlwisiso ha ba sebedisa puo efe kapa efe eo ba lekotsweng ka yona. Ha diphuputso tsena di lekodiswa ho ya pele, di bontsha maemo a sa thabiseng a ho bala. Ho etsa **mohlala**, baithuti ba kereiti ya 4 ba etsang 93% ha ba tsebe ho bala Sepedi ka kutlwisiso, ha ba etsang 88% ba sa tsebe ho bala IsiXhosa ka kutlwisiso².

Ho bala ho itshetlehle ho kutlwisiso. Bohlokwa ba ho tseba ho bala ke kutlwisiso. Seo re se balang re se balla ho utlwisisa. Ho bala ho kenyelletsa bokgoni ba ho nahana, e leng ntho ya bohlokwa bakeng sa ho netefatsa hore baithuti eba baahi ba sebeletsang naha. Bokgoni ba ho bala bo fa baithtui menyetla ya mesebetsi lemong tsena tsa mongwaha-kgolo wa bo 21³. Sepheo sa thuto ya motheo ke ho fihlella hore baithuti ba tsebe ho bala ka boikemelo, seo se bolela hore ba tsebe ho bala *ka nepo, ka bokgeleke, ka kutlwisiso mme ba thabele* ho bala. Tsena tsohle di lokelwa ho ahwa mokgahlelong wa motheo puong ya lapeng pele baithuti ba fetela mokgahlelong o mahareng.

Maikemisetso a mosupatsela ona ke ho ntlafatsa thuto ya motheo ya ho bala puo ya Sesotho. Mosupatsela ona o thehilwe hodima kutlwisiso ya hore baithuti bohle ba ka ithuta ho bala ka bolokolohi le kutlwisiso ha feela ba fumana thuto ya motheo ya ho bala e hlwahlwa mme ba bile ba fuwa menyetla ya ho ntshetsapele tsebo ya bona ya ho bala. Mosupatsela ona o bontsha tsela eo ho bala ka bokgabane ho ka fihlellwang ka teng dikolong.

¹ UNESCO. 2014. Teaching and learning: Achieving quality for all (Education for All Global Monitoring Report 2013/4). Paris, France. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225660e.pdf>

² Howie et al. 2017.

³ World Bank. 2016. Implementation completion report: Reading education (READ-PNG) project. Washington, DC: World Bank.

Buka ena ya ho ruta ho bala Sesotho e thehilwe hodima dipatlisiso tse nne tse neng di lekola dipuo tsa seAfrika. Dipatlisiso tsa pele di ne di lekola dipuo tsa Afrika Borwa⁴, tsa bobedi di ne di lekola ho bala dipuo tsa seAfrika ho ya le Afrika ka bophara, tsa boraro di ne di lekola thuto dinaheng tse lekang ho hlaboloha, mme tsa ho qetela di ne di lekola ho ruta ho bala ha ho sebediswa ditlhaku tsa nteterwane. Ka hoo mosupatsela ona o itshetlehile ho tsebo e tswang dipatlisisong tse ikamahantseng le dipuo tsa seAfrika le maemo a dikolo ka hara kontinente ya Afrika.

Batho bohle ho sa kgathaletsehe puo kapa setso sa bona, ba sebedisa kelello ka tsela e tshwanang le dikarolo tse tshwanang tsa kelello ho eellwa le ho bala puo e sebedisang ditlhaku tsa nteterwane. Le ha feela dikarolo tsa ho bala le tshebediso ya kelello di tshwana puong tsa Afrika Borwa, ha ho balwa dingolwa tse sebedisang ditlhaku tsa nteterwane, dibopeho le tsela eo di ngolwang ka yona di a fapana.

1.2 Sepheo Sa Mosupatsela

Sepheo se seholo sa Mosupatsela ona wa ho bala ke ho manolla le ho hlakisa dikarolo tse ka sehlohong tsa ho bala, e leng: **ho qhaqholla, kutlwisiso ya se balwang, le tshusumetso ho mmadi**. Dikarolo tsena di tiisa ho ruta ho bala Sesotho dilemong tsa ho qala.

Mosupatsela ona o ikemiseditse ho hlakisa dikarolo tse akaretsang tsa ho aha tsebo eo baithuti bohle ba e hlokang ho ithuta ho bala, le ho ruta ho bala puo tsa Afrika Borwa ka bokgabane ho elwa hloko dintlha tse ikgethileng tsa puo le mongolo (orthography). Ka hoo, ho na le dikamano pakeng tsa dintlha tse akaretsang le tse ikgethileng tsa ho ruta ho bala ha sethato. Dintlha tse ikgethileng di amana haholo le tsela ya ho ruta bokgoni ba ho qhaqholla medumo, mme dintlha tse akaretsang di amana le dipuo tsohle ha ho lekolwa ho bala ka kutlwiso le tshusumetso ho mmadi.

Tokomane ena ya ho bala e hlahisitswe ka tsela e hlahosetsang titjhene dintlha tse latelang mabapi le karolo ka nngwe ya ho bala: ***seo karolo ka nngwe e leng sona; hobaneng karolo eo e le bohlokwa; karolo eo e rutwa neng ebile e rutwa jwang; ke dithusa-thuto dife tse ka***

⁴ Pretorius, 2017. *Reading in the African languages: An annotated bibliography 2004-2017*.

sebediswang; tekanyetso e lokela ho etswa jwang; mme e qetelle ka ho hlwaya mapatso (ho ela hloko moo baithuti ba nang le ditshita thuto) e be e fane ka tsela eo mapatso ao a ka thibelwang ka teng.

Tokomane ya ho bala e matlafatsa mekgwa e ka sehloohong ya ho bala e hlahosang thuto ya ho bala dilemong tse qalang tsa ho ithuta e leng ho balla hodimo, ho bala ka kopanelo, ho bala ka tataiso, le ho bala ka bobedi le ho bala ka boikemelo. Mosupatsela ona o tswela pele o hlalosa dintlha tsa bohlokwa tse tshehetsang ho bala jwaloka; theko ya dithusa thuto tsa ho bala, dilaeborari, boitjhoriso le tshehetso ya matitjhere, batswadi le setjhaba.

1.3 Dintlhatheo Tsa Mosupapele Ona Wa Ho Bala

Ho na le dintlha-theo tse tharo tseo mosupatsela ona wa ho bala o itshetlehileng ho tsona:

1.3.1 Ntlhatheo Ya 1: Ho na le kamano e matla pakeng tsa puo le tsebo ya ho bala le ho ngola

Tsebo e hlwahlwa ya ho bua le ntshetsopele ya tsebo ya ho bala le ho ngola di amana ka matla, mme kamano ena e sebetsa ka tsela tse pedi:

- (i) Tsebo e hlwahlwa ya ho bua ya baithuti e na le tshusumetso e matla ha ba ithuta ho bala⁵. Bana ba tla sekolong ba na le tsebo e fapaneng ya puo ya bona ya lapeng, ka hoo ba qala sekolo ba le boemong bo fapaneng. Ha ngwana a na le tsebo e hlwahlwa ya puo ya lapeng, ho bonolo ho yena ho ithuta ho e bala.
- (ii) Ho bala dibuka ho na le tshutsumetso e matla tsebong e hlwahlwa ya bana ya ho bua puo ya bona⁶. Ka ho bala dibuka, ba ba le tlotlontswe e ngata, ba utlwisisa mareo, ba tseba ho bopa dipolelo tse rarahaneng, mme ba ba le tsebo-kakaretso e kenelletseng ya lefatshe.

Hobaneng sena se le bohlokwa matitjhereng a mokgahlelo wa motheo?

Leha baithuti ba tla sekolong ba bua puo ya lapeng, matitjhere a tlameha ho hlokomela hore ha se bana bohle ba teng phaposeng ya borutelo ba tlang ba ena le tsebo e hlwahlwa ya ho bua puo

⁵ Hoover & Gough 1991;

⁶ Cunningham & Stanovich 2001; Elley 1994.

ya bona ya lapeng. Baithuti ba bang ba fihla sekolong ba se na bokgoni ba ho bua puo ya bona ya lapeng, ka hoo ba lokela ho rutwa ho e bua le ho e bala.

1.3.2 Ntlhatheo Ya 2: Puo e a Fumanwa, Ho Bala Ho a Rutwa.

Ka tlhaho baithuti ba tsebang ho bua, ba thuswa ke ho utlwa, le ho bua le batho ba bang. Ho bala hona ha se karolo ya semelo sa rona jwaloka ho utlwa le ho bua, mme ka hoo, ho lokelwa ho rutwa⁷. Baithuti ba ka ithuta ho bala ha fela ba ka rutwa. Ho ithuta ho bala hantle ho itshetlehile hore na baithuti ba rutwa hantle ho le hokae, ba fuwa menyetla e mekae ya ho bala. Baithuti ba lokela ho fuwa menyetla ya ho bala dibuka tsa maemo a hodimo tse fapaneng.

1.3.3 Ntlhatheo ya 3: Bohlokwa ba Maemo a moo Bana ba Phelang.

Mofuta le semelo sa puo eo bana ba e utlwang le ho e bona lapeng le sekolong ona le tshusumetso ho kaho ya puo le tsebo ya ho bala le ho ngola. Le ha e le hore baithuti ba ithuta puo ho latela tsela ya tlhaho, dipatlisiso di bontsha hore boholo le botebo ba puo eo bana ba e utlwang lapeng, sekolong, le motsaneng oo ba dulang ho ona, e na le tshusumetso e kgolo ho bokgoni ba bona ba tshebediso ya puo le ho bala⁸.

Baithuti ba tswang malapeng a hlokang dibuka le moo batswadi ba sa bueng haholo le bona, kapa ba tswang malapeng ao ho buuwang dipuo tse fapafapaneng, ha ba atise ho bua kgafetsa. Ka hoo, ba hloka tshehetso e matla ha ba qala leeto la bona la ho ithuta ho bala puo ya lapeng ho feta ba qalang sekolo ba na le tsebo e hlwahlwa ya puo.

Hobaneng sena se le bohlokwa matitjhereng a mokgahlelo wa motheo?

Dinaheng tse hlabolohang, dikolo di ruta baithuti ba tswang malapeng a futsanehileng. Matitjhere a ke ke a fetola maemo a moruo a malapa ao, empa ba ka fetola se etsahalang dikolong le ka diphaposing tsa borutelo. Ho bohlokwa hore dikolo tse rutang bana ba tswang malapeng a futsanehileng di iketse dibaka tseo ho tsona baithuti ba fumanang thuto e hodimo ya puo ho sa kgathalletsehe maemo a bona.

⁷ Wolf 2008; Dehaene 2009; Siedenburg 2017.

⁸ Chall et al. 1990; Snow et al. 1998; Hart & Risley 2003; Farkas & Beron 2004, Hernandez 2011; Vasilyeva & Waterfall 2011.

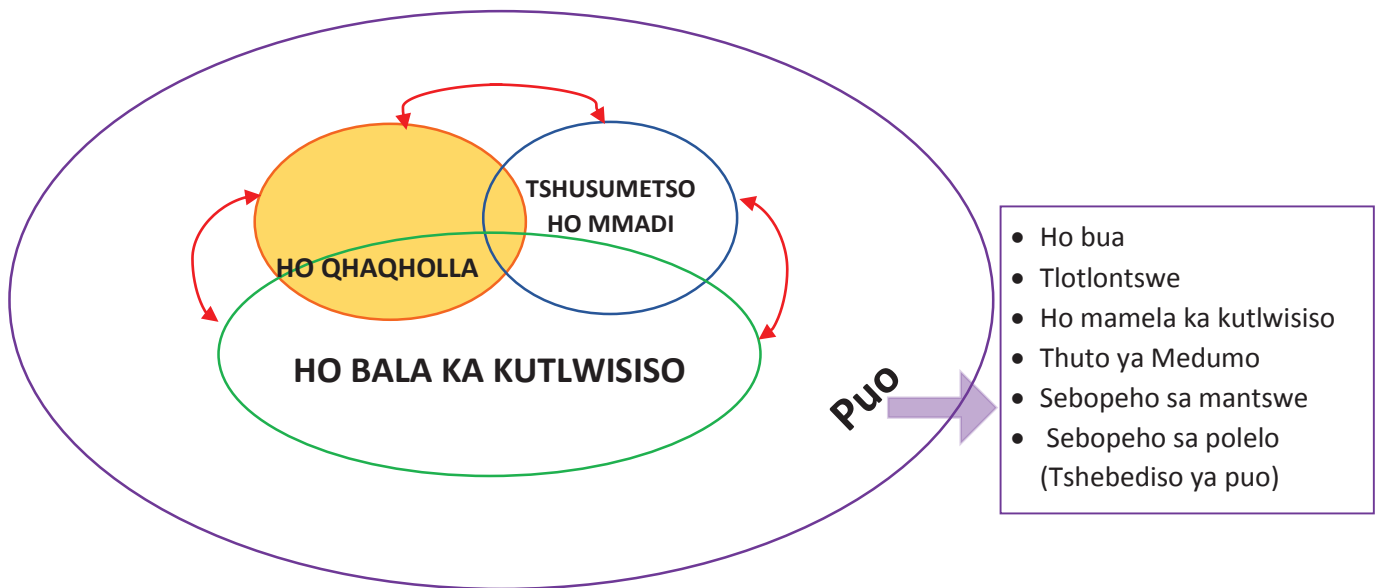
Dikolo di lokela ho aha di laeborari. Matitjhere a mokgahlelo wa motheo a lokela ho ba le dibaka tsa dibuka ka diphaphosing tsa bona moo baithuti ba tla finyellang ho bala dibuka tsa mefutafuta tsa puo ya bona ya lapeng. Tjhelete e lekanyeditsweng dithusa-thuto tsa ho ruta le ho ithuta e lokela ho sebediswa ka nepo selemo le selemo ho reka dibuka tsa maemo a hodimo.

1.4 Dikarolo Tsa Ho Bala

Mosupatsela ona, o tla hlalosa karolo tse tharo tsa ho bala e leng; ho qhaqholla, ho bala ka kutlwisiso, le tshusumetso ho mmadi. Tsena tsohle di na le karolo e bohlokwa ho ithuteng ho bala ka tsela tse fapaneng. Karolo ka nngwe e tla hlaloswa ka botebo. Sebopeho se lateng se bontsha dikamano pakeng tsa dikarolo tsena tse tharo tsa ho bala le bokgeleke ba ho bua.

Tsebo e hlwahlwa ya puo

Tsebo e hlwahlwa ya puo e thusa ho bopa motheo o matla wa ho tseba ho bala. Puong e nngwe le e nngwe eo re e balang, re lokela ho ba le maemo a itseng a tsebo e hlwahlwa ya puo eo. Tsebo e hlwahlwa ya puo e amana le ka moo ho leng bobebe le ka moo re ka balang (le ho ngola) puo ka bokgabane, bolokolohi le kutlwisiso. Hona ho etsahala ka ho tshwana Puong ya Lapeng le Puong ya Pele ya Tlatsetso.

Sebopeho sa 1: Dikarolo tsa ho bala tse kenelletseng puong.

Bokgeleke ba ho bua bo hlalosa tsebo ya puo ka ho phethahala le ka nepo. Sena se itshetlehile ho tsebo ya puo eo re nang le yona. Tsebo e hlwahlwa ya puo e kenelletsa tsebo ya mantswa (tlotlontswe) hammoho le setlwaedi le tsebo ya medumo, thuto ya kaho ya mantswa le sebopeho

sa polelo (tshebediso ya puo) puong. Hona ho bonahala bokgoning ba ho mamela ka kutlwisiso le ho bua ka nepo.

Bokgeleke ba ho bua ke karolo e bohlokwa ya ho ithuta ho bala. Puo e nngwe le e nngwe eo re e balang, re lokela ho ba le tsebo e itseng ya ho e bua. Bokgeleke ba ho bua puo bo etsa hore re ithute ho bala le ho ngola puo ha bonolo. Sena se etsahala dipuong tsohle. Bana ba nang le tsebo e hlwahlwa ya ho bua puo ya bona ya lapeng, ha ngata ba fumana ho le bobebe ho ithuta ho bala le ho ngola. Sena se tla etsahala ha feela ba na le matitjhere a hlwahlwa ba bile ba rutwa hantle.

Baithuti ba fumanang bothata ba ho bala le ho ngola, ha ngata ke ba nang le bothata ba tsebo ya ho bua puo ya bona ya lapeng. Matitjhere a tshwanela ho fa baithuti ba jwalo tshehetso e ngata ba be ba netefatse hore ba fumana menyetla ya ho kwetlisa tsebo ya bona ya sethato ya ho bala le ho ngola.

Le ha ho le jwalo, hore re utlwisisa seo re sa balang, re lokela ho tseba kamano ya ditlhaku le medumo. Tsebo ena ke yona ho qhaqholla.

1.4.1 Ho qhaqholla

Ho qhaqholla ke tsebo ya hore medumo ya puo e emetswe ke ditlhaku ha ho ngolwa, mme tsebo ena e sebediswa ho bala mantswe a ngotsweng a puo.

Ho ruta baithuti ho qhaqholla dilemong tse tlase tsa sekolo (**mohlala** Kereiti ya 1) ho bohlokwa haholo ka ha hona ho tla ba thusa ho utlwisisa mantswe a ngotsweng. Kantle ho bokgoni le tsebo e hlwahlwa ya ho qhaqholla, ho tla ba boima hore baithuti e be babadi ba hlwahlwa ba ikemetseng. Le ha ho le jwalo, ho qhaqholla ha se ho bala, empa ke karolo ya ho bala. Ke lewa le thusang ho bala ka kutlwisiso.

1.4.2 Ho Bala Ka Kutlwisiso

Ho bala ka kutlwisiso ke bokgoni ba ho elellwa le ho utlwisisa se ngotsweng ka ho se amanya le tsebo eo mmadi a nang le yona. Sepheo sa ho bala ke ho **utlwisisa** – se seng le se seng seo re se balang re lokela ho se utlwisisa. Ho na le mekgwa le ditsela tse ngata tse fapaneng tse thusang

moithuti hore a bale ka kutlwisiso jwaloka; bokgoni le tsebo e hlwahlwa ya puo, tlotlontswe, bokgoni le mawa a ho nahana.

Ho bohlokwa ho toboketsa hore le ha ho qhaqholla ho le bohlokwa, ha ho a lekana hobane bokgoni ba ho qhaqholla mantswa a ngotsweng ha ho bolele hore o utlwisisa seo o se balang. Ho utlwisisa ke seo ho bala ho se labalabelang. Re ka thusa baithuti ho ba babadi ba utlwisisang seo ba se balang ka ho aha tsebo ya bona ya tlotlontswe le ho ba ruta mawa a tla ba thusa ho bala ka kutlwisiso.

1.4.3 Tshusumetso Ho Mmadi

Tshusumetso ho mmadi e mabapi le maikutlo, maitshwaro le tjantjello ya baithuti. Tsena tsohle ke tsona tse etsang hore ba batle ho bala haholo. Ha baithuti ba bala kgafetsa, bokgoni ba bona ba ho qhaqholla, ho utlwisisa le tlotlontswe di a eketseha. Seo re se balang re ba le maikutlo ho sona ka tsela tse fapaneng. Re ka ikarabela ka thabo, hantle kapa hampe mme ka nako e nngwe re ba mahareng. Tshusumetso e nepahetseng ya ho bala dibuka e etsa hore baithuti ba thabele ho bala kgafetsa. Ha tshusumetso e fosahetse e na le ditlamorao tse mpe bakeng sa ho bala mme baithuti ba fumana ho bala ho le boima ebile ho le bodutu. Dikarolo tsena tsa ho bala di tla hlaloswa le ho manollwa ka botebo karolong ya 2 ya mosupatsela ona.

1.5 Ho Qhaqholla Puong ya Sesotho

1.5.1 Ho qhaqholla ho iketsahallang

Ntlha ya bohlokwa ya bokgoni ba ho qhaqholla ke hore; ho qhaqholla tshwanetse ho etswe ka nepo le ka potlako. Ho fihlella tsebo ya ho qhaqholla ka nepo le ka lebelo ho lebisa ho bokgoning ba ho qhaqholla ho **iketsahallang**. Sena ke bokgoni ba ho utlwisisa puo e ngotsweng ha bobebe.

Ha re bala mantswa ntle le ho a qhaqholla le ho nahana ka thata ka sebopeho sa ona, re be re bala ka bolokolohi. Ho iketsahalla ho fihlellwa ka mora ho fumana menyetla e mengata ya ho bala. Hona ho ka fihlellwa hape ha feela baithuti ba na le tsebo ya dikamano pakeng tsa medumo le ditlhaku (tsebo ya ditlhaku le modumo), ba na le tsebo ya ho kopanya medumo bakeng sa ho bopa mantswa, le bokgoni ba ho bala letoto la mantswa bakeng la ho utlwisisa dikapolelo le dipolelo.

Ha baithuti ba qala ho ithuta ditlhaku le medumo ya tsona ba bile ba di tswaka ho bopa mantsewe, ba ithuta tsena tsohle butle. Boholo ba baithuti ba nka nako e telele ba tsepamisitse maikutlo ba leka ho qhaqholla mantsewe le ho bopa dipateroni tsa mantsewe ao ka kelellong tsa bona. Ha nako e ntse e ya, tsebo ya baithuti ya ho qhaqholla e a eketseha mme ba qalella ho qhaqholla ka potlako mme qetellong sena se iketsahalla ka bolokolohi. Ha sena se etsahala, baithuti ba kgona ho tsepamisa maikutlo tekong ya ho utlwisisa le ho latela moelelo wa tema⁹. Bokgoni ba ho qhaqholla bo lokela ho kwetliswa kgafetsa hore baithuti ba fihlelle boemo ba ho qhaqholla ho iketsehallang.

1.5.2 Lebelo

Lebelo le bohlokwa ha ho qhaqhollwa mantsewe hobane ho thata hore baithuti ba bale ka kutlwisiso ha ho qhaqholla ho sa iketsahalle¹⁰. Tekanyetso e nngwe le e nngwe e sebedisang nako e lekantsweng (ho etsa ho hong ka nako ya motsotso), jwaleka e tshwanang le **Tekanyetso ya Ho bala ya Dikereiti tse Tlase (EGRA)** e lekola maemo a iketsahallang. Ho na le ditekanyetso (benchmarks) tse fapaneng tsa ho bala bakeng sa dikereiti tse fapaneng.

Ha moithuti a bala mantsewe a 20 ka nepo ka motsotso hona ho bontsha hore o fihlelletse boemo bo itseng ba ho iketsahalla ha a bala Sesotho. Empa ha moithuti a ka bala mantsewe a 8 ka nepo ka motsotso ho bontsha hore moithuti o hloka tshehetso e eketsehileng ya ho bala ka bokgeleke. **Tekanyetso ya Ho bala ya Dikereiti tse Tlase (EGRA)** le ditekanyetso (benchmarks) di tla hlaloswa ka ho teba tokomaneng ena.

Ho bohlokwa ho hatella hore leha tsebo ya ho qhaqholla e le bohlokwa bakeng sa kutlwisiso, tsebo ena ha e a fella. Ka mantsewe a mang, ho tseba ho qhaqholla mantsewe ha ho bolele hore o utlwisisa seo o se balang. Maikemisetso a ho bala ke ho utlwisisa seo o se balang.

⁹ Stanovich, 1986; Mathson et al.2006

¹⁰ Pretorius & Spaul 2016; Spaul et al. 2018.

1.6 Bohlokwa ba Motheo wa Ho Bala o Tsitsitseng.

Ho bohlokwa hore baithuti ba qale ka nepo ho ithuta ho bala le ho ngola. **Mapatso** a tsebo ya ho bala le ho ngola (Literacy) dilemong tse tlase a ka fetoha kapelenyana hoba **dikgeo** tse ka fetohang **lephao (dikgeo tse kgolo)**¹¹. Mapatso le dikgeo a ka lokiswa ha bonolo ho feta lephao. Maphao a sephara a tebile mme baithuti ba ka wela ka hara ona ebe ho ba thata ho tswa. Ho bohlokwa hore matitjhere a mokgahlelo o tlase a eellwe mapatso a ho bala le ho ngola lemong tse tlase e le hore ba tsebe ho a thibela e sa le ka nako.

Ho na le mabaka a mararo a bohlokwa ao ka ona baithuti ba tshwanelang ho ba le motheo o tiileng wa ho bala Sesotho, a lokelang ho ntshetswapele Mokgahlelong o Tlase:

- *Mokgwa oo baithuti ba balang ka ona Kereiting ya 3 o noha mokgwa oo ba tla bala ka ona sekolong se phahameng. Ka hoo, baithuti ba balang ka bokgabane Kereiting ya 3 ba na le menyetla e metle ya ho ba babadi ba hlwahlwa sekolong se phahameng. Babadi ba fokolang ba Keriti ya 3 ba tla dula ba fokola ha ba sa thuswe¹².*
- *Baithuti ba hlolehang ho bala Mokgahlelong o Tlase ba keke ba ntshetsapele tsebo ya bona ya ho bala ka bo bona Mokgahlelong o Mahareng ntle le thuso ya matitjhere. Ha ngata baithuti bana ba salla morao ho feta hobane mokgahlelong ona maikutlo a tsepamisitswe hodima ho ruta dikateng tsa dithuto tse fapaneng. Mokgahlelong ona baithuti ha ba ithuti ho bala empa ba sebedisa ho bala ho ithuta¹³.*
- *Mapatso le dikgeo a ho bala a lokela ho eellwa le ho phekolwa Mokgahlelong o Tlase. Baithuti ba hlolehang ho bala bana le menyetla e mengata ya ho tlohela sekolo Mokgahlelong o Mahareng kapa Sekolong se Phahameng.*

¹¹ Johnson 2012.

¹² Stanovich 1986; Farkas & Beron 2004; Hernandez 2011.

¹³ Pretorius 2014.

Ke ka baka leo ho leng bohlokwa ho netefatsa hore baithuti ba ba le bokgoni bo hlwahlwa ba ho bala puo ya bona ya lapeng. Matitjhere a lokela ho hopola dikarolo tsohle tsa ho bala mme ba netefatsa hore baithuti ba di tseba tsohle.

1.7 Mawa a ho ruta ho bala ka Sesotho

Sesotho ke e nngwe ya dipuo tsa Afrika Borwa tse sebedisang lenane la nteterwane ho ngola ho bontsha medumo ya puo. Sena le medumo e fapaneng le ditlhaku tse emetseng medumo, **mohlala**, ditlhaku tsena **d, f, h, k, l, m, n, s**.

Ho qhaqholla mantswe (decoding) ho bohlokwa puong ya Sesotho. Lebaka ke hobane Sesotho se na le mokgwa wa mopeleto o bonaletsang; ho bolelang hore tlhaku (kapa ditlhaku tse kopantsweng) e emela modumo o le mong, **mohlala**; tlhaku 'f' e emela modumo /f/ jwaleka 'fofa'; le ho /ts/ e ba 'tsoma'.

Ho ruta ho qhaqholla mantswe le medumo Sesothong ho na le monyetla wa hore ho bonolo ho fapana le senyesemane se nang le tsela tse fapafapaneng tsa ho qhaqholla mantswe le medumo. Senyesemane sena le tsela e sa bonaletseng ya ho qhaqholla mantswe, **mohlala**; modumo wa /f/ ho lentswe "frog" o ngolwa ka f, feela lentswe "phone" le na le modumo o tshwanang le wa "frog" qalong feela le qhala ka /ph/. Ka hoo ho ruta ho qhaqholla Sesothong ho bonolo haholo hobane di phapang tse tjena ha diyo. Ke ka hona baithuti ba banagta ba ka kgonang ho qhaqholla ka bobebe ho ya pheletsong ya kereiti ya 1.

1.7.1 Dintlha Tse Ikgethileng Tsa Sesotho

Puo ya Sesotho ena le dintlha tse latelang tse ikgethileng:

I. Metso le Dihlongwanthao tse Ikemalang

Mantswe a mangata a Sesotho a na le dihlongwanthao tse ka kopangwang le motso empa feela modumo wa motso le wa sehlongwanthao o a ikemela, ke ka hoo Sesotho e leng puo e nang le medumo e ikemetseng, **mohlala**.. /tsamaya/: motso le sehlongwanthao /-ile / **tsamaile**; /ruta/ motso le sehlongwanthao /-eha/ **ru**teha.

II. Mongolo wa Sesotho o Pepenene

Boholo ba mantswe a Sesotho a ngolwa ho ya ka moo a bitswang ka teng, mme ke ka hona re reng ke puo e sebedisang mongolo o pepenene.

III. Didumannotshi le Didumammoho tsa Sesotho

<p>Didumannotshi a, e, i, o, u</p>	<p>Sesotho se na le didumannotshi tse 5, tse ding di maemong a hodimo ha tse ding di le fatshe:</p> <p><i>ho abela [a], ho sheba [ε], ho jwetsa [e], ho leka [i], ho bitsa [i], pontsho [o], mongolo [ɔ], tumo [u], putso [ʊ]</i></p> <p>Sesotho se bile sena le didumannotshi tse bapileng jwaloka: <i>ee (tee), aa(hlaahlela), oo (phoofolo), oi (koloi), au(ausi), , oe (moeti)</i></p>
<p>Didumammoho tse iphetang</p>	<p>l (lla), m (mme), n (nna),</p>
<p>Didumammoho tse Tswakilweng</p>	<p>Didumammoho tse tswakilweng ho etsa modumo o le mong tsa Sesotho di ka ba 2 ho isa ho 4 mme di latelwa ke tumannotshi, mohlala; n- le -w:</p> <p>hl (hlola), Sh (sheba), tl (tlola), kg (kgomo), ng (ngaka), ph (pheha), tsh (tshola), tjh (tjhesa), tlh (tlhaku), nkgw (nkgwatha)</p>
<p>Sebopeho sa puo</p>	<p>Sesotho se ngolwa ka ho sebedisa didumammoho tse latelwang ke didumannotshi</p> <p>Mohl. Didumammoho (Consonant) Didumannosthi (Vowel)</p> <p>Ka hoo paterone ya Sesotho e ema tjena; CVCV(CV)</p> <p>mohl.</p> <ul style="list-style-type: none"> - letata (cvcvcv), - rula (cvcv), - tafola(cvcvcv) <p>Ka nako e nngwe paterone e ema tjena;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ema (vcv), oma (vcv), ama (vcv), opa (vcv), ora(vcv)
<p>Bolelele ba Mantswe</p>	<p>Sesotho se sebedisa mantswe a makgutshwane le a malelele. Ka hoo tsebo ya ho tswaka le ho qhaqholla medumo e bohlokwa ha o ruta bana ho bala.</p> <p>mohl. Hona le medumo e ikemetseng e mekgutshwane e etsang moelelo ka baka la mantswe a tsamaisanang le ona;</p> <p>/e/ le /a/ - Thabo <u>e</u> ne <u>e</u> le motho ya dulang <u>a</u> thabile</p>

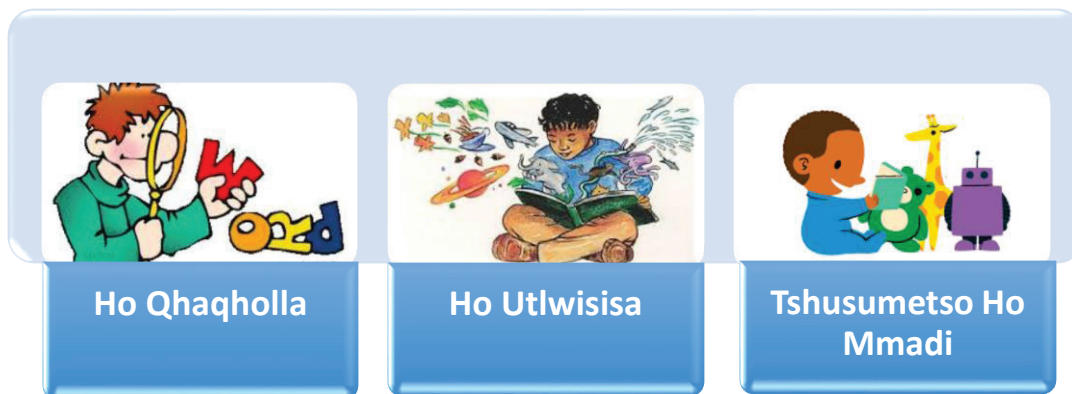
Mantswe a sebediswang kgafetsa	Sesotho se na le mantswe a sebediswang kgafetsa mohl. mme, ntate, bana, sekolo, buka, koloi .
Dihlongwapele le Dinhlolongwanthao	Sesotho se sebedisa Dihlongwapele le Dinhlolongwanthao mohl; dihlongwapele: n- (<u>n</u> thlatswetsa, <u>n</u> tima) dihlongwanthao: -ng (sefat <u>ng</u> , torop <u>ng</u>)
Maetsi	Sesotho se nale maetsi a fapaneng. Mohl: Leetsi > rata Leetsetsi > ratela Leetsisi > ratisa Leiketsi > ithata Leetsana > ratana
Mabitso	Mabitso a mang a tswa maetsing Mohl: Ruta > moruti Reka > moreki
Dihlopha tsa mabitso	Dihlopha tsa mabitso di sebediswa haholo ha re etsa bong le bongata; (Mo – Ba) Motho – Batho (Mo - Me) Mose - Mese (Le - Ma) Lesapo – Masapo (Se - Di) Sefate - Difate (N - Di) nku - Dinku (Bo - Ma) Bohobe – Mahobe (Ho – Ho) ho ja – ho ja
Makopanyi	Ke mantswe a sebedisetswang ho kopanya dipolelo; Mohl; Hobane: Mme o pheha dijo. Bana ba lapile. - Mme o pheha dijo hobane bana ba lapile. Empa: Ke a sebetsa. Ha ke na tjehelete. - Ke a sebetsa empa ha ke na tjehelete. Ebile: Mme o a kula. O ile ngakeng. - Mme o a kula ebile o ile ngakeng.
Malatudi	Ke mantswe a latolang mantswe a mang: Mohl; - Ema - dula - Robala – tsoha - Lla – tsheha

	- hole – haufi
Mahlalosingwe	Ke mantswe a ngolwang ka ho fapana empa a hlalosa ntho e le nngwe. mohl; - Robala – botha - Iketla - phomola - Shwa - hlokahala
Mahlalosi	Sesotho se na le mahlalosi a mararo Mohl: A sebaka - Toropong, thabeng, (Ke ya toropong) A nako – hoseng, maobane, thapama (Sekolo se kena hoseng) A mokgwa - ha monate (ke jele ha monate)
Botona le botshehadi	Monna - Mosadi Mokoko – Sethole Ausi – aubuti
Nyenyefatso	Ntja -Ntjanyana Motho – mothwana

KAROLO YA 2: HO RUTA HO BALA DI KEREITING TSE TLASE: KAKARETSO YA DIKAROLO TSA HO BALA

Karolo ena e fana ka tjhebokakaretso e kenelleditseng karolo e nngwe le e nngwe ya ho bala e itshetlehile ho:

- Karolo ya ho bala ke efe? Hobaneng e le bohlokwa?
- E ka rutwa jwang?
- E ka rutwa neng?
- E ka hlahlojwa jwang?
- O ka hlwaya mapatso jwang?

Sebopeho sa 2: Karolo tsa ho bala

2.1 Ho Qhaqholla

- Ho qhaqholla ho hlalosa e le tsela eo ditlhaku tse ngotsweng di amahangwang le puo ho etsa hore se ngotsweng se etse moelelo. Ho qhaqholla ke motheo wa ho bala: ntle le ho qhaqholla, ho bala ka kutlwisiso ho ke ke ha kgonahala. Ho qhaqholla ho na le dikarolo tse fapaneng tse tla hlalosa ka fatshe. Ho qhaqholla ke moelelo o lebisang qetellong mme qetello ke kutlwisiso.

Leha ho le jwalo ho tseba ho qhaqholla ha ho netefatse kutlwisiso. Le ha baithuti ba ka qhaqholla ba tla sebedisa bokgoni bo bong (jwaloka bokgoni ba puo le ho nahana le mawa) a ho ba thusa ho utlwisa seo ba se balang. Baithuti ba balang ka bokgabane ba qhaqholla seo ba se balang ka potlako le ka nepo ho ya ka dilemo kapa dikereiti tsa bona.

Karolo ena e tla tsepama dikarolong tse tla thusa ho qhaqholla. Ka hobane tlhophiso ya mongolo wa ditlhaku tsa nteterwane di emetse puo boemong ba modumo, ho bohlokwa hore matitjhere ha a balla baithuti dipale, a be le kutlwisiso e hlwahlwa ya medumo puong tsa bona le hore modumo ona o emetswe jwang ke ditlhaku.

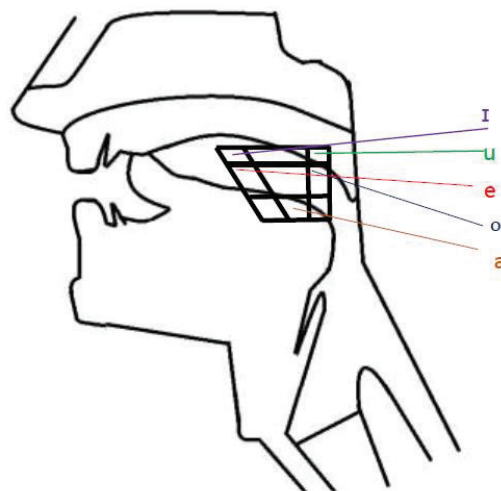
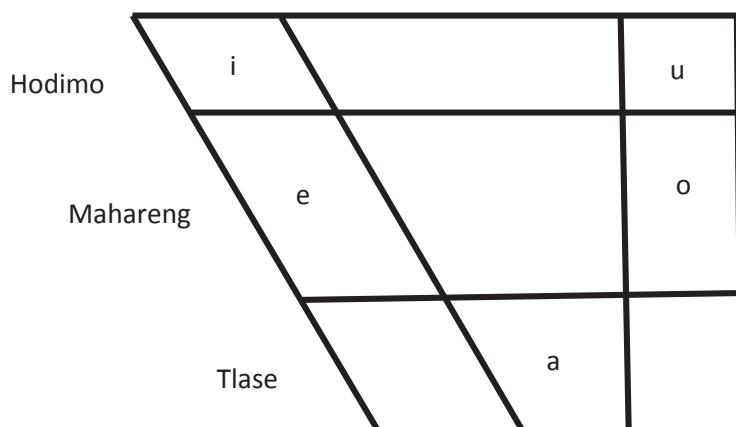
Tafole ya 1: Didumannotshi tsa Sesotho

	Ka pele	Mahareng	Qetellong
Hodimo	i		u
Mahareng		e	o
Fatshe		a	

Sesotho se na le didumannotshi tse 5, tse ding di maemong a hodimo ha tse ding di le fatshe:
ho abela [a], *ho sheba* [ɛ], *ho jwetsa* [e], *ho leka* [ɪ], *ho bitsa* [i], *pontsho* [o], *mongolo* [ɔ], *tumo* [u], *putso* [ɔ]

Sesotho se bile se na le didumannotshi tse bapileng jwaloka: *ee, aa, oo, oi, au, oa, oe*

Mohlala: tee, hlaahlela, hlooho, koloj, tau, boela

Sebopeho sa 3: Didumannotshi tsa Sesotho

Tafole ya 2: Didumammoho tsa Sesotho

Didumammoho	Medumo e 2	Medumo e 3	Medumo e 4	Medumo e rarahaneng	Maadingwa
b - bolo					z - zozo
d - dijo					ch - sechaba
f - folaha					v - thelevishene
					pr - moprofeta
h - hula	hl - hloleha, hleka, hw - hwetla	hlw - hlwahlwa			g - gauteng
j - jella	jw - jwang				
k - kuku	kw - kwena kg - kgomo	kgw - kgwele			
l - lemati	lw - lwana			ll - lla	
m - motho				mp - mpa mm - mme mph - mpho	
n - nona	ng - ngaka, nw - nwesa, ny - nyoko nt - ntate	ngw - ngwana		nk - nko nt - ntate nn - nna ntj - ntja nkg - nkgono	
p - papa	ph - pheha				
q - qubu	qw - qwabi, qh - qhoma	qhw - qhwela			
r - rula	rw - rwala				
s - sofa	sw , sh	shw - shwa			
t - tamati	ts, tj, tl, th, tw	tsw - tswala tsh - tshaha, tlh - tlhapa tjh - tjhesa tlw - tlwaela thw - thwasa	tshw - tshwara, tlhw - tlhwella		
w - wena					
y - yena					

Didumammoho tse rarahaneng tse boletsweng ka hodimo ha di a hlahoswa e le didumammoho tse pedi kapa tse tharo hobane ke dinoko kabo tsona; **mohl.** nna /n-na, lla/l-la. Modumo wa /o/ o ka ballwa fatshe kapa hodimo **mohl. fatshe: noka** (river)

hodimo: noka (hip).

Sesotho sena le didumammoho tsa maadingwa a jwaloka /z/ **mohl.** zozo (zozo), /v/ **mohl.** thelevishene (television).

2.2 (a) Lenaneo la Medumo

Ho na le mefuta ya mananeo a medumo e fapaneng. Dikolo di ka kgetha hore di latela lenaneo lefe le ka tshehetsang ho ruta medumo ka mokgwa o nepahetseng mme di tshwanetse ho dula di tshepahala lenaneong leo le di kgethileng. Tatellano e sisintsweng tokomaneng ena ke tataiso feela. Kahoo dikolong tseo mananeo a ho ruta medumo a nang le tatellano e fapaneng le e ho mosupatsela ona, titjhere o lokela ho latela lenaneo le teng sekolong seo a leng ho sona.

Medumo le mongolo di tshwanetse ho kopanngwa jwalo ka ha ho rutwa ha tlhaku ya modumo o itseng le hore e ngolwa jwang ha di tsamaya mmoho. Kereiting ya R ho ngola ho kenyelletsa ho bopa mantswe ka letsopa kapa ho taka. Baithuti ba rutwa medumo e qalang ya mabitso le mantswe ho ruta bokgoni ba sethatho ba ho bala. Kereiteng ya 1, ruta medumo e sebediswang kgafetsa pele. Hape, hopola popeho ya tlhaku hore, ho tea **mohlala**, o ka kgetha ho ruta tlhaku 'k' pele ho 'm' le tlhaku 'l' pele ho 'h' le 'b'. Ho rutwa ha medumo ha se mosebetsi o ikemetseng, o tshwanetse ho kopanngwa le lenaneo la ho bala ka kopanelo. Lenaneo le sesintsweng ke le latelateng:

Kotara ya 1

KOTARA YA 1				
BEKE / KEREITI	KEREITI YA R	KEREITI YA 1	KEREITI YA 2	KEREITI YA 3
Beke ya 1	Ho bala ha sethato	Diketsahalo tsa ho itukisetsa ho bala	ts – tsebo tl – tlama	kg – kgolwa hl – hleka nk – nkuka
Beke ya 2	Ho bala ha sethato	a – apole o – oma	tjh – tjhaka tlh – tlhaloso	nkg – nkgono mph – mphile
Beke ya 3	Ho bala ha sethato	e – ema i – ina	tsh – tsheha kgw – kgwele	ntj – ntja ngw – ngwana
Beke ya 4	h – hula	u – ulu	qhw – qhwelwa shw – shwele	ee – pheella oo – phoofolo
Beke ya 5	b – bolo	m – mema	ngw – ngwana tlw – tlwaela	uu – thuube aa – Mahlagahelela
Beke ya 6	k – kuka	n – nama	mph – mphile	nth – ntholla nng – nngolla
Beke ya 7	i – inama	l – lema	ntl – ntlotsa nth – ntholla	nkg – nkgono nts – ntsipa
Beke ya 8	r – roma	w – wele y – yona	ee – pheella oo – phoofolo	tjhw – tjhwatla tlhw – tlhwanyatsa
Beke ya 9	f – fofa	Ho pheta dithuto	uu – thuube aa – Mahlagahelela	nkgw – nkgwesa tshw – tshwenya
Beke ya 10	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto

Kotara ya 2

KOTARA YA 2				
BEKE / KEREITI	KEREITI YA R	KEREITI YA 1	KEREITI YA 2	KEREITI YA 3
Beke ya 1	Ho pheta dithuto	mm - mmema nn - nnana	ts - ts ipa kg - kg etholla	i - i la ei - pa leising
Beke ya 2	Ho pheta dithuto	mm - mmila ll - llile	tsh - tsh epa mph - mph ile	ae ph aella oa - mo alo
Beke ya 3	m - m otho	b - bana	uu - thu ube aa - Mahl aa hlela	ua - ru ang oe - po eletso oi - ko oing
Beke ya 4	j - j ella	k - kuku	ee - ph eella oo - pho ofolo	nk - nk uka nkg - nk golwa
Beke ya 5	p - p ina	d - dila	ntjh - ntj hakela tshw - tshw ehla	nkgw - nk gwesa ntlh - ntlh ola
Beke ya 6	o - o ma	t - tau	tlhw - tlhw anyatsa ntsw - ntsw aka	ntsh - ntsh eha tlhw - tlhw anyatsa
Beke ya 7	a - a pole	s - sila	nkgw - nk gwesa ntsh - ntsh osa	nqhw - nqhw ela ntsw - ntsw akela
Beke ya 8	d - d ula	r - ruta	ntlh - ntlh ola nqhw - nqhw ayela	tjhw - tjhw atla tshw - tshw aya
Beke ya 9	s - s elepe	h - haha	ntjh - ntj hakela	ngw - ngw anana
Beke ya 10	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto

Kotara ya 3

KOTARA YA 3				
BEKE / KEREITI	KEREITI YA R	KEREITI YA 1	KEREITI YA 2	KEREITI YA 3
Beke ya 1	q - q ala	f - fula	kg - kg olo hl - hl akola nk - nk u	ny - ny ane kg - kg olo
Beke ya 2	s - s eha	p - pere	nkg - nk gono mph - mph ile	nkg - nk gola nts - nts ipa
Beke ya 3	F - fofa	j - jobo	ntj - ntj anyana ngw - ngw ana	z - zo zo (Leadingwa)
Beke ya 4	e - e ma	q - qela	uu - thu ube aa - Mahl aa hlela	ntjh - ntj hakela v - vuv uzela (Leadingwa)
Beke ya 5	u - u tlwa	wa - jwala, we - nwele	ee - ph eella oo - pho ofolo	shw - mosh wela
Beke ya 6	t - t ima	mp - mpa, nt - nta	nth - nth etsa nng - nng olla	mp - mp olaya
Beke ya 7	y - y ena	ng - ngola	nkg - nk gola nts - nts ipa	ntshw - ntshw ela ntlhw - ntlhw anyatsa
Beke ya 8	g - G auteng	ny - nyonya	tjhw - tjhw atla	nkg - monk go
Beke ya 9	Ho pheta dithuto	kg - kgau	nkgw - nk gwesa tshw - mo tshwasi	mp - mp olaya nt - nt atela
Beke ya 10	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto

Kotara ya 4

KOTARA YA 4				
BEKE / KEREITI	KEREITI YA R	KEREITI YA 1	KEREITI YA 2	KEREITI YA 3
Beke ya 1	w - <u>w</u> ena	ph – phula	ui – ru <u>i</u> le ei - be <u>i</u> le	tlh - di <u>tlh</u> akiso
Beke ya 2	v - (loaned sound) <u>v</u> uvuzela	tl – tlile	ae - la <u>e</u> la oa – mo <u>a</u> lo ea - me <u>a</u> lo	nkgw - <u>nkgw</u> esa
Beke ya 3	z – <u>z</u> ozo - (loaned sound)	nk - nkama	ua - ru <u>a</u> oe – po <u>e</u> letso oi – kol <u>o</u> i	ntjhw - <u>ntjhw</u> ela
Beke ya 4	Ho pheta dithuto	sh -shapa	nk - mon <u>nk</u> o nkg thon <u>nk</u> ga	ng - <u>ng</u> ola
Beke ya 5	Ho pheta dithuto	hl -hlaba	nkgw - thon <u>nk</u> gawa ntlh - di <u>ntlh</u> a	tshw - di <u>tshw</u> anelo
Beke ya 6	Ho pheta dithuto	ts – <u>ts</u> otsi	ntsh - <u>ntsh</u> a tlhw - <u>tlhw</u> anyatsa	ntshw - bont <u>ntshw</u> a
Beke ya 7	Ho pheta dithuto	tj – tjoto	nqhw - <u>nqhw</u> ela ntsw - mant <u>ntsw</u> e	mp <i>tj</i> h – mp <i>tj</i> he
Beke ya 8	Ho pheta dithuto	jwe - lejwe, lwe - siilwe, rwe - rwese	tjhw – <u>tjhw</u> atletse tshw - <u>tshw</u> enya	nkgw – <u>nkgw</u> esa
Beke ya 9	Ho pheta dithuto	qh - qhoma	ng - motseng <u>ng</u>	nthw - <u>nthw</u> esa ngw - rongw <u>ngw</u> a
Beke ya 10	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto	Ho pheta dithuto

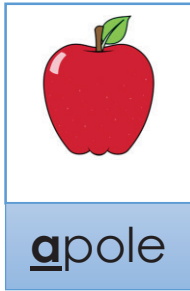
Ela Hloko: Mehlala eo o e fuweng e bontsha boholo ba medumo qalong ya mantswe, feela o lokela ho bontshwa tshebediso ya medumo ena mahareng le getellong ya mantswe.

2.2 (b) Tsela ya ho ruta medumo ho bopa mantswe

Tshitsinyo ke hore o latele mehato ena ya ho ruta medumo:

Kereiting ya 1, ruta bana tumannotshi e le nngwe le tumammoho e le nngwe ka beke. Maikemisetso ke hore bana ba utwlisang medumo batle ba hle ba qalelle ba bope mantswe ka didumannotshi le didumammoho tseo ba seng ba ithutile tsona.

Etsa dikarete tsa didumannotshi le didumammoho tseo o di rutileng. Baithuti ba di bone, ba di bitse, ba bone le dibopeho tsa tsona, ba di nyalanye le ditshwantsho mme ba ikwetlisa ho bitsa medumo ka nepo. Baithuti ba lokela ho bona phapang ya medumo. **Mohlala:**

=apole e qala ka modumo wa

= bolo e qala ka modumo wa

Baithuti ba rutwa ho kopanya modumo ka ho o ngola ka ho taka ka monwana ba sebedisa pente le lehlabathe.

Leka ho baetella pele ka ho bitsa tlhaku e rutwang

- Baithuti ba tshwanela ho bitsa tlhaku ha o ba bontsha yona
- Ba ngole tlhaku ha o e bitsa

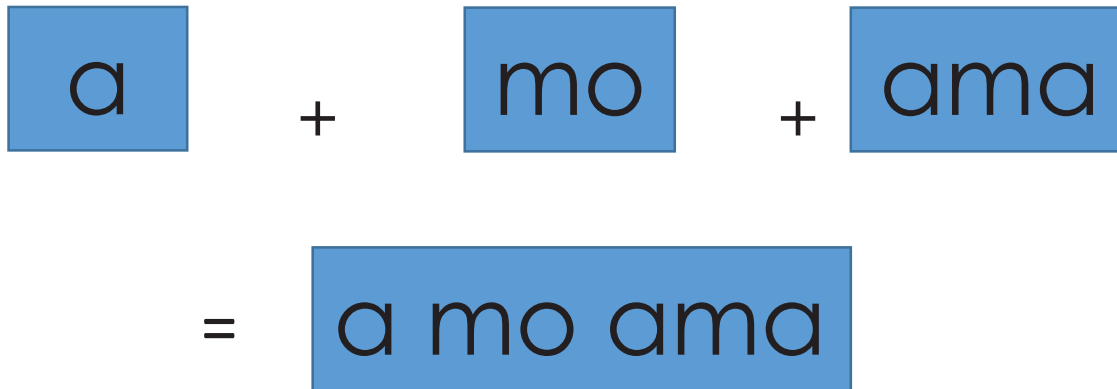
Ruta didumammoho o nto di kopanya le didumannotshi tseo o di rutileng tse pedi tsa pele ($m + a = ma$ / $m + o = mo$). Baithuti ba ithuta ho ngola tlhaku ka ho hatisa matheba. Tataisa baithuti ho bopa mantswe. **Mohlala:**

$$\boxed{m} + \boxed{a} = \boxed{ma}$$

O ka sebedisa mokgwa ona ho bopa mantswe a tlhaku tse tharo. **Mohlala:**

$$\boxed{a} + \boxed{m} + \boxed{a} = \boxed{ama}$$

O ka sebedisa mokgwa ona ho bopa polelo ka mantswe ao o a rutileng. **Mohlala:**

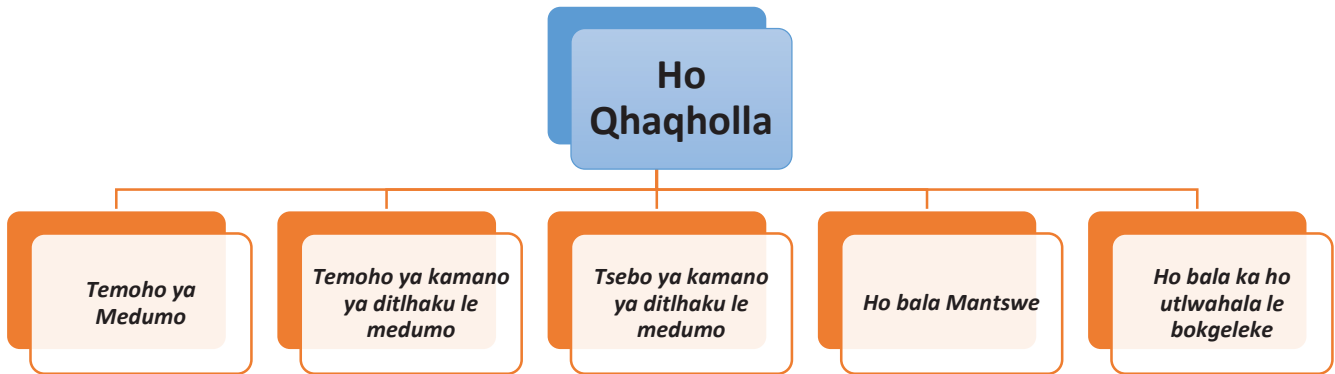

Hopola ho etsa tse latelang ho thusa baithuti ho utlwisisa medumo le ho bopa mantswe le dipolelo:

- Baithuti ba fuwa papetlana ya karete ho sheba sebopeho sa ditlhaku, ho tsamaisa monwana ba ntse ba e bitsa.
- Ba kopanya ditlhaku le ho elellwa hore di fana ka modumo o motjha ha di qeta ho kopanngwa.
- Baithuti ba newa monyetla wa ho aha mantswe.
- Hlahisa tse ding tsa didumanotshi o latela mokgwa wa beke tse pedi tse fetileng.
- Dikarete tsa ditlhaku di bitswa hore baithuti ba di utlwe,
- Kopanya ditlhaku tsa didumannotshi le didumammoho ho bopa medumo e metjha
- Hlahisa modumo o motjha, o bitse, baithuti ba mamele ba nto o bitsa.
- Hlahisa karete o ba bontshe hore modumo o ngolwa jwang, ba fe dipapetlwana tsa dikarete ba ntse ba tsamaisa menwana ho etsa ditlhakiso tsa ho o ngola.
- Kopanya le didumammoho o bope modumo o motjha.
- Etsa bonnete ba hore baithuti ba kgona ho kopanya medumo le ho bopa mantswe.
- Elliswa baithuti dinoko tse teng ka hara mantswe.
- Sebedisa dikarete tsa medumo le mantswe ho qhaqholla medumo.
- Etsa hore baithuti ba natefelwe ke ho utlwa medumo ka ho sebedisa dipapadi tse fapaneng.

Dikarolo tsa ho qhaqholla

Qhaqhollo e na le karolo tse fapafapaneng tse lokelwang ho rutwa hore ngwana a kgone ho bala ka kutlwisiso. Sebopeho sa 3 se bontsha dikarolo tsa ho qhaqholla.

Sebopeho sa 4: Dikarolo tsa ho Qhaqholla

Karolo ka nngwe ya dikahare tse sebopehong sa bo 3 e hlalosa tafoleng e latelang.

Karolo ka nngwe ya dikarolwana e hlalosa tafoleng e ka hodimo ele tataiso ya ho diruta. Tokomane ya tsa tataiso e fanwe bakeng sa hore matitjhere a shebe mapatso popong ya puo ya sethato ho thibela le ho lokisa pele dikgeo.

2.2.1 Temoho ya Tshebediso ya Medumo

Lereho	<p>Tlhaloso le bohlokwa ba Temoho ya tshebediso ya Medumo</p>
<p>Temoho ya tshebediso medumo</p>	<p>Temoho ya tshebediso ya medumo ke eng? Lentswe lena ke le akaretsang le bolelang temoho ya tshebediso ya medumo puong.</p> <p>Hona ho kenyeletsa mefuta e fapaneng ya lemoha</p> <ul style="list-style-type: none"> • bokgoni ba ho kgetholla mantswe dipolelong tsa puo. • bokgoni ba ho hlwaya dinoko mantsweng (<i>mohlala; selepe se na le dinoko tse tharo, se-le-pe</i>) <p>Hobaneng ho le bohlokwa ho lemoha tshebediso ya medumo medumo?</p> <p>Ho aha temoho ya baithuti ya tshebediso ya medumo ho thusa hore ba kgone ho bona dikamano pakeng tsa puo e buuwang le e ngolwang.</p> <p>Baithuti ba sa kgoneng ho ntshetsa pele temoho ya tshebediso medumo ba sitwa ho ithuta ho bala le ho ngola.</p> <p>Hobane puo tsa seAfrika di matla dinokong, baithuti ba fumana ho le bobebe ho supa dinoko mantsweng. Ka hoo baithuti ba qala ho rutwa tshebediso ya edumo ka ho qhaqholla le ho aha mantswe ho sebediswa dinoko. Sesotho se ngolwa ka ho sebedisa didumammoho tse latelwang ke didumannotshi. Mohl; mona (cvcv)</p>
<p>Ke e ruta neng?</p>	<p>Temoho ya tshebediso ya medumo e ka ntshetswa pele ho tloha ho Kereiti ya R le Kereiti 1. Hona ho ka etswa ka makgethe ka nako ya ho ruta medumo, ho mamela le ho bua, ho bala ka kopanelo, ho bala ka tataiso kapa ha ho rutwa mantswe a matjha. Ha baithuti ba sa qala ho Grade R, titjhere o lokela ho qeta nako e ngata le baithuti bao ka kereiting ya 1.</p>

Ke e ruta jwang?	<p>Ha o ruta Temoho ya tsebediso ya medumo o ka etsa tse latelang (Mehlala e latelang ha e bolele hore o ka etsa tsena feela);</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sebetso ka dinoko le medumo ya mabitso a baithuti, mohl: Pu-le = dinoko tse 2. • Sebetso ka dinoko mantsweng: ho supa le ho hlakola dinoko, mohl: Ere morena kantle ho /mo/ = <i>rena</i> • Sebetso ka medumo mantsweng: ho supa, dikotwana le motswako, mohl: opa matsoho o bontsha <i>mamama</i> = <i>ma+ma+ma</i> • Bapala ka medumo, mohl: bala, bata, baba, bana ji. • Supa mantswa ao o kopaneng le ona nakong ya ho Mamela le ho Bua kapa ka nako ya ho bala ka Kopanelo, mohl: morena, ji • Elellwa medumo ya mantswa. mohl. Rata = r + a + t + a • Kgetha medumo qalong, bohareng kapa qetellong ya mantswa. mohl. Selepe — modumo o qalong ke “se”
Dithusa-thuto / Disebediswa	<p>Hobane sena ke thuto ya ho mamela le ho bua, ha ho hlokahele dithusa thuto tse ngata. Ho Mamela le ho Bua ho ka sebedisa ditlhakiso tsa mmele jwaloka motsamao wa molomo, letsoho le monwana ji. Ho ka sebediswa dithusa thuto tse kang ditshwantsho, dibuka tsa dipale le dikwahelo tsa dibotlolo.</p>
Tekanyetso	<p>Tekanyetso e latelang ke mehlala, kahoo o lokela ho sheba CAPS bakeng sa ho fumana tekanyetso eo e seng ya semmuso le eo e leng ya semmuso;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hlwaya palo ya dinoko mantsweng (mohl. lamunu - dinoko tse tharo -la-mu-nu) • Hlwaya dinoko mantsweng (mohl; tsheha tshe-ha) • Kopanya dinoko mantsweng (mohl; le-ka-u -lekau) • Arola mantswa ho ya ka dinoko (mohl; lehakwe-le-ha-kwe) • Beha sonoko se le seng bakeng sa se seng lentsweng sele<u>mo</u>-sele<u>mi</u>
Ho elellwa mapatso le dikgeo	<p>Mokgwa o mong wa ho hlwaya mapatso ke ho sheba bana ba senang bokgoni ba ho utlwa palo ya dinoko mantsweng kapa palo ya mantswa polelong.</p>

Mapatso le dikgeo tseo titjhere a ka di bonang ke tse latelang (**elellwa hore ha se mapatso ohle a boletsweng mona**):

- Bothata ba ho utlwa palo ya dinoko mantsweng
- Bothata ho bala mantsewe dipolelong

Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?

Etsa lebota la medumo ya mantsewe ka phaphosing

Sebedisa dintho tse tshwarehang ho ruta /a/ apole

Ba ba bue mantsewe ao a qalang ka medumo eo

Bana ba tlise ntho tse tshwarehang tse qalang ka modumo oo.

Hopola tse latelang

Mosebetsi o mongata o thabisang baithuti o ka etswa ka ho opa diatla ho hlwaya dinoko tse mantsweng le mantsewe ka hara dipolelo.

Elellwa hore ha o hloke ho ngola mantsewe ha o ruta temoho ya tshbediso ya medumo. O ka kopa bana hore ba kwale mahlo mme ba mamele medumo eo o e etsang hore ba utliwe phapang. O se sebedise mantsewe a ngotsweng dipapetlweneng kaha sena ke temoho ya kamano ya ditlhaku le medumo.

Kereiting ya R re ruta medumo e qalang mme bana ba lokela ho sebedisa ntho tse tshwarehang ho ithutha.

Ha o ruta temoho ya medumo o ka etsa tse latelang (Mehlala e latelang ha e bolele hore o ka etsa tsena feela). Ho tshwana le mosebetsi wa tlhokomediso ya fonoloji, empa titjhere o sebetsa ho tloha mosebetsing o thata boemong ba kutiwisiso ya medumo, mme o ka etsa tse latelang:

Kereiti ya R

Kotara ya 1

- Elellwa medumo e qalang lebitsong. /L/ ya Lerato
- Kgetha medumo e fapafapaneng qalong ya mabitso kapa ya mantswe. **Mohl.** loma, lerato, rata, taba.
- Elellwa medumo e sa tsamayelaneng le tatelano. **Mohl.** Rlb, rlik, rik, rik ji.

Kotara ya 2

- Mamela lentse le qalang ka modumo o sele e.g moro, toro, mala,
- Elellwa medumo e qalang lebitsong. /L/ ya Lerato
- Kgetha medumo e fapafapaneng qalong ya mabitso kapa ya mantswe. **Mohl.** loma, lerato, rata, taba. L & l di a tshwana empa t, r ha di tshwane.
- Elellwa medumo e sa tsamayelaneng le tatelano. **Mohl.** rib rlik rik rik

Kotara ya 3

- Bala medumo le ditlhaku e.g Lebitso la ka Lerato le qala ka modumo /l/
- Elellwa medumo e tshwanang lentseweng kapa lebitsong. **mohl.** Lerato & Lesedi /l/ e a tshwana.
- Mamela lentse le qalang ka modumo o sele. **mohl.** moro,toro,mala: toro
- Elellwa medumo e qalang lebitsong. **mohl.** Lerato /l/
- Kgetha medumo e fapafapaneng qalong ya mabitso kapa ya mantswe e.g loma, lerato , rata, taba. l&l di a tshwana empa t,r ha di Tshwane.
- Elellwa medumo e sa tsamayelaneng le tatelano e.g ribrikb k ha e tsamayelane le tatelano.

Kotara ya 4

- Mamela lentse le qalang ka modumo o sele. **mohl.** moro,toro,mala: toro
- Elellwa medumo e qalang lebitsong. **mohl.** /l/ ya Lerato
- Kgetha medumo e fapafapaneng qalong ya mabitso kapa ya mantswe. **mohl.** loma, lerato, rata, taba. /l/ le /l/ di a tshwana empa /t/ le /r/ ha di Tshwane
- Elellwa medumo e sa tsamayelaneng le tatelano, r-l-b-r-l-k-b: /k/ ha e tsamayelane le tatellano.

	<ul style="list-style-type: none"> Bala medumo e qalang ya mantswa mora e qala ka m. <p>Kereiti tsa 1, 2 & 3</p> <ul style="list-style-type: none"> Hlwaya/supa medumo qalong ya lentsewe, mohl. Ke modumo ofe o qalong ya lentsewe lesedi? = /l/ Hlwaya/supa modumo qetellong ya lentsewe, mohl. Ke modumo ofe o qetellong ya lentsewe, lesedi? = /i/ Ho tlosa modumo lentseweng, mohl. Bua lentsewe morena ntle le modumo /a/ = /moren/ <i>Ho nka sebaka sa modumo o le mong bakeng sa o mong, mohl. Bua lentsewe roka. Jwale le bue/le phete hape,empa sebedisa/ff/ bakeng sa /r/ = foka</i>
<p>Disebediswa</p>	<p>Hobane sena ke thuto ya ho mamela le ho bua, ha ho hlokhale dithusa thuto tse ngata. Ho Mamela le ho Bua ho ka sebedisa dithakiso tsa mmele jwaloka motsamao wa molomo, letsoho le monwana jj. Ho ka sebediswa dithusa thuto tse kang dithshwantsho, dibuka tsa dipale le dikwahelo tsa dibotlolo.</p>
<p>Tekanyetso</p>	<p>Lekola bokgoni ba baithuti ba ho:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ho hlwaya modumo qalong le qetellong ya lentsewe Kopanya modumo ho etsa dinoko ho Kopanya dinko mantsweng. Arola mantsewe ka dinoko le ho arola dinoko ka medumo. Tjhentjha modumo ka o mong lentseweng <p>Temoho ya medumo e itshetlehlele ho kutlo mme ka hona ho lokela hore baithuti ba kgone ho utlwa phapang pakeng tsa medumo; mohl.</p> <ul style="list-style-type: none"> Hlwaya mantsewe le medumo e tshwanang le e sa tshwaneng. (bolo, bonolo, potso) Hlwaya mantsewe a raemang (loma, seeta, moma) Ho opa matsoho bakeng sa mantsewe a etsang dipolelo (Ntja – opa diatla, e – opa diatla, loma - opa diatla, lesapo - opa diatla) Ho hlwaya lentsewe le fapaneng le a mang (raha, bina, pina) Ho iqapela raeme (ke eng se etsang raeme le “bina”?) <p>Kereiti ya R:</p> <ul style="list-style-type: none"> Elellwa ka ho utlwa didumammoho tse itseng tse qalang le didumannotshi haholo qalong ya mantsewe a tlwaelehileng. Mohl. lebitsong la Bophelo- o bolella titjhere a supa ‘b’ hore ke /b/

	<p>Kereiti ya 1:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Phapang pakeng tsa medumo e utlwalahalang qalong ya mantswa (Mohl. ba, be, bo, bi, bu). • Qala ho bopa mantswa a sebedisa medumo e tswakilweng ho bopa mantswa (mohl.ma ho bopa maime, me ho bopa mema, mi ho bopa mitara, mo ho bopa momona, mu ho bopa muuru Le ho fumana morethetho) ho fumana morethetho. <p>Kereiti ya 2:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elellwa morethetho wa mantswa (Mohl.fela,fofa,fula) <p>Kereiti ya 3:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bopa mantswa ka ho sebedisa tsebo ya medumo eo a ithutileng yona selemong sena. • Elellwa le ho sebedisa dihlongwapele le dihlongwanthao
<p>Ho elellwa mapatso le dikgeo</p>	<p>Mapatso le dikgeo tseo titjhere a ka di bonang ke tse latelang (elellwa hore ha se mapatso le dikgeo tsohle tse boletsweng mona):</p> <p>Mohlala:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Baithuti ba hloleha ho qapodisa medumo e dinokong kapa mantsweng ka nepo. • Baithuti ba hloleha ho hlwaya /ho bitsa modumo o qalong ya senoko kapa lentswa • Baithuti ba hloleha ho kopanya medumo ho bopa dinoko kapa ho kopanya dinoko ho bopa mantswa. • Baithuti ba hloleha ho arola mantswa ka dinoko le dinoko ka modumo • Ha baithuti ba fapanya medumo /d/ le /b/ kapa /e/ le /i/ kapa /o/ le /u/ • Ha baithuti ba hloleha ho elellwa medumo e qalang kapa e qetellang • Ha baithuti ba hloleha ho elellwa lentswa ka mora ho tlosa kapa ho fetola modumo o le mong qalong kapa qetellong
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Dikgeo di ka fediswa ha:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ka ho ruta ho qapodisa medumo e dinokong/mantsweng ▪ Ka ho ruta baithuti ho arola le ho kopanya medumo le dinoko.
<p>Hopola tse latelang</p>	<p>Hlokomela ntilha tse latelang:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Ha ho hlokahale hore o ngole mantswe kapa ditlhaku kapa tshebediso ya karete tsa mantswe ho ruta temoho ya medumo (mosebetsi /tshebetso e etsehang). • O ka re baithuti ba kwale mahlo ha ba etsa mosebetsi! Kgang ke hore baithuti ba lemohe medumo ka ho mamela ntle le ho sheba se ngotsweng.
--	---

2.2.3 Tsebo ya kamano ya ditlhaku le medumo

<p>Lereho</p> <p>Tsebo ya kamano ya ditlhaku le medumo</p>	<p>Tlhaloso le bohlokwa Tsebo ya kamano ya ditlhaku le medumo</p> <p>Tsebo ya ditlhaku le medumo ke eng? E bolela kutlwiso ya ditlhaku tsa nteterwane le medumo eo e di emetseng</p> <p>Hobaneng ho le bohlokwa ho ba le tsebo ya ditlhaku le medumo? Ka dipuo tsa se Afrika, kamano pakeng tsa ditlhaku le medumo ya tsona e hlaikile kapa e na le ponaleto. Ho bonolo ho ithuta dikamano tsa ditlhaku le medumo dipuong a seAfrika hobane mabitso a ditlhaku le medumo ya tsona di a tshwana.</p> <p>Tsebo ya ditlhaku le medumo e fihleliwa ka kutlwiso ya kamano pakeng tsa medumo ya puo e buuwang le ditlhaku hoye ka mopeleto wa mongolo o ngotsweng.</p> <p>Hobane tlhophiso ya mongolo wa ditlhaku tsa nteterwane e emela medumo ka tshebediso ya ditlhaku, ho bohlokwa hore baithuti ba ithute hore kamano ya medumo le tlhaku ke eng.</p> <p>Tsebo ya kamano ya ditlhaku le medumo e thusa baithuti ho ithuta ho fetolela puo e ngotsweng ho ya ho puo e buuwang le ho fetolela puo e buuwang ho e ngolwang.</p> <p>Ho ya ka semelo se matla sa dinoko tsa dipuo tsa SeAfrika, ho bohlokwa ho sebedisa dibopeho tsa dinoko nakong e qalang ya ho ruta ho bala e le kemedi e lebisang phetolelong ya moelelo ka bokgeleke.</p>
E rutwe neng?	Haholo tseba di etsahala kereiting ya pele le kereiting ya 2

	<p>Kereiting ya R, baithuti ba atisa ho rutwa ditlhaku tse hlahellang mabitsong a bona, mme baithuti ba qetella ba tiwaela didumanotshi le didumammoho tse tsamayang ka bonngwe tse hlahelang kgafetsa jwaleka m,v,l,n. Medumo ya ditlhaku tse tharo di ka etswa maqalong a Kereite ya 2.</p>
<p>E ka rutwa jwang?</p>	<p>Ho ya ka semelo se matla sa dinoko tsa Sesotho, ho bohlokwa ho sebedisa dibopeho tsa dinoko nakong e qalang ya ho ruta ho bala e le moedi o lebisang phetolelong ya moelelo ka bokgeleke. Leha ho le jwalo, hobane puo ya Sesotho e sebedisa thopiso ya ditlhaku tsa nteterwane, mme hona ho bohlokwa bakeng sa baithuti ho ba le kutlwisiso ya kamano ya ditlhaku le medumo kahara dinoko, le ho tswaka medumo ho bopa dinoko, le ho tswaka dinoko ho bopa mantswa.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Didumammoho tse 10 tse tsamayang ka bonngwe tse hlahellang kgafetsa tsa Sesotho. Mohlala: l k m b s h d r n p f</i> • Motswako wa dinoko ho bopa mantswa,jwaloka: ra-ta,di-jo,ba-na <p>Kereiti ya R</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hlwaya mantswa a raemang le dipineng tse tsejwang. • Elellwa didumammoho le didumanotshi tse qalang mantswa ka ho mamela le ho sheba <p>Kereiti ya 1 -3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qapodisa ditlhaku tsa nteterwane / alfabete tse itseng: bonyane didumannotshi tse 5 le didumammoho tse 3. • Elellwa medumo; le ho bopa mantswa ka medumo eo ba e rutilweng • Hlophisa mantswa ho latela leloko la ona (ela, eta, ema, ama, ala, aba) • Lemoha medumo e tswakilweng ka ditlhaku tse tharo mantsweng. mohl. tjh, tsh, kgw • Motswako wa ditlhaku ho bopa didumammoho. • Boithapollo ho elellweng dinoko, jwaloka: ma, me, mi, mo, mu

Dithusa thuto

Medumo	
hl 5	kg
hw	kg
kw	mm
mp	ng
nt	nw
ph	sh
th	tl
	ts

Dikarete tsa ditlhaku

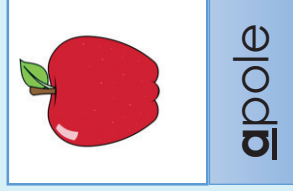
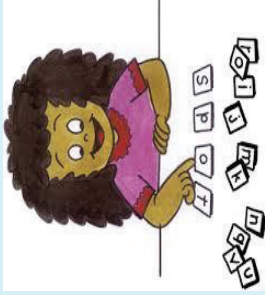

Dikuku tsa ditlhaku

bana

Dikarete tsa ditlhaku

apole

bolo

Tekanyetso

Kereiti ya R – Kotara ya 3

Eilelwa ka ho bolela le ho bona didumammoho tse itseng tse qalaleng le didumantotshi haholo qalong ya mantswa a tlwaelehileng

Mohlala: Lebitso la Pule

Moithuti o bolella mosuwe a supa /P/

Kereiti ya 1- Kotara ya 3

Hlophisa mantswa ho latela leloko le le leng

Mohlala : ela / eta / ama /ama /ala / oma

Kereiti ya 2 – Kotara ya 3

Boeletsa medumo e tswakileng e bopilweng ka ditlhaku tse pedi

Mohlala: Kgala / nyonya / kgang

	<p>Kereiti ya 3- Kotara ya 3 Eilelwa medumo e tswakilweng ya didumammoho tse hlahellang kahara mantswa Mohlala: Seshweshwe / motsheare / motsamao.</p>
<p>Ho eilelwa mapatso le dikgeo</p>	<p>Mapatso le dikgeo tseo titjhere a ka di bonang ke tse latelang (eilelwa hore ha se mapatso le dikgeo tsohle tse boletsweng mona):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ha baithuti ba fapanya medumo /d/ kapa /a/ le /u/ • Ha baithuti ba hloleha ho hlwaya modumo o nepahetseng • Ha baithuti ba sa kgone ho hlwaya modumo o qalang wa lebitso/lentswe
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Titjhere e tshwanela ho fana ka mehlala e fapaneng ho tlwaetsa baithuti ho utlwa modumo o phethaphethwang (alliteration) ka makgetlo a mmalwa.</p> <p>Baithuti ba etse lethathama la popo ya mantswa a modumo o itseng</p> <p>Titjhere e fane ka mantswa, baithuti ba etse sedikadikwe modumong kapa tlhakung</p>
<p>Hopola</p>	<p>Tsebo ya kamano ya dithaku le medumo ha e ya tshwanela hore e be sethokothehi empa e lokela ho thabisa baithuti mme ba thabele diphephetso tsa ho sebetso ka dithaku, dikarolwana tsa medumo le dinoko kahara mantswa.</p> <p>Tsebo ya kamano ya dithaku le medumo e fana ka bokgoni e bile e thusa baithuti ka phetolelo ya moelelo ya mantswa a matjha ao ba so kang ba kopana le ona pele.</p>

2.2.4 Ho bala Mantswe

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho bala Mantswe
Ho bala Mantswe	<p>Ho bala Mantswe ke eng? Ho bala mantswe ke bokgoni ba ho bala mantswe ka nepo le ka potlako ha o bala, le ho elellwa mantswe a makgutshwane, a hlahellang kgafetsa ka pele ntle le ho a arola ka dinoko kapa medumo (mohi; hobane, empa, feela, mme). Ho bala mantswe ho etsahala boemong ba dinoko le mabopi, kahoo ho itshelehile tsebong ya ditlhaku le modumo le dinoko le mabopi a etsang mantswe (mohi. dihlongwapele le dihlongwanthao).</p> <p>Sebopeho sa mantswe Sebopeho sa mantswe se kenyeletsa ho ithuta hore dihlopha tsa ditlhaku di amangwa le moelelo o itseng. Dipuo tsa seAfrika di na le popo e ruileng ya mkgwa wa tshebetso wa sebopeho sa mantswe ka bongata ba dihlongwapele le dihlongwanthao tse kopantsweng mabitsong le dikarolo tsa puo. Bokgoni ba ho sebedisa dibopeho tsa mantswe ha ho balwa ka puo tsa SeAfrika Bo bohlokwa haholo. Tsebo ya sebopeho sa mantswe ho thusa bana ho utlwisisa mantswe ka ho tseba moelelo wa dikarolo tsa mantswe. Bana ba lokela ho utlwisisa hore ka nako tse ding dikarolo tsa mantswe di a kopangwa mme medumo e ka lebisa phethohong ya mopeleto. Ba tshwanetse ho qhaqholla mantswe ka nepo le ho elellwa moelelo dikarolong tsa mantswe (Mohi. Karolo + ana = karolwana. Sena ke etswa ke hobane /o/ le /a/ di lokela hoba ka tlasa mkgwa wa tsamaiso ya didumantotshi tse momahaneng mme ebe /w/).</p> <p>Bohlokwa ba ho bala mantswe Hobaneng ho le bohlokwa ho bala mantswe? Ha baithuti ba tseba kamano ya ditlhaku le medumo le ho kopanya medumo, ba ka kgona kopanya ditlhaku ho bopa mantswe. Mantswe ke motheo wa puo. Re sebedisa mantswe ka tatellano ho bopa dipolelo tse bontshang maikutlo hore se ngotsweng se be le moelelo. Ho bohlokwa hore baithuti ba bale ka nepo le lebelo le tatellano e nepahetseng hore ba kgone ho utlwisisa molaetsa wa seo ba se badileng.</p>

	<p>Kutlwiso ya medumo le ho bopa mantswa, le tsebo ya kamano pakeng tsa ditlhaku le medumo le bokgoni ba ho kopanya medumo ho bopa mantswa ke motheo wa bokgoni ba ho bala. Baithuti ba kgonang ho elelwa tatellano ya medumo mantsweng, ba kgona ho bala mantswa ka nepo le ka potlako ha ba bala.</p>
<p>Ho elelwa medumo ya mantswa</p>	<p>Medumo ya mantswa e kenyellelisa thuto eo dihlopha tse itseng tsa mantswa di amahangwang le moelelo o itseng.</p> <p>Tlhokomediso ya medumo ya mantswa e bohlokwa ho qhaqhollwang ha mantswa Sesothong mme e tshwaetsa temoho ya mantswa jwaleka ha e etsa hore medumo e fetole sebopeho mongolong wa puo:</p> <p>Mohl: ruta eba ruteha, ru+ te+ha, motso /rut/ ha e fetoha sehlongwapele kapa sehlongwanthao mantsweng a kang barutehi, ba+ru+te+hi /ba/ sehlongwapele /ehi/ sehlongwanthao se hloholetswang ke didumannotshi tse tshwaetsang modumo.</p>
<p>E rutwe neng?</p>	<p>Hobala mantswa ho ka qala Kereiting ya 1 ha baithuti ba bokelleditse tsebo ya kamano ya tlhaku le modumo. Baithuti ba tshwanela ho bala mantswa ka bo bona le ho bala mantswa dipolelong. Baithuti ba eketse ho bala mantswa ka bokgeleke di kereiting tsa sethato. Ho rutwa ha dipuo tsa seAfrika ho hloka ditaello tse tsetsitseng. Hona ho ka qala kereiting ya 2 le 3 mme ho thusa ho bala mantswa ka bokgeleke.</p>
<p>E ka rutwa jwang?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ho ya ka mokgwa wa dinoko tsa Sesotho, ho bohlokwa ho ka sebedisa sebopeho sa dinoko sethathong sa ho bala mantswa tharollong ya ho qhaqhollwa ha mantswa. Bokgoni ba ho elelwa dinoko boitshetlehile (i) ho hlwayeng ha ditlhaku di le ding kahara dinoko, (ii) ho tseba medumo ya tsona le (iii) le ho e kopanya. • Tshebediso ya dikarete tsa mantswa le mantswa a sebediswang kgafetsa Sesothong e eketsa bokgoni ba tsebo ya ho bala mantswa. Etsa bonnete ba hore babadi ba kgona ho hlwaya kamano ya tlhaku le modumo le dinoko mantsweng. Etsa bonnete ba hore baithuti ba tseba moelelo wa mantswa ao ba a balang kareting tsa mantswa. • Kamora hore o tsebise mantswa a dikareting tsa mantswa, kopanya tatellano ya mantswa hore baithuti ba nke karolo ho baleng ha mantswa ho ena le hore ba tshwarelle mantswa ka hlooho. • Mosebetsi wa ho bala mantswa o ka etswa ha ho balwa ka kopanelo le ka dihlopha. Ha o ntse o sebetsa ka ho bala ka dihlopha o ka hlophisa baithuti ho ka ikwetlisa ka ho bala mantswa temaneng ka bonngwe kapa ka bobedi.

O ka ruta tlhokomediso ya medumo ya mantswe kahara mantswe a balwang jwang:

Ho nale tsela tse ngata tsa ho ruta ho qhaqholla ka ho bopa mantswe. Hona ho amana le mawa a tsebahalang a ho hlasela mantswe.

Mawa a ho ruta tlhokomediso ya mantswe a kenyelletsa

- **Ho hlwaya motso**, haholoholo mantsweng a malelele. Hona ho kenyelletse **motso, mohli**.

Sotho	Ke a tsamaya, tafoleng, motsana
-------	--

Hobane mantswe a Sesotho ha a ngolwa ho bonolo ho ka bona motso. Ho hlwaya motso ho sebetse hantle bakeng sa Sesotho, moo mabopi a lokelwang ho kgethwa hore a tle a tloswe.

- **Ho rutwa ha dihlongwanthao le dihlongwapele**

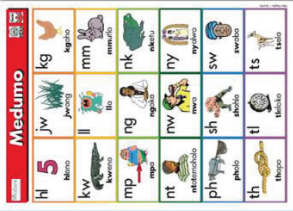

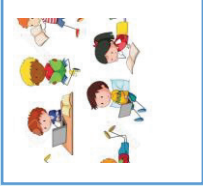
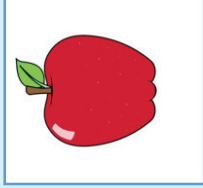

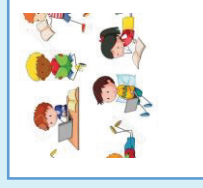
- Sehlongwapele: 'di'
- Sehlongwanthao: 'ile'

Ke karolo ena e tshwereng moelelo o ka sehloohong. Ho bala ka ho sheba motso, ho etsa hore baithuti ba be le tjebebelopele dikarolong tse nyane tse etsang moelelo. Hona ho potlakisa ho bala.

Ntho ya bohlokwa haholo e lokelwang ho hopolwa ke hore, jwaloka medumo, boikwetliso bo bohlokwa haholo! **Mohli**, o ka mmalafatsa dihlongwanthao ho ruta makgathe jwaloka lekgathe le fetileng

O ka sebedisa mokgwa o tshwanang le wa medumo ka ho sebedisa dihlongwapele le dihlongwanthao. **Mohli**, letsatsing lena re tla sheba sehlongwanthao – ile , **mohl**. O **ratile**, **buile**, **shebile**, **phehile** ji.

Titjhere a ka balla baithuti pale moo lekgathe lefitle (lebopi- ile) le sebedisitsweng, mme a botse baithuti ho phahamisa matsoho a bona kamehla ha ba utlwa modumo – ile. Titjhere a ka re baithuti ba hlwaye lebopi/sehlongwanthao – ile karolong ya temana ka ho e sehella kamehla ha ba e bona ka hara pale. Ka ho etsa jwalo baithuti ba ba le monyetla wa ho hlwaya kamano ya lebopi temeng. Titjhere o tla etsa tekanyetso eo eseng ya semmuso ho bona hore baithuti ba kgona ho elellwa mabopi mme ba etse moelelo temaneng.

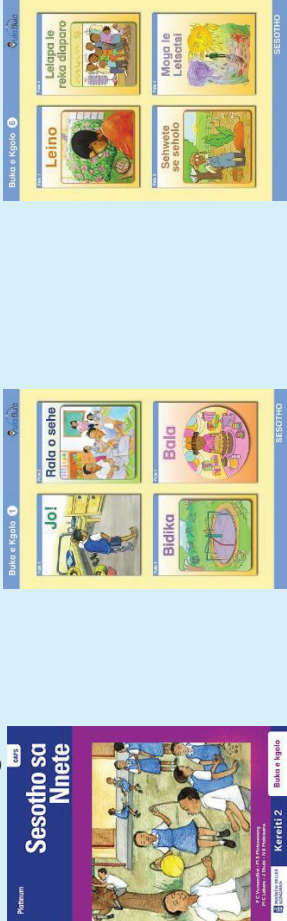
<p>Dithusa Thuto</p>	<ul style="list-style-type: none"> Dikarete tsa mantswe tse nang le mantswe a hlahellang kgafetsa tse nang le modumo o kgethylweng thutong ya medumo, mohl.ha o ruta modumo /a/, ebe o tla ba le dikarete tsa mantswe tsenang le modumo wa /a/, jwaloka apole, bana, aparapa, ata, atamela, bana. <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> </div> <div style="text-align: center;"> <p>bana</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>apole</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>bolo</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>bana</p> </div> </div> <ul style="list-style-type: none"> Dikarete tsa mantswe tse nang le mantswe a hlahellang kgafetsa ha ngata Sesothong se ngolwang, mohl. Haholo, o kae, hape, hobane, kaofela, hosane, ji.
<p>Tekanyetso</p>	<p>Tlathlolo ya bokgoni ba ho bala mantswe</p> <ul style="list-style-type: none"> Bala mantswe a hlahellang kgafetsa ka tšhebediso ya karete tsa mantswe eseng ka tlathlamano. Hona ho ka etsahala ka dihlopha kapa ka bonngwe. Bala mantswe ka tšhebediso ya tjhate ya ho bala ka motsotso o le mong tekong ya EGRA (Palo ya mantswe e tla laolwa ke kereiti). Qala ka mantswe a makgutshwane a bonolo mme o etse bonnete ba ho kenya mantswe a malelele tjhateng. Hona ho lokela ho etswe ka bonngwe. Hlwaya mabopi ka ho botsa dikarolo tsa mantswe ho mantswe a malelele. <p>Kereiti ya R –Kotara ya 3</p> <p>Eilelwa ka ho bolela le ho bona didumammoho tse itseng haholo qalong ya mantswe a tlwaelehileng</p> <p>Mahlala: Lebitso la Pule Moithuti o bolella mosuwe a supa /P/</p>

	<p>Kereiti ya 1- Kotara ya 3 Hlophisa mantsewe ho latela leloko le le leng Mohlala : ela / eta / ema /ama /ala / oma</p> <p>Kereiti ya 2 – Kotara ya 3 Boeletsa medumo ya ‘o’ e tswakilweng e bopilweng ka ditlhaku tse pedi Mohlala: phoofolo, phofo</p> <p>Kereiti ya 3- Kotara ya 3 Elellwa medumo e tswakilweng ya didumamoho tse hlahellang kahara mantsewe Mohlala: Seshweshwe / motsheare / motsamao.</p>
<p>Ho elellwa mapatso le dikgeo</p>	<p>Mapatso le dikgeo tseo titjhere a ka di bonang ke tse latelang (elellwa hore ha se mapatso le dikgeo tsohle tse boletseng mona):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ha baithuti ba hloleha ho ho bala mantsewe a makgutshwane a hlahellang kgafetsa ka potlako. • Ha baithuti ba hloleha ho sebedisa bokgoni ba ho futuhela mantsewe ha ba kopana le mantsewe a matjha kapa a malelele.
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Baithuti ba ka nehwa mosebetsi wa ho hlwaya dihlongwapele le di hlongwanthao. Ba ka fuwa mantsewe a se nang dihlongwapele kapa dihlongwanthao mme ba tlatse dikgeo.</p>
<p>Hopola</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ho bohlokwa hore baithuti ba bone le ho tseba hore phapang ke efe pakeng tsa sehlongwapele kapa sehlongwanthao. • Dikutu mantsweng di ka fetolwa ha eba ho le thata ho ka hlwaya dikutu. mohl. ho ka ba thata ho elellwa kutu mantsweng a kang mohl. lesaka, lesakeng, lesakahadi

2.2.5 Ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke
Ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke.	<p>Ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke ke eng? Ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke ho bolela bokgoni ba ho bala tema kapele, ka nepo, ka qapodiso enepahetseng le maikutlo. Ho bala ka mokgwa ona ho tshwana le puo e buuwang. Ha baithuti ba kgona ho hlwaya mantswa a hlahellang kgafetsa mme ba sebedisa tsebo ya bona ya kamano ya ditlhaku le medumo ba ka kgona ho bala mantswa a matjha ka ho utlwahala le ka bokgeleke.</p> <p>Ho bala ka ho utlwahala le ka bokgeleke ho na le dikarolo tse tharo (i) nepo (ii) potlako (iii)maikutlo</p> <p>Nepo: ho bohlokwa bakeng sa baithuti ho qhaqholla le ho hlwaya mantswa ka nepo. Ho se bale mantswa ka nepo ho ka fetola moelelo wa se balwang, mohl. ha o bala “ke a o rata” bakeng sa “ke a e rata”, o ka fumana moelelo o fosahetseng ka seo o se balang.</p> <p>Potlako: Hona ke ho bala ka mokgwa o potlakileng (ho ya ka dilemo/kereiti). Sekgahla seo baithuti ba balang ka sona kereiting tseo ba leng ho tsona se bontsha tsebo ya ho qhaqholla le tsele eo ba qhaqhollang ka yona.</p> <p>Maikutlo: Hona ho bolela ho bala ka maikutlo ka tsele e tlwaelehileng. Ho bala ka sehala le ka maikutlo ho bohlokwa bo ikgethang Puong ya Sesotho ho ya ka sehala se ikgethang. Mohlala lentswe ‘noka’ le na le meeelo e meraro ho latela sehala se ikgethang, ‘noka, noka, noka’</p> <p>Hobaneng ho le bohlokwa ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke? Ha baithuti ba elellwa mantswa a hlahang kgafetsa ba sebedisa tsebo ya bona ya modumo le ditlhaku ho bala mantswa a matjha, ho bala ka ho utlwahala le ka bokgeleke ho tswelapele.</p>

	<p>Ho bala butle, lentsewe ka lentsewe, ho nka nako ya ho utlwisisa le ho hopola, ho bolela hore ha ho na nako e lekaneng ya ho tsepamisa maikutlo ho moelelo. Bana ba balang butle ba qetella ba etsa diphoso tse ngata. Ka boikwetliso, babadi ba banyane ba qetella ba bala ka nepahalo, ba qala ba fetolela moelelo wa modumo wa ditlhaku le mantswe kapelenyana, mme lebelo la ho bala la bona le a eketseha. Ha phetolelo ya moelelo (decoding) ya bona e itlela feela, kgopolo ya bona e a lokoloha ebe ba tsepamisa maikutlo ho kutlwisiso.</p> <p>Ho bala ka bokgeleke ho shebahala e le kamano mahareng a phetolelo ya moelelo (decoding) le kutlwisiso. Ha baithuti ba sena kamano ena, batla fumana ho le boima ho utlwisisa seo ba se balang le 'ho balla ho ithuta' e ba mosebetsi o ke keng wa etsahala.</p> <p>Boikarabelo ba bohlokwa ba Mokgahlelo wa motheo ke hore baithuti ba feta kereiti ya 3 e le babadi ba hlwahlwa. Ha baithuti ba sa bale ka bokgeleke ka nako eo ba kenang Mokgahlelong o mahareng (Intermediate), ba tla fumana bothata ba ho fihlella boemo bo lokelang ba ho bala kereiting ya 4 le hoya pele.</p>
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Sena se ka rutwa ka nako tsena tse latelang: Nako ya ho bapala ka bolokolohi, ka nako ya dipale le ka nako ya mesebetsi e tataiswang ke titjhere.</p> <p>Sena se ka fihlellwa ka ho Bala ka Tataiso ya Dihlopha, ho bala ka bobedi, le ho bala kgafetsa dihlopheng tse nyane. Ka lebaka la hore baithuti ba bangata ba ntse ba ithuta ho fetolela moelelo (decode) Kereiting ya 1, mosebetsi wa bokgeleke o ka qala hantle kereiting ya 2 le ya 3. Ho bohlokwa bo boholo ho ruta bokgeleke haholo Kereiting ya 3. Sena ke ho lokisetsa baithuti ho fetela Mokgahlelong o Mahareng moo ba tla tshwanela ho 'balla ho ithuta'.</p> <p>Ha ho sa ntse ho na le baithuti ba thata fallwang ho bala Kereiting ya 2 le 3 ba balang butle, o ka kgutlela motheong. Etsa mesebetsi ya medumo ka metsotso e 15 le bona ka letsatsi le leng le le leng ho netefatsa hore ba tswelapele ka (i) tsebo ya modumo wa tlhaku le (ii) ho tswaka le ho arola mantswe ho etsa dinokwana, le dinokwana e be mantswe. Bokgeleke bo ka se tswelopele ntle le bokgoni bona ba motheo.</p>
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Balla baithuti ba Kereiti R dipale ka mehla o sebedisa bokgeleke. ● Bala ditshwantsho le baithuti o sebedisa lentsewe la ho bala.

	<ul style="list-style-type: none"> • Bontsha baithuti ho bala ka bokgeleke ka mehla. Ha baithuti ba sa bontshwe ho bala ka bokgeleke, ba ke ke ba tseba ho bala ka bokgeleke. Hona ho ba ruta ho sebedisa lentswe ho ba thusa ho etsa moelelo wa seo ba se balang temeng. Hona o ka ho ka etswa ka nako ya ho bala ka kopanelo, le ho balla hodimo le ho bala ka Tataiso ya Dihlopha. • Thusa baithuti ba hao ho hiwaya medumo e bopang mantswe ho maetsi jwaleka; <i>rua, senya, hloka</i> ha a fetolelwa ho mabitso a hloka sehlongwapele: <i>bo-</i> kapa: <i>mo-</i>, kapa <i>se-</i> ebe tlhaku ya ho qetela e fetola – <i>i</i> jwaleka sehlongwantaho; jwaleka; <i>borui, bosenyi, bohloki</i> kapa <i>morui (serui), mosenyi (sesenyi) le mohloki (sehloki)</i>. Hona ho ba thusa ho fetola moelelo (decode) wa mantswe a hlahang kgafetsa kapelenyana mme sena se ntshelelele bokgeleke. • O lokela ho fana ka pehelo (feedback) e lokisang kamehla ka tsela e bonolo, e tshehetsang. Ha ba bala ka mokgwa o sa fetoheng kapa ka dinoko (syllables), ba botse: <i>Na e duma ka mokgwa o tlwaelehileng? Ebe e etsa kelello? Bala serapana hape mme o etse hore lentswe la hao le be le tlwaelehileng(eke o a bua)</i>
<p>Dithusa Thuto</p>	 <p>Dibuka tse kgolo, dibuka tsa laeborari</p> <p>O ka sebedisa dikarete tsa mantswe, metso, dinoko, dihlongwanthao le dihlongwapele.</p>
<p>Tekanyetso</p>	<p>Lekola bokgoni ba baithuti ba ho:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bala mantswe a tlwaelehileng o sebedisa dikarete tsa mantswe. Sena se ka etswa ka dihlopha tse nyane le tse kgolo. • Bala mantswe ka motsotso o sebedisa dikarete jwaloka ha o etsa tekenyetso motheo yah o bala (EGRA). Palo ya mantswe e tla laolwa ke kereiti eo o sebetsang ka yona. Qala ka mantswe a makgutshwane a bonolo mme o fetele ho a malelele a thata. Sena se lokela ho etswa ka bonngwe le baithuti.

	<ul style="list-style-type: none"> Hlwaya mabopi a mantswe a matelelele
Ho eilelwa mapatso le dikgeo	<p>Mapatso le dikgeo tseo titjhere a ka di bonang ke tse latelang (eilelwa hore ha se mapatso le dikgeo tsohle tse boletsweng mona):</p> <ul style="list-style-type: none"> Baithuti ha ba kone ho bala mantswe a makgutshwane a tlwaelehileng ka potlako Baithuti ha ba tsebe ho sebedisa mawa a ho qhaqholla mantswe ao bas a tsebeng Baithuti ba kopanya medumo ka tsela e fosahetseng ha ba bopa mantswe.
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	<ul style="list-style-type: none"> Efa baithuti menyetla ya ho bala mantswe a makgutshwane a tlwaelehileng ka potlako o sebedisa dikarete tsa dinoko le tsa manstwe Ruta baithuti mawa a ho qhaqholla mantswe a sa tlwaelehang.
Hopola	<p>Matitjhere a mangata a etsa phoso ya ho nahana hore ho bala ka ho utlwahala le ka bokgeleke ke ho etsa baithuti ba bale ka lebelo. Leha Sepheo sa ho bala e le ho thusa baithuti ho bala ka bokgeleke le ka kutlwisiso, hona ha ho bolele hore lebelo ke lona feela le molemo. Titjhere o lokela ho tsepamisa maikutlo ho ruta ho bala ka nepo le sehalo se hlwahlwa, a fane le ka menyetla e mengata ya boikwetliso. Lebelo le eketseha ka boikwetliso.</p>

2.3 Ho Bala ka Kutlwisiso

Kutlwisiso ke pelo le maikutlo a ho bala. Re bala hore re utlwisise. Kutlwisiso e hlalosa mekgwa e fapaneng ya tsebo le boiphihlelo ho etsa moelelo wa dingolwa tse balwang. Ho bala ka kutlwisiso ho itshehetlehile hodima bokgoni ba ho qhaqholla ka bokgeleke, le ho feta moo hore motho a kgone ho bopa setshwantsho sa seo a se balang. Ka baka la ho bala ka kutlwisiso re etsa moelelo ka mantswe le dipolelo tse ngotsweng mme monahanong wa rona re bope setshwantsho se seholo sa moelelo wa seo re se balang.

Hore baithuti ba tsebe ho bala ka bokgeleke, ba lokela ho ntshetsapele bokgoni ba bona ba ho qhaqholla le ho bala ka kutlwisiso. Ho bala ka kutlwisiso ho tla ba bonolo ha baithuti ba rata seo ba se balang, mme ba natefelwa ke seo ba se balang ebile ba lebelletse hore dingolwa di be le moelelo, di be le tlhahiso leseding mme di ba thabise. Tsebo e hlwahlwa ya puo e ama kutlwisiso ya baithuti ya dingolwa. Ha baithuti ba tseba mantswe a mangata ebile ba etsa dipolelo tse rarahaneng ka bokgeleke ha ba bua, bana le menyetla e mengata ya ho utlwisisa seo ba se balang.

Dipheto tsa diteko tsa “PIRLS 2016” tse entsweng dinaheng tsa lefatshe ka bophara, di bontsha hore 78% ya baithuti ba Kereiti 4 ba mona Afrika Borwa ha ba kgone ho bala ka kutlwisiso ho sa kgathaletsehe puo eo ba ngotseng teko ka yona. Sena se bontsha hore ho bala ka kutlwisiso ho a fokola dikolong tsa rona tsa Afrika Borwa. Matitjhere a mangata a nahana hore ha ba etsa hore baithuti ba bale seratswana ba ntano araba dipotso tsa kutlwisiso ba ruta kutlwisiso. Seo ba se etsang ke ho lekola kutlwisiso eseng ho ruta ho bala ka kutlwisiso. Dipatlisiso di bontsha hore ha baithuti ba rutwa ka kotloloho mokgwa wa ho bala ka phadimeho le kutlwisiso ba kgona ho ba le kutlwisiso e ntlafetseng ya dingolwa tseo ba di balang.

Kahoo ho bohlokwa hore matitjhere a Thuto ya Motheo a fadimehele ho aha bokgoni ba baithuti ba ho bala ka kutlwisiso. Matitjhere a tsebang hore ho bala ka kutlwisiso ho sebetsa jwang ba na le bokgoni bo hlwahlwa ba ho ruta ho bala.

Sebopeho sa 3 se bontsha dikarolwana tsa ho bala ka kutlwisiso. Karolo e latelang ya tokomane ena e hlalosa le ho hlakisa karolo ka nngwe ya ho qhaqholla. Sena se etswa ka ho hlalosa le ho fana ka **mohlala** wa hore karolo ka nngwe e bolela eng, bohlokwa ba yona, e ka rutwa neng le hona e rutwe jwang, dithusa thuto tse ka sebediswang, dikgeo tse ka sitang thuto, le tekanyetso ya karolo ena.

Sebopeho sa 5: Ho Bala ka Kutlwisiso

Ho balla hodimo ka bokgeleke, jwalo ka ha ho hlalositse karolong ya ho qhaqholla, ho aha kamano e lebisang ho baleng ka kutlwisiso. Ha bana ba tseba ho qhaqholla mantse ha bonolo ebile ba tseba ho bala ka bolokolohi le ka nepo ho latela dilemo le kereiti ya bona, ba tla bala ka maikemisetso a ho utlwisisa. Ke kahoo dikarolwana tsena tsa ho bala ka kutlwisiso di leng bohlokwa kaofela.

2.3.1 Tsebo ya Tlotlontswe

<p>Lereho</p> <p>Tsebo Ya Tlotlontswe</p>	<p>Tlhaloso le bohlokwa ba Tsebo ya Tlotlontswe</p> <p>Tlhaloso ya tsebo ya tlotlontswe</p> <p>Tsebo ya tlotlontswe ke tsebo ya mantswe puong. Hona ho akaretisa sebopeho (hore di shebahala jwang, mopeleto wa tsona, di qapodiswa jwang, hore e kaba mabitso kapa maetsi jj.) tlhaloso ya tsona le tshebediso (maemong a semmuso le ao eseng a semmuso, na di na le kgonahalo ya ho atleha moelelong o sele jj.).</p> <p>Tsebo ya tlotlontswe e ka lekgangwa ho ya ka boholo (palo ya mantswe ao re a tsebang) le botebo (re tseba ha kae mantswe le tlhaloso ya ona). Le ha ho entswe diphuphutso tse nyane ka kgodiso ya mantswe dipuong tsa seAfrika, re tseba ho tswa diphuphutso tsa puo tse ding hore bana ba baka ithuta pakeng tsa mantswe a 2 000 -3 000 a matjha ka selemo, mme boholo ba ona a ithutwa ka sewelo.</p> <p>Hobaneng ha tlotlontswe e le bohlokwa</p> <p>Tlotlontswe e bohareng ba puo e buuwang le e ngolwang. Re ke ra utlwisisa temana ha re sa tsebe hore mantswe a kahara temana a bolelang. Tlotlontswe e bontsha dikamano tse tebileng tsa boiphilelo ba puo. Tsebo ya baithuti ya mantswe a mangata, e ba thusa ho mamela ka kutlwisiso le ho bala le ho ngola ka kutlwisiso. Tsebo ya mantswe a mangata e amangwa le ho sebetsa hantle dithutong mme baithuti ba nang le tlotlontswe e ngata ba sebetsa hantle sekolong ka kakaretso.</p>
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Popo ya tlotlontswe e qala Kereiting ya R e tswelle Mokgahlelong wa Motheo kaofela. Matijhere a lokela ho bopa kutlwisiso ya baithuti ya tlotlontswe letsatsi le leng le le leng le beke e e nngwe le e nngwe ya selemo – se senye nako (leha e ka ba motsotso) – sebedisa monyetla o mong le o mong wa ho bopa tsebo ya baithuti ya tlotlontswe le puo!</p>
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<p>Mantswe a ithutwa ka tsela tse pedi – ka sewelo le ka ho totobala. Ho ithuta ka sewelo ho etsahala ha baithuti ba tsepamisitse maikutlo nthong e itseng (mohl. ho bapala kantle, ho mamela titjhere, ho shebella telebishene) ebe ba utlwa lentsewe le letjha le ho fumana tlhaloso le moelelo wa lona. Ho bala dibuka tsa dipale ke mokgwa o motle wa ho ithuta mantswe a matjha – ka ho mamela titjhere le batswadi ha ba ba balla dipale, kapa ka ho bala dibukana tsa dipale ka bo bona, baithuti ba ba pepesong ya puo e nonneng le mantswe a bopang tlotlontswe. Phano ya puo ya titjhere e batsi ka</p>

phaposing e rotlohetsa baithuti ho buisana ka ditemana le dipale mme fana ka menyetla bakeng sa ho ithuta tlotlontswe ka sewelo.

Ho **ithuta ka ho totobala** ho etsahala ha titjhare a ruta moithuti lentse le letjha.

Titjhare a ka etsa sena ka ho etsa tsena tse latelang

- hohela baithuti ho tsepamisa maikutlo lentsweng,
- qapodisong e hlakileng,
- tlhalosong ya moelelo,
- tshebedisong ya lentse polelong ho bontsha tshebetso ya lona,
- ho beha lentse leboteng la mantswe,
- ho etsa hore baithuti ba ngole mantswe a matjha ka bukeng tsa bona tsa mantswe,

Le ha mantswe a le manyane a ithutwa ka tsela ena, a ka ithutwa ka botebo. Ho nale dibeke tse 38 selemong tsa ho ruta, ha titjhare a ruta mantswe a 5 ka letsatsi bekeng (5x5 = ke matsatsi a 25 kgweding), ba ka ruta baithuti ba bona bonnyane mantswe a 950 a matjha selemong (nantswe a 25 x dibeke tse 38 = mantswe a 950).

Ho bohlokwa hore matjhare a ele hloko hore ba ka eketsa kgolo ya mantswe ka ho ithuta ka sewelo le ka ho totobala.

Kgolo ya Tlotlontswe

HO ITHUTA KA SEWELO

Ho ithuta ka sewelo ho etsahala ha o mameitse kapa o bala. Boholo ba mantswe a ithutwang ka tsela ena a pakeng tsa 1,000 - 2,500 ka selemo.

Sena se ka etswa ka **phano ya puo ya titjhere e batsi** ka phaposing le ho bala **dibuka tsa dipale**

HO ITHUTA KA HO TOTOBALA

Sena se bohlokwa bakeng sa dikolo tse tlase. Le ha mantswe a manyane a ithutilweng ka tsela ena (± 600 -900 ka selemo), mantswe a matjha a ka ithutwa ka botebo ho sebediswa:

- Lebota la mantswe,
- Buka ya mantswe le bukantswe

- **Phano ya puo ya titjhere e batsi** ka phaposing, ka ho mamela le ho bua, ho bala ka kopanelo, ho bala ka dinhlopha.
- O ka fana ka puo e batsi ya titjhere ha o ruta Dipalo le Thuto ya Bokgoni ho tsa Bophelo (Life skills).
- Bopa mongolo o nonneng le puo e nonneng ka phaposing.
- Balla baithuti ba hao dibuka tsa dipale ka ho bala ka kopanelo le ho balla hodimo le ho ba rotlohetisa ho bala dibuka tsa dipale ka bobedi kapa ka bo bona ho baleng ka bobedi le ho baleng ka bongwe.
- Ho bala dibuka tsa dipale ke tsela e matla ya ho ithuta mantswe a matjha le dikarolo tsa puo tse thata puong ya lapeng le puo ya pele.
- Kgothaletsa baithuti ba hao hoba bafokisi ba mantswe, ho elellwa mantswe a matjha ao ba sa a tsebeng le ho fumana tlhaloso ya ona, le ho thabela ho bopa pokello ya mantswe.

Bopa menyetla ya thuto ya mantswe e totobetseng

Kereiti R

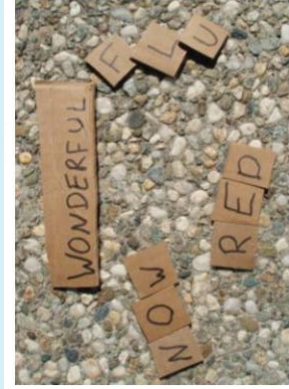
- E ba le sebaka sa dibuka ka phaposing.
- Mantswe le medumo e balwang e be le ditshwantsho ho thusa moithuti ho bala.

- Bontsha bana ditshwantsho ha o bala pale mme o botse dipotso tse qholotsang (Hobaneng, o ne o tla etsa eng? ho tile jwang, o nahana eng ka...?)
 - Etsa hore bana ba nohe se tla etsahala
 - Etsa hore bana ba bue ka bokantle ba buka
- Kereiti ya 1, 2 le ya 3**
- Kamehla ruta bonnyane mantswa a matjha a 5 pele o bala pale e ntjha ka phaposing. Tsebo ya tlhaloso ya mantswa a matjha pele o ba bala pale ho tla thusa baithuti ho utlwisisa pale hantle. Ttjhere o lokela ho beha mantswa ana ohle leboteng la mantswa.
 - Sebedisa mantswa a matjha kgafetsa hara beke hore baithuti ba fumane pepeso e ngata ya mantswa a matjha. Kgothaletsa baithuti ho sebedisa mantswa a matjha ha ba bala.
 - Labohlano le leng le leng, etsa teko ka mantswa ao o a rutileng bekeng ho etsa bonnete ba hore baithuti ba hopola le ho sebedisa mantswa ao o ba rutileng mme le buisane ka ona ka phaposing.
 - Kgothaletsa baithuti ho elellwa mantswa ao ba sa a tsebeng le ho ba hlwahlwa, ba be le ttjhebelopele **mohl**. Ha baithuti ba utlwa kapa ho bona lentswa le letjha, ba kgothalLetse ho phahamisa matsoho ba botse ho fumana tlhakisetso. Kgothaletsa baithuti ho ngola mantswa ka hara buka tsa bona tsa mantswa.
 - Phethapheto le ho balwa ha dibuka tsa dipale kgafetsa di fa baithuti menyetla e mengata e fapaneng ya ho ithuta mantswa a mangata a matjha le tsebo e tibileng ya mantswa. Dibuka tsa dipale di fana ka tsela e ntle ya ho ithuta ka sewelo le ka ho totobala
 - Dikereiting tsa 2 le 3 o ka hohela phadimeho ya baithuti dikarolong tsa mantswa, **mohl**. sehlongwapele, sehlongwanthao, motso, jj. ba bontshe hore leetsi le ka fetoha lebitso (**mohl**. matha – semathi; tseba – Tsebo)
 - Kgothaletsa mokgwa wa ho bala o le mong hae le ka phaposing. Hona ho eketsa monyetla wa kgolo ya tlotlontswa ka ho ithuta ka sewelo. Hopola hore baithuti ba balang haholo ba tseba mantswa a mangata.

Dithusa Thuto

Titjhere a ka sebedisa dithusa thuto tse latelang:

- Tafole ya medumo (phonic table)
- Mantswe a tsamayang le ditshwantso leboteng
- Phaposi e nonneng ka dingolwa tse tla thusa ho ithuteng ha mantswe
- Huku ya ho bala dibuka tse fapaneng (dibuka tsa dipale le dibuka tsa tlhahisoleseding) puong ya hae le puo ya pele.
- Buka ya hlakiso e sebetsang jwaloka bukantswe. Jwetsa baithuti hore dibuka tsa bona ke ‘dibukantswe’ – ha ba kenya mantswe a mangata ho tsona, di tla nona. E tiaba bo radimilione ba mantswe!
- Etsa dikarete tsa mantswe, lebota la mantswe bakeng sa dikarete tsa medumo, lebota la mantswe a sa tlwaelehan, le hoba le bukantswe, phoustara e bontshang mmala, dibopeho, le malatodi jj.

Tekanyetso

Kereiti ya 1:

Kotara ya 1

- Qala ho bopa mantswe a sebedisa medumo eo a ithutileng yona jwalo ka; (**Mohl.** e-ma –ema, a-ma- ama)

Kotara ya 2

- Bopa mantswe ka ho sebedisa medumo eo a ithutileng yona.
- Hlophisa mantswe ho latela leloko le le leng (**mohl.** ela, epa, eta; ema, oma; ala, aba, ana)
- Hlophisa mantswe ho latela leloko le le leng (**mohl.** r-a-t-a, e ka emalwa ke l-a- t-a **kapa** r-u-t-a)

Kotara ya 3

- Aha mantswa a tlhaku tse tharo o sebedisa tlhaku di le ding
- Sebedisa metswako ya didumammoho ho aha le ho qhaqholla mantswa (**mohl:** tjhesa, tshela, kgwele)
- Hlophisa mantswa ho latela leloko le le leng (**mohl.** ela, epa, eta, ema, ala, aba, ana)
- Qala ho sebedisa medumo e tswakilweng ho bopa mantswa (**mohl.** a-ka, a-ata) le ho fumana morethetho

Kotara ya 4

- Bala mantswa a medumo dipolelong le ditemeng tse ding
- Hlophisa mantswa ho latela leloko le le leng (**mohl.** ela, epa, eta, ema, ala, aba, ana)
- Elellwa dithaku tse pedi tsa didumammoho tse ikemetseng ha di hlahella mantsweng (**mohl.** nta, mpe, mpa)

Kereiti ya 2:

Kotara ya 1

- Elellwa medumo e qapodiswang ka ho tshwana empa moelelo o fapane (**mohl.** lebala- ke fiela **lebala.** Ke **lebala** ho o fa tjhelete; thaba- **thaba** e phahame. Ke ile ka **thaba** ha ke fuwa mpho).
- Sebedisa metswako ya didumammoho ho bopa le ho qhaqholla mantswa.
- Phetha metswako ya didumammoho qetellong ya mantswa (**mohl.** ng, se-di-be-ng)
- Elellwa merethetho ya mantswa (**mohl.** fela, fola, fula)
- Bopa mantswa a dithaku tse 4-6 ka ho sebedisa dithaku tse ikemetseng le tse tswakilweng tse rutuweng kotareng.
- Bala mantswa a tswang dithutong tsa medumo dipolelong le ditemeng tse ding
- Ithute ho peleta mantswa a leshome ka beke a tswang dithutong tsa medumo.

Kotara ya 2

- Elellwa dithaku tse 3 tsa didumammoho tse ikemetseng ha di hlahella mantsweng (**mohl.** ntlo, ntjha, mpho)
- Elellwa medumo ya didumannotshi e tswakilweng mantsweng (**mohl.** hlooho, thuuube, hlaahlela)
- Elellwa didumannotshi tse phahameng le tse tlase mantsweng a ngolwang ka ho tshwana (**mohl.** oma, -diaparo di a **oma**, ke mo **oma** ka koto; noka - ke **noka** dijo ka letswai, **noka** ya Senqu).
- Ithuta ho peleta mantswa a leshome ka beke a tswang dithutong tsa medumo.

Kotara ya 3

- Phetha kamano ya medumo le dithaku tsa nteterwane mantsweng.
- Elellwa dithaku tse tharo tsa didumammoho tse ikemetseng ha di hlahella mantsweng (**mohl. ntlo, mphehela, mphomotsa**)
- Phetha medumo e tswakilweng e bopiliweng ka dithaku tse pedi (**mohl. nyooko, ngola, kgang**)
- Elellwa medumo ya didumannotshi e tswakilweng mantsweng (**mohl. hlaahlela, feela, sehlooho, hlooho, thuube**)
- Phetha medumo e phahamisitsweng mantsweng (**mohl. lejho, lefelo, leeto**)
- Elellwa medumo e tshwaetsanang mantsweng (**mohl. nkuka, nkgesa, jwanng**) medumo ya lelungwana e tshwaetsa medumo ya marenene ho re e qapodiswe jwale ka yona
- Bopa mantswa a tswang dithuthong tsa medumo dipolelong le di temeng tse ding.
- Hlopha le ho peleta mantswa a leshome ka beke ho tswa dithutong tsa medumo le mantsweng a hlahang kgafetsa.

Kotara ya 4

- Phetha medumo e phahamisitsweng mantsweng (**mohl. Tshela - tshedisa, lema - lemisa**)
- Sebedisa metswako ya didumammoho ho bopa le ho qaqholla mantswa (**nyatsa, - ny - a - ts - a**)
- Bala mantswa a tswang dithuthong tsa medumo dipolelong le ditemeng tse ding

Kereiti ya 3:

Kotara ya 1

- Elellwa le ho sebedisa dipaterone tsa mopeleto (**mohl. ima, ema, ama, noka, loka, roka**)
- Elellwa le ho sebedisa dithaku tse nne tsa didumammoho tse ikemetseng ha di hlahella mantsweng (**mohl. mpshe**)
- Bopa mantswa a nang le dithaku tse 3,4,5 le ho feta
- Elellwa medumo e tswakilweng ya didumammoho tse hlahellang ka hara mantswa (**mohl. Mokgahlelo, moshweshwe, motsheare, monyako, motsamao**)
- Phetha medumo ya didumannotshi e tswakilweng mantsweng (**mohl. hlaahlela, moomo**)
- Sebedisa mantswa a qapoditsweng le ho peletwa ka ho tshwana empa moelelo o fapane (**mohl. thaba, lebala**)

Kotara ya 2

- Elellwa le ho sebedisa dipaterone tsa mopeleto (**mohl. ima, ema, ama, noka, loka, roka**)
- Sebedisa mantswa a qapoditsweng le ho peletwa ka ho tshwana empa moelelo o fapane (**nama – Ke rata nama ya kgomo, Ke nama maoto**)
- Elellwa le ho sebedisa dithaku tse nne tsa didumammoho tse ikemetseng ha di hlahella mantsweng (**mohl. Mpshe - ho Mpshe ke nonyana e Lebelo haholo, ntjhapa - ho Mime o ntjhapa ka phafa**)

<ul style="list-style-type: none"> • Sebedisa mantse a qapoditsweng le ho peletwa ka ho tshwana empa moelelo o fapane (mohl. Thaba – Thaba e phahame, Ke a Thaba ha ke o bona. <p>Kotara ya 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elellwa medumo e tswakilweng ya didumammoho tse hlahellang ka hara mantse (Mokgahlelo, sehweshwe, motsheare, monyako, motsamao) • Sebedisa mantse a qapoditsweng le ho peletwa ka ho tshwana empa moelelo o fapane (mohl. nama – Ke rata nama ya kgomo, Ke nama maoto) • Sebedisa mantse a ngolwang le ho qapodiswa ka ho tshwana empa a fapane ka moelelo. • Peleta mantse ka nepo ba sebedisa tsebo ya medumo • Ithuta ho peleta mantse a leshome ka beke ho tswa dithutong tsa medumo le mantse a hlahang kgafetsa <p>Kotara ya 4</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elellwa le ho sebedisa dihlongwapele le dihlongwanthao. • Sebedisa mantse a qapoditsweng le ho peletwa ka ho tshwana empa moelelo o fapane (mohl. Thaba, lebala) • Sebedisa medumo e qapoditsweng ka ho tshwana empa moelelo o fapane (mohl. lebala, thaba) • Elellwa le ho sebedisa mahalosongwe le malatodi 	<p>Ha baithuti ba kgona ho qhaqholla empa ba ntse ba fokola ka ho bala ka kutlwisiso, etlaba tsebo ya bona ya tlotlontse e a fokola. Ba thuse ho bopa tsebo ya mantse, etsa bonnete ba hore ba utlwisisa mantse ohle ao ba a balang, ba kgothaleitse ho sebedisa lenane le fapaneng la mantse ha ba bua.</p>
<p>Ho elellwa mapatso le dikgeo</p>	<p>Mapatso le dikgeo di ka fediswa ka ho ruta baithuti mantse ho tswa temeng eo ba e badileng, le ho ba fa monyetla wa ho bopa mantse ka modumo oo baithuthileng ona, le ho etsa pitsetso, le ho hlalosa mantse kapa tlotlontse e ntjha le meeelo ya ona.</p>
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Kgothaleitse baithuti ba hao ho sebedisa mantse a fapaneng ha ba bua kapa ba ngola puong ya bona ya lapeng ho ena le ho sebedisa mantse a tlwaelehileng. Mohl. ke a e rata -> ke e thabetse; dijo di monate/di a hlaboseha; buka e ntle - > buka e kgahlang / fanang ka lesedi / thabisang / qabolang</p>
<p>Hopola</p>	

2.3.2 Tsebokakaretso

<p>Lereho Tsebokakaretso</p>	<p>Tlhaloso le bohlokwa ba Tsebokakaretso</p> <p>Tsebokakaretso e bolela hore kamehla le mehla, tsebo e tlwaelehileng eo baithuti ba seng ba na le yona ha ba etla sekolong. Sekolo se fa baithuti boiphihlelo le tsebo ya semolao e amanang le dikateng tse fapaneng tsa tse rutwang.</p> <p>Ha baithuti ba ntse ba tswela pele ka ho bala, tsebo ya bona e ntse e eketseha hobane ke ka ho bala dibuka tsa dipale, dibuka tsa tlhahisoleseding le dibuka tsa baithuti mme ba ithuta ka lefatshe le batho ho feta kamoo ba ba bonang kateng.</p> <p>Hobaneng ho le bohlokwa?</p> <p>Mongwahakgolo wa mashome a mabedi a motso o mong oo re phelang ho ona, o hlaoswa e le wa tsebo ya tsa moruo. Bboholo ba tlhahisoleseding ena ya lefatshe e bolokwa le ho fetiswa ka tsela ya ho ngolwa ka mantswa. Lefatshe la kajeno le itshelehile hodima thuto ya mahlale le tsebo ka sechaba ka lefatshe le hore dintho di sebetse jwang.</p> <p>Tsebo kakaretso e susumetsa ho bala ka kutiwisiso ebile e amana le kamano ya tshebetso ya thuto sekolong. Ha bana ba ntse ba tseba ka dintho, kgolo ya tlotlontswa e a eketseha mme hoo ho eketsa tshebetso ya bona sekolong.</p> <p>Mantswa ao moithuti a tsebang ke sesupo sa tsebo ya bona ya sethato. Ho thata ho ithuta ka kgopolotaba le mehopollo e metjha o se na mantswa a loketseng hore o bue ka yona.</p>
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Ha ho na moedi ntshetsopeleng ya tsebo. Titjhere e tshwanela ho aha phaphosie hohelang e nang le tshusumetso ho tloha Kereiting ya R, e tswella pele ho fihla Kereiting 3.</p> <p>Titjhere e eketse tsebo ya moithuti ka hodimo ho seo a tlang a se tseba Tsebo kakaretso e rutwa ho tloha kereiting ya R ho isa ho kereiti ya 3.</p>
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tshutshumetso baihuting le lenyora le letjha la tsebo e ntjha. • Kgothalletsa baithuti ba hao ho ba le thahasello le boithabiso ka kotara kang - ba tshwanela ho fumana sehloho se ba hohelang le ho fumana ho le ho ngata hoo ba ka ho etsang ka kotara ka sehloho seo. mohlala / Naha / terene / jj. • Bala dibuka tsa dipale le bona. Ke ka tshebediso ya dibuka tsa dipale tseo baithuti ba ithutang haholo ka lefatshe le ka batho.

	<ul style="list-style-type: none"> • Sebedisa mookotaba ho bopa tlotlontswa e amanang le dintlha tsa bohlokwa. Mohlala: Di aha mmele, Boemo ba lehodimo, Dipalangwang jji. (Mokotaba o itshelehileng hodima thuto o thusa baithuti ho bopa mehopollo e metjha, ba be ba ithute mantswa a matjha a nyalanang le ao ba a tsebang). • Sebedisa puo e nonneng ya mosuwe phaposing ya borutelo - Seka-seka taba/sehloho le baithuti ba hao, o ba botse dipotso tse etsang hore ba nahane ha o bala dipale kapa dibuka tsa tlhahisoleseding tse tiang ho ba kgothalletsa ho buisana ka sehloho le mongolo. • Ha sekolo sa hao se na le laeaborari, etsa bonnete ba hore baithuti ba etela laeaborari hang ka beke hore baithuti ba kgothalletswa ho bala dibuka tse nang le dihloho tse ba hohelang.
Dithusa Thuto	<ul style="list-style-type: none"> • Phaposi ya borutelo e kgabilieng ka mongolo le ditshwantsho tse hohelang /susumetsang hore baithuti ba thabele ho ithuta. • Sekgutlwana sa ho bala se nang le dibuka tse fapaneng, dibuka tsa dipale, le dibuka tsa tlhahiso leseding (ka puo ya lapeng le puo ya pele ya tlatsetso) • Tafole ya mokotaba e bontshang mokotaba wa morao-rao – e nang le dintho tse bontshang mokotaba, dintho tse supang puo tse pedi, dibuka tse bontshang mokotaba, le di phousetara.
Tekanyetso	<p>Kereiti R - Baithuti ba nyalanye ditshwantsho le mantswa</p> <p>Kereiti 1 - Hlwaya ho tswana le phapano, kgobokanya ka mmala kapa sebopeho</p> <p>Kereiti 2 - Pheta pale e nang le qalo, bohare le qetelo</p> <p>Kereiti 3 - Fana ka maikutlo mabapi le tema le ho fana ka mabaka</p> <p>Ha ho na le baithuti ba sa sebediseng hantle, fumana hore ke eng se ka ba hohelang le ho ba kgahlama mme o lekole seo se ka ba thabisang o se sebedise e le thuso ho bopa bokgoni ba bona ba ho bala.</p>
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Bala dibuka tsa dipale le bona tse nang le ditshwantsho tse hohelang Kgothalletsa baithuti ba hao ho ba le thahasello le boithabiso ho seo ba se etsang
Hopola	Ho ithuta ho lokela ho natefela baithuti mme ho etsa hore baithuti ba ikutiwe ba thabile hore ba tle ba rate ho tla sekolong.

2.3.3 Mawa a ho bala ka kutlwisisa

<p>Lereho</p> <p><i>Mawa a ho bala ka kutlwisisa</i></p>	<p>Tlhaloso le bohlokwa ba Mawa a ho bala ka kutlwisisa</p> <p>Mawa a kutlwisiso ke moralo oo re o sebedisang ka phadimeho nakong eo re balang hore re utlwisise sengolwa ka ho phethahala.</p> <p>Hobaneng mawa a ho bala ka kutlwisiso a le bohlokwa?</p> <p>Diphuphuto di bontshitse ha matijhere a ruta ka kotloloho, a hlalosa ebile a bonahatsa mawa ana kamehla ka phapusing ya borutelo, leha ho le jwalo baithuti ba ithuta ho bala sengolwaho mamela haholo ka hloko ba ntano ho utlwisisa ka botebo. Hona ka nqa e nngwe ho ka eketsa hore baithuti ba natefellwe ke sengolwa le ho etsa hore ba batle ho bala ho feta.</p> <p>Mawa a kutlwisiso a tshelletseng ebile a tiwaelehile a tla hlaloswa. Mawa a kutlwisiso ke</p> <ul style="list-style-type: none"> (i) ho tsoelelsa tsebo eo eseng e ntse e le teng (ii) ho noha, (iii) ho eellwa dikamano, (iv) ho bonahatsa, (v) ho supa dikarolo tsa bohlokwa paleng, le (vi) ho lekola kutlwisiso le ho sebedisa mawa a lokisang.
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Mawa a kutlwisiso a ka rutwa le ho bontshwa mokgahlelong wa motheo wa thuto e tlase kaofela, ho tloha qalong ya Kereiti R. Nakong eo ba fihlang Kereiting ya 3, baithuti ba lokela hore ba be ba se ba tliwaetse ho sebedisa boholo ba mawa a kutlwisiso. Mawa a kutlwisiso a lokela hoba 'tlwaelo ya monahano' - ho hong hoo baithuti ba ho etsang ho itlela feela ntle le ho nahana ka thata.</p> <p>Mawa ana a ka sebediswa Pele o bala, Ha o bala kapa Ha o qeta ho bala ho o mong wa mekgwa ya ho bala (mohlala Ho bala ka Kopanelo, Ho bala ka dihlopha tsa tataiso, jj.)</p>
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<p>Ba rute mawa o ba bontsha ona butlebutle o bile o kenyelletsa mehato e mene ya motheo:</p> <ul style="list-style-type: none"> (i) Ke ba fa lebitso la lewa ke ntano fana ka tlhaloso ya lona, (ii) Ke ba bontsha lewa e le hore baithuti ba bone hore le sebediswa jwang.

	<p>(iii) Re etsa lewa mmoho ha re ntse re bala, ke hialosa hore le sebediswa jwang. Re ka ikwetlisa ka lona ka e mong le e mong nakong ya ho bala ka tataiso ya dihlopha.</p> <p>(iv) Baiithuti ba etsa lewa ka bo bona, ka dihloohong tsa bona, ka nako tsohle ha ba bala.</p> <p>Ho ruta mawa a kutlwisiso ke sebediswa se matlafatsang ka phaposing ya borutelo. A lokela hoba 'mokgwa kelello' ho matitjhere mme a ka sebediswa kamehla dithutong tse kang ho Bala ka Kopanelo, ho Balla Hodimo, Ho bala ka dihlopha tsa tataiso, Ho bala ka bobedi le Ho bala ka boikemelo – hape le dithutong tsa Dipalong le Bokgoni ho tsa Bophelo.</p> <p>Ho molemo ho ruta lewa le le leng ka beke e le hore baiithuti ba le tlwaela. Tsebisa lewa le latelang kamora mona, empa etsa bonnete ba hore o kopanya ho sebediswa ha mawa a fetileng ka keketso kamehla tseboing ya ho bala le ho ngola.</p>
Dithusa Thuto	<ul style="list-style-type: none"> Etsa phousetara e mebalabala moo o tla lotomanya mawa o ntano fana ka tthaloso ya ona ka bokgutshwanyane. Wena le baiithuti le ka sebedisa phousetara ya mawa ka nako ya ho Bala ka Kopanelo, ho Balla Hodimo, Ho bala ka Tataiso ya Dihlopha, Ho bala ka Bobedi le Ho Bala ka Boikemelo Bokelletsa dithupa tsa lebejana poo kapa o reke paki tse mmalwa tse fapaneng. Etsa dileibole tse 2 ka e nngwe ya mawa mme o mamaretsa e nngwe le e nngwe ka sekgomaretsi. Kenya dithupa tsa mawa kaofela kahara lebekere le senang letho. Nakong ya ho bala ka dihlopha tsa tataiso, fetisetsa lebekere pele, kopa moithuti ka mong a kwale mahlo, nka semamaretsi sa kutlwisiso. Ha o bala buka pale nakong ya Ho Bala ka Tataiso Ya Dihlopha, kopa moithuti ka mong ho sebedisa lewa leo a le tshwereng moo ho hlokehang, mohlala, moithuti o lokela ho noha se tla etsahala paleng.
Tekanyetso	Titjhere a ka sheba baiithuti hore ba kgona ho sebedisa mawa jwang Baiithuti ba lokela ho hialosa seo ba se nahanang ha ba araba dipotso ka kutlwisiso.
Ho eilelwa mapatso le dikgeo	<ul style="list-style-type: none"> Ha moithuti a haellwa ke ho utlwisisa lewa Ha moithuti a haellwa ke ho araba dipotso ka tema
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Moithuti a ka thuswa ka ho ballwa tema hape. Ba kgothalletswe ho sebedisa kutlwisiso ho ba thusa ho kopanya tema ka botebo.
Hopola	Ho ithuta ho lokela ho natefela baiithuti mme le ho etsa hore ba ikutlwe ba thabile hore ba tle ba rate ho tla sekolong. Mawa a ho bala ka kutlwisiso ha a sebediswe fela hore matitjhere a lekole tsebo ya baiithuti ya ho bala, empa e fana le kamoo ba ka thusang le ho tshhehetsa baiithuti ba haellwang ke ho bala ka kutlwisiso.

2.3.4 Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 1: Ho Tsoseletsa Tsebo ya Bana

<p>Lereho <i>Ho tsoseletsa tsebo ya bana</i></p>	<p>Tlhaloso le bohlokwa ba Ho bala ka ho utlwahala le bokgeleke</p> <p>Ho tsoseletsa tsebo ya pele ke eng? Tsebo ya pele (e tsejwang jwaleka [pele]) e lebisa ho seo baithuti ba seng ba se tseba ka sehloho. Ho tsoseletsa ntho ho bolela ho tjekisa ho hong/ ho tsoseletsa ho hong. Ka hoo, ho tsoseletsa tsebo ya pele ho bolela ho hore ba qale ho nahana ka seo ba se tsebang pele ba qala ho bala kapa ho ithuta ka se seng seo bas a se tsebang.</p> <p>Ho tsoseletsa tsebo ya pele ho ka etswa ha ho rutwa Dipalo, Tsebo ya Puo le Bokgoni ho tsa Bophelo.</p> <p>Hobaneng ho tsoseletsa tsebo ya pele ho le bohlokwa? Baithuti ba ithuta ka ho phethahala ha ba ithuta ho tloha ho seo ba se tsebang ho isa ho seo ba sa se tsebang kapa se setjha. Ho ba thusa ho tsoseletsa tsebo ya bona ho ba thusa ho aha hodima ho seo ba se tsebang.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Babadi ba hlwahiwa ba dula ba tsoseletsa tsebo ya bona ya pele ha ba bala. Jwale hobane re batla hoba babadi ba hlwahiwa, re lokela ho tsoseletsa tsebo ya rona ya pele.
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Mawa a kutlwisiso a tshwanang le ana a ka rutwa le ho bonahatswa (modelled) Mokgahlelong o tlase ho tloha Kereiting ya R ho isa ho ya bo 3. Baithuti ba lokela ho tliwaela le ho sebedisa mawa a kutlwisiso Mokgahlelong kaofela e tlaase.</p> <p>Bakeng sa lewa lena:</p> <ul style="list-style-type: none"> • O ka tsoseletsa tsebo ya pele ha o hlahisa pale/ tema, Pele ho balwa le mahareng a pale kapa Mahareng a padiso. • Nakong ya ho bala ka Kopanelo, Ho bala ka tataiso ya titjhere le ho balla hodimo
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<p>Lewa lena la kutlwisiso le ka sebediswa haholo nakong ya Pele ho padiso le Mahareng a Padiso.</p> <p>Pele o bala pale le baithuti, kamehla o qale o kopanye sehloho le tabakgolo ho seo baithuti ba seng ba se tseba ka pale eo.</p> <p>Ha o ba bontsha ho tsoseletsa tsebo ya pele, hatella monwana wa hao hlohong, jwaleka hoja o hatella konopo ya ho hopola ebe o re ho utlwahale: <i>Jwale, ebe ke eng eo ke seng ke e tseba ka ho? Mmm, ere ke nahane....</i></p>

	<p>O ka tsoelletsa tsebo ya pele ka mantse a tema kapa tse bonwang. Mohlala, ha o bala buka ya Vula Bula sehloho sa <i>Kausu e lahlehileng o ka etsa ho latelang</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Tema: bala tema. Ke eng e kileng ya o lahlehela? Mohlala, pene, tjelele • Mantswe: o ka nahana ka mantse a mang a bolelang ho tshwanang le: “<i>Makala</i>” • Tse bonwang: O tseba eng ka bethe? O tseba eng ka sekgo? <p>Ha o kopa ho tsoelletsa tsebo ya baithuti ya pele, ba kgothalletse ho hatella konopo ya bona ya ho hopola hlohong ebe ba re: <i>mmm, ere ke nahane....</i>- ba a ho thabela ho etsa jwalo hape ho etsa ho be monate ho etsa lewa.</p> <p>Ka nako e nngwe ho ka ba le sehloho seo re tsebang ho ho nyane ka sona pele re bala. Ba bontshe hore leha ho le jwale ho lokile. Maamong a jwalo, re ka re: <i>Mmm, jwale sena ha ke se tsebe hantle. Ke ipotsa hore ke dintho dife tse ntjha tseo ke tlo ithutang tsona.</i> Le hona hona ho ka etsa baithuti ba nke karolo temeng ho tloha qalong.</p>
<p>Dithusa Thuto</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Aha phousetara e mebala eo ho yona o etsang lenane la mawa ebe o fana ka tlhaloso e kgutshwanyane ya ona. O dule o shebisa/ lebisa ho yona ha o ruta lewa. <p> O ka sebedisa setshwantsho se tshwanang le sena ha o ruta lewa. Ha o tsoelletsa tsebo ya pele, ekare re hatella konopo ya kelello ho bontsha hore re sebedisa tsebo e seng e le teng.</p>
<p>Tekanyetso</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Botsa baithuti pele ho nako ya ho bala, ba arabe dipotso tse amanang le sehlooho kapa bokantle ba buka
<p>Ho hlwaya mapatso le dikgeo</p>	<p>Baithuti ba bang ba ka swaba ha ba bang ba ke ke ba utlwisisa hore ba lokela ho etsa eng. Ha baithuti ba thata fallwa ke ho tsoelletsa tsebo ya bona ya pele, ba botse dipotso tse tla ba thusa ho bua ka taba ena.</p>
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Sebedisa dibuka kapa diphousetara tse nang le ditshwantsho ho kgontsha baithuti ho bua le ho araba dipotso</p>
<p>Hopola</p>	<p>Mawa a kutlwisiso a shebane le to thusa baithuti ho nka karolo temeng le ho e bala ka ho teba. Etsa ho ithuta lewa mosebetsi o thabelwang hore baithuti ba batle ho le sebedisa ha ba bala. Hona ho eketsa maikutlo a boitshepo hape ho ntshetapele tshusumetso ya mmadi e ahang.</p>

2.3.5 Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 2: Ho Noha

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho Noha
Ho noha	<p>Ke eng? Ho noha ho bolela ho lepa kapa akanya se tla etsahala paleng kapa temeng. Hona ke leano/lewa le kenyelletsang ho lepa ho itshetlehileng tsebong ka seo tema e leng sona le se tla etsahala ka morao. Ha se ho lepa ho itlhahehang feela empa ke ho tshetlehlilweng tsebong etswang lesedi le fumanweng ka hara tema. Re na le lebaka bakeng sa ho noha ha rona.</p> <p>Hobaneng ha ho noha ho le bohlokwa?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ho noha ho itshetlehile tsepamisona ya maikutlo a baithuti ho seo ba tiang ho se bala. Hona ho etsa hore ba nke karolo ka botebo temeng. • Baithuti ba ba le kgahleho ya ho bona hore na seo ba se nohileng se tla etsahala paleng kapa tjehehe.
E ka rutwa neng?	<p>Leano la ho bala ka utlwisisa le ka rutwa ho tlaha qalong ya Kereiti ya R ho isa Kereiting ya 3. Baithuti ba tshwanetse ho itlwaetsa ho sebedisa maano a kutlwisiso ya ho bala a tlwaelehileng ka nako yohle ya Mokgahlelo wa Motheo.</p> <p>Bakeng sa leano lena:</p> <ul style="list-style-type: none"> • O ka kgothaletsa ho noha ha o tsebisa pale kapa tema pele o bala, hara pale le ha morao paleng. • Leano lena le ka sebediswa ho baleng ka kopanelo, ho baleng ka dihlopha le ho balleng hodimo. • O ka kgothaletsa baithuti hape ka ho le sebedisa ha ba bala ka bobedi kapa ka bonngwe.
Mokgwa wa ho ruta	<p>Leano lena la ho bala ka kutlwisiso le ka sebediswa ka nako ya pele o bala le ha o bala. Ha ba qeta ho bala o ka kopa baithuti ho kgutlela morao ba nahane hore ke eng tse netefaditsweng ke diketsahalo tsa pale tseo ba ileng ba di noha. Ha ngata bangodi ba tsebisa dipale ka mokgwa o sa lebellwang mme o re makatsang!</p> <p>Bolella baithuti ka leano leo o tlo le sebedisang ha o ba ruta. Ba bontshe karete eo o e entseng bakeng sa leano lena.</p> <p>Pele o ka qala ho bala pale le bona, qoqa/buisana le baithuti ka sehloho sa pale le ditshwants'ho. Sebedisa hona jwaloka motheo wa ho noha; <i>Na re ka noha ho hong ka pale ho tswa sehloohong kapa ditshwants'hong?</i> <i>O hopola hore pale e tla qetella jwang?</i></p>

	<p>Ho bohlokwa ho bontsha baithuthi leano la ho noha hore ba tle ba bone hore le sebetša jwang. Etsa bonnete ba hore baithuthi ba utlwisisa hore ho noha ha se hore ho tshwanetse hore ho 'nepahale' kamehla. Kamehla ho na le pelaelo kapa kgwao bakeng sa ho noha.</p> <p>Ho bontsha, ha re sebedise pale e sebedisitsweng ka hodimo: Se bonwang: Sheba hantle bokantle ba buka ya <i>Gcinela ingomso hape</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Re bona Bohlwa le Lerutle. Botsa baithuthi hore “Bohlwa le Lerutle ba etsa eng?” (<i>Lerutle le papala katara, le a bina le ho tantsha, Bohlwa bo bokella dintho le ho sebetša</i>). <i>Jwale sheba bohlwa – Bo etsang?</i> • Jwale noha: Hobane bohlwa bo sebetša e le ka nnete, mme lerutle o a bina le ho qapa mmimo, ke noha hore kahara pale lerutle o ilo ruta bohlwa ho papala katara hore le bona bo kgone ho bina le ho qapa mmimo. • Ha re baleng re tle re bone hore ho etsahala eng paleng! • Ha o ntse o bala pale, ha wena le baithuthi le hlokomela hore ho noha ho fosahetse. • Le ka re: “<i>Ao bathong! Ho bonahala hore ho noha ha ka ho fosahetse. Ho bonahala eka lerutle o ne a le botswa, a robetse leralleng mme a shebelletse bohlwa ha bo sebetša. Nonyana le mokunyane ba kgahlilwe ke tshebetso e thata ya bohlwa ya ho boloka dijo bakeng sa mohla tlala.</i>” • <i>Hodima seo titjhere a se badileng ha kana, o tla fetola ho noha ha hae.</i> “<i>Ke na le ho noha ho ho tjha: Hona ke sehlooho sa ho sebetša ka thata ha bohlwa bo bonyane. Ho noha ha ka jwale ke hore bohlwa o tla ruta lerutle le botswa ho sebetša ka thata.</i>” <p>Jwaleka ha ho bontshitswe mohlaleng o ka hodimo, titjhere o bontsha baithuthi hore ba ka noha jwang le hore ba ka etsa jwang ha ba batla ho fetola seo ba ileng ba se noha.</p> <p>Ka ho noha mmadi o tsetela tihokomedisong le matleng a ho ba hlokolosi temeng eo ba e balang temeng mme sena se tla lebisa kutlwisisong e tebileng.</p>
<p>Dithusa Thuto</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Etsa setshwantsho se mebalabala moo o etsang lenane la mawa / maano mme o fane ka tihaloso e batsi ya le leng le le leng. Sebedisa setshwantsho sena ha o ruta lewa/leano lena. <p>Hobane tjebelopele ya ho noha e kahara pale, o ka etsa dikarete tsa mantswa bakeng sa ketso ya ho noha e ngotsweng ho yona mme e sebediswa ho supa letshwao jwaloka ha o ruta lewa. O lokolohile ho sebedisa letshwao la hao bakeng sa lewa/leano lena.</p>

Tekanyetso	Hlwaya bokgoni ba baithuthi hore na ba ka noha ka ho arabela dipotso tse kang: O nahana hore pale e buwa kang? Ke eng se tlang ho etsahala kamora moo? O hopola hore pale e tla fela jwang?
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	Baithuti ba bang le dihlong mme ba bang bona e ka nna ya eba hore ha ba utlwise seo ba lokelang ho se etsa. Ka hoo, ha baithuti ba hloleha ho noha, ba thuse ka ho ba botsa dipotso tse tla ba thusa ho noha, mohi ; Ebe o nahana hore ho tlo etsahala eng qetellong ya pale ena? Hobaneng o nahana seo?
Dithusa thuto	Etsa phousetara e mebalabala e nang le lenane la mawa, o fane ka tihaloso e kgutshwane ho lewa ka leng.
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Baithuti ba bang ba ka ba le dihlong kapa ba hloka ho utlwisisa se lebeletsweng hore ba se etse. Ha baithuti ba fumana ho le thata ho latela lewa, tijhere a botse dipotso tse tlang ho ba thusa hore ba bue ka sehlooho.
Hopola	Ho ruta bana ho noha ha se taba ya ho napa kapa ho fosa; ke ho sebedisa lesedi ka hara temana (dihlooho, mantswa, ditshwantshe) hoba le tjebelopele ka se ka etsahalang. Hona ho rotlohetse baithuti ho nka karolo le ho thusa ho tsepamisa maikutlo temeng ha ba ntse ba bala.

2.3.6 Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 3: Ho elellwa dikamano

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho elellwa dikamano
Ho elellwa dikamano	Ke Eng? Kgokehanyo ke kamano eo o e etsang pakeng tsa ntho tse pedi kapa ho feta. Ditaba tse ngata tse dingolweng ha di a hlalosa ka boteba mme ka hona di patehile. Ha dingolwa di ka hlalosa tsohle ka botebo di tla lelefale mme hona ho tla nyahamisa mmadi. Hona ho bolela hore mmadi o lokela ho hokanya dintlha tsa pale le seo a se tsebang ka seo ho buuwang ka sona. Hobaneng sena se le bohlokwa? Ho bontsha baithuti hore ba ka sebedisa tsebo ya bona jwang (tsebo ya tlotlontswa, puo, tsebo ya lefatshe) ho etsa kgokehanyo ha ba ntse ba bala ho tla ba thusa ho bala ka kutlwisisa e phethahetseng.

	<p>Ho etsa hore kgokahanyo hona ho thusa baithuti ho ba le kutlwisiso e tebileng mme bat la kgona ho araba ka dipotso tsa boemo bo phahameng tse hloakang hore ba fane ka ditlholo. Baithuti ba thabela ho bala ha feela ba kgona ho etsa kgokahanyo ya seo ba se balang le seo ba se tsebang mme sena se etsa ba bale le ho feta.</p> <p>Mawa a kutlwisiso a ka ba nna a rutwa le ho bontshwa ho tloha maqalong a Kereiti R ho isa ho Kereiti ya 3. Baithuti ba lokela ho tseba mawa a ho bala ka kutlwisiso mme ba kgone ho sebedisa mawa a kutlwisiso mokgahlelong ona wa thuto ya motheo.</p> <p>Lewa lena la kutlwisiso le ka sebediswa ka nako tsohle nakong ya ho bala, Pele ho balwa, Nakong ya ho bala le Kamora ho bala.</p> <p>Titjhere a ka kgothalletse baithuti ho sebedisa mawa ana ka nako ya ho bala ka boikemelo kapa ka kopanelo.</p>
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bolella baithuti ba hao ka lewa leo o tililo ba ruta ka lona. Ba bontshe dikarete tsa mantswe tseo o di entseng bakeng sa lewa lena. <p>Hlalosa hore lewa lena le bolela eng (o etsa kgokahanyo = kamano ya ditaba paleng). Ha re etsa kgokahanyo, re tlatsa dikgeo. Re ka ipotsa ka borona tse latelang: <i>Ke eng seo mongodi a sa mpoelleleng sona? Mongodi o batla ke tlatsa ke ditaba tse feng mona? Ke kgokahanyo efe eo nka e etsang mona?</i></p> <p>Mohlala: Mokotla wa poone o ne o le boima haholo. “Nthuse” ho hweletsa Sello.</p> <p>Re ka ipotsa hore: “Hobaneng Sello a ile a hweletsa a kopa thuso? Ke sefe se mongodi a sa re bolelleng sona seo re lokelang ho se kopanya mona?”</p> <p>Ho ya ka tsebo eo re seng re na le yona ya lefatshe re a tseba hore batho ba kopa thuso ha fela ba sa kgone ho etsa ho hong ka bo bona. Mongodi ha a re bolelle ka mantswe hore Sello ha a kgone ho jara mokotla wa poone ka bo yena, empa pakeng tsa polelo ya pele le ya bobedi re ka etsa kgokahanyo ena.</p> <p>Hlalosetsa baithuti ba hao hore ba sebedise mantswe kapa ditshwantsho tse dingolweng le tsebo eo ba ntseng bana le yona ho bona hore ba ka kgokahanya ditaba jwang dingolweng, pakeng tsa seo mongodi a se buang le seo a se tlhetseng.</p>

	<p>Hoba ke bothata ho fumana kgokahanyo ha mongodi a tlohetse ho hong, bontsha baithuti kgokahanyo ha o bala o sebedisa mantswe a lelekelang sengolwa ho bontsha kgokahanyo ka kelellong kapa o sebedisa diilekela tse fapaneng sengolweng ho bontsha kgokahanyo. Sena se tla thusa baithuti ho bona hore kgokahanyo e etswa jwang.</p>
<p>Dithusa Thuto</p>	<ul style="list-style-type: none"> Etsa setshwantsho se mebalabala moo o etsang lenane la mawa / maano mme o fane ka t'haloso e batsi ya le leng le le leng. Sebedisa setshwantsho sena ha o ruta lewa/leano lena. <p>Hobane ho etsa dikamano ho malebana le ho etsa dikgokahanyo le ho tlatsetsa dikarolwana tse siyo, o ka etsa dikarete tsa dikamano e le ho tlatsetsa dikarolwana tse siyo o sebedisa ditshwantsho tsa phazele jwaloka ha o ruta lewa. Leweng lena o lokolohile ho ka sebedisa letshwao la hao.</p> <p>Tshwarella karete ya mantswe hodimo ha o kopa hore ba sebedise lewa lena nakong ya ho bala.</p>
<p>Tekanyetso</p>	<p>Lekola bokgoni ba baithuti ba ho etsa dikgokahanyo ka ho ba botsa dipotso tse tla ba etella pele hore ba bone dikamano mahareng a ditaba kapa dintlha tsa pale.</p> <p>Titjhere a ka sebedisa lewa lena ka nako ya ho bala ka tataiso ya sehlopha hobane o na le sehlotshwana se senyane sa baithuti. Ho tla ba bobebe ho eleliwa baithuti nakong ya ho bala mme o ba bontshe ho etsa kgokahanyo ka ho nepahala.</p>
<p>Ho hlwaya mapatso le dikgeo</p>	<p>Kamehla baithuti bohle ba etsa kgokahanyo maphelong a bona. Leha ho le jwalo, baithuto ba sethatong ba ka thatafalla ho etsa dikgokahanyo ha ba bala le ho hlokomele hore ba tlatsetsetse dikgeo.</p>
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Thusa baithuti ho etsa kgokahanyo ha ba thatafalla, ba thuse ka ho ba botsa dipotso tse etelang pele hore ba bone dikamano pakeng tsa dikarolwana tsa ditaba tse dingolweng.</p> <p>O ka sebedisa nako ya ho bala ka tataiso ya dihlopha ho sebedisa lewa lena ka ha dihlopha di na le baithuti ba mmalwa mme o ka ba lekola ka hlooko ha ba bala. Ka nako tsohle ba kgothaletse ho etsa dikamano.</p>
<p>Hopola</p>	<p>Ho thusa baithuti ho tseba ho bona dikamano ke le leng la mawa a bohlokwa haholo thutong ya ho bala. Tsebo ya ho bona dikamano le melaetsa e patehileng ke le leng la mawa a bohlokwa haholo a ka thusang baithuti ho tseba ho bala ka bokgabane. Ka hoo ba tla tseba ho bala ba elellwa bohlokwa ba dikarolo tsohle tsa pale le tse nyane tse thusang hore ba utlwisisa seo ba se balang. Babadi bohle ho sa natswe hore ke ba ithutang ho bala kapa ba tlwaetseng ho bala kapa ba tsebang ho bala ka bokgabane ba ntshetsapele tsebo ya bona ya ho bala ha ba bala ba ntse ba etsa dikamano tsa seo ba se balang.</p>

2.3.7 Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 4: Ho bopa setshwantsho sa se bolelwang ka kelellong

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho bopa setshwantsho sa se bolelwang ka kelellong
<p><i>Ho bopa setshwantsho sa se bolelwang ka kelellong</i></p>	<p>Ke eng? Lentswe lena le hlaha ho tswa ho “pono” e amanang le ho bonahala, e bolelang ho bona ho hong mohopolong wa rona, kapa ho etsa sethwantsho sa seo re se balang.</p> <p>Re sebedisa tsebo ya mantswa, ditshwantsho tse ka hara tema, bokgoni ba rona ba ho nahana le tsebo ya rona ya ho nahana ho bopa setshwantsho sa seo re se balang. Re sebedisa ditho-kutlo (ho bona, ho latswa, ho fofonela, le ho tshwara) ho bopa setshwantsho sa seo re balang ka sona.</p> <p>Hobaneng sena se le bohlokwa? Babadi ba hlwahiwa ba bopa setshwantsho sa seo ba balang ka sona ka nako tsohle ha ba bala. Ba sebedisa ditho-kutlo tsa bona, mme hona ho ba thusa ho utlwisisa seo ba se balang.</p> <p>Ho bopa setshwantsho sa seo ba balang ka sona ho thusa baithuti ho ba le kutlwisiso e tebileng. Baithuti ba ka kgona ho utlwisisa seo ba se balang ha ba tseba ho bopa setshwantsho sa seo ba se balang mme sena se etsa hore seo ba se balang se be le bophelo. Tsena tsohle di thusa hore baithuti ba thabele seo ba balang ka sona mme ba hopole dintlha tsohle tsa seo ba se badlleng.</p>
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Mawa a kutlwisiso a ka rutwa ka ho bontshwa mokgahlelong oohle wa motheo, ho tloha qalehong ya kereiti ya R ho isa ho kereiti ya 3. Mawa ana a kutlwisiso a ka sebediswa nakong ya ho bala: Pele o bala, ha o so o bala, le kamora ho bala. Baithuti ba ka kgothaletswa ho a sebedisa ha ba bala ka bobedi kapa ha bala ka boikemelo</p>
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bolella baithuti ka lewa leo o tla le sebedisa ha o ba ruta. Ba bontshe dikarete tsa ho bala tseo o di etseditseng ka lewa leo.

	<ul style="list-style-type: none"> • Hlalosa seo karete e se bolelang (bopa sethwantsho mehopolong ka seo ba se balang). • Ha o ba bontsha lewa leo, kgetha ho hong ho tswang paleng e bonolo le e natefelang baithuti ho hlalosa lewa lena. • Mohlala, ha o bala pale, ba bontshe bokantle ba buka le setshwantsho sa yona. • Jwale kopa hore ba kwale mahlo a bona mme ba nahane ka setshwantsho seo. O ka ba botsa dipotso hore ba kgone ho bopa setshwantsho sa se tla etsahala paleng mme ba araba ho ya ka moo ba nahanang. • Ha o sheba mohlala ona, o thusa baithuti ba hao ho bonaletsa ketsahalo e ba thusang ho batla ho bala ho feta le ho batla ho tseba se tla etsahala kamora moo. • Ho ba ruta ho bopa setshwantsho ho natefelwa le ho thabela seo ba se balang. • Ho bopa setshwantsho ho thusa baithuti ho hopola hore dintho tsohle le di kopanya le maikutlo a bona (thabo, tshabo, ho ferekana, jj.).
<p>Dithusa Thuto</p>	<p>Etsa setshwantsho se mebalabala moo o etsang lenane la mawa / maano mme o fane ka tlhaloso e batsi ya le leng le le leng. Sebedisa setshwantsho sena ha o ruta lewa/leano lena.</p> <p> Setshwantsho sena se bontsha lebone la boko, sena ke se etsahalang ha re bopa setshwantsho sa seo re se balang. O ka tsamaisa karete e nang le setshwantsho sena ha o ruta lewa lena. O dumelletsewe ho sebedisa setshwantsho seo o se ratang.</p>
<p>Tekanyetso</p>	<p>Phahamisetsa karete hodimo ha o ba kopa ho sebedisa lewa lena ka nako ya ho bala.</p>
<p>Ho hlwaya mapatso le dikgeo</p>	<p>O ka lekola bokgoni ba baithuti ba ho bopa ditshwantsho ka ho ba botsa hore ba bona eng ha ba nahana ka seo ba se badileng kapa ka nthla tse itseng tsa pale.</p>
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Ha baithuti ba sa kgone ho bopa ditshwantsho tsa tseo ba balang ka tsona le ho hlalosa ditshwantsho tseo.</p> <p>Ba kgothalletse ho bopa ditshwantsho tsa seo ba se balang mme o ba botse dipotso tse tla ba thusa ho bopa ditshantsho tsa seo ba balang ka sona.</p>

Hopola	Ha ho na tsela e lokileng kapa e phoso ya ho bopa setshwantsho sa seo o se balang. Sepheo ke ho tshutshumetsa mehopollo ya baithuti hore ba nke karolo paleng.

2.3.8 Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 5: Ho elellwa dikarolo tsa pale

Lereho	<p>Tlhaloso le bohlokwa ba Ho elellwa dikarolo tsa pale</p> <p>Ho hlwaya dikarolo tsa pale ke eng? Dipale tse ngata di hlophisitse ho ya ka dikarolo tse tsejwang ka hore ke popeho ya pale. Ho kenyetseisa poloto, baphethwa, qaka, ditsela tsa ho rarolla qaka, hammoho le mokotaba / kgopolokgolo. Dikarolo tse na di na le 'dintlha tsa bohlokwa' paleng.</p> <p>Hobaneng Ho hlwaya dikarolo tsa pale ho le bohlokwa? Ho tseba ka popeho ya pale ho fana ka moralo o thusang baithuti ho hlwaya tlhahiso leseding ya bohlokwa hore ba utlwisise pale. Ho ruta popeho e hlakileng ya pale ho thusa baithuti ho hopola diketsahalo tsa pale, ba di hlahamise, ba etse le kgutsufatso ha bobebe. Hona ho thusa baithuti bohle ho ntlafatsa kutlwisiso ya bona ya pale.</p>
E ka rutwa neng?	<p>Mawa a kutlwisiso a ka rutwa le ho bontshahatswa Mokgahlelong wa motheo ho tloha kereiting ya R ho fiha kereiting ya 3 moo baithuti ba tshwanetseng hore ba se ba tiwaetse lewa lena ebile ba sebedisa mawa a tiwaelehleng a kutlwisiso.</p> <p>Lewa la popeho ya pale le ka hlaloswa le ho bontshahatswa ka nako ya ho bala ka kopanelo le ka tataiso ya dihlopha. Baithuti ba ka ikwetlisa ho hlwaya popeho le dikarolo tsa pale ka nako ya ho bala ka bobedi kapa ha titjhere a sebetsana le sehlopha se tataiswang le ha ba ipalla ka boikemelo.</p>
Mokgwa wa ho ruta	<ul style="list-style-type: none"> • Ha o tlo ruta bana ka lewa lena, ba bolelle o se o kentse dikausu tsa matsoho tsa pale ebe o ba jwetsa ka tsona. • Kgetha pale e ka bontshang dikarolo tsa pale ka tsela e ntle, mohli; '<i>Sehwete se sehlo</i>' e tswang dibukeng tsa Vula Bula. Pale e baiwe pele ka nako ya ho bala ka kopanelo. • Hlalosetsa baithuti hore o tlo ba ruta ka lewa la bohlokwa la ho utlwisisa pale ka mora ho bala, eleng dikarolo kapa popeho ya pale o sebedisa dikausu tsa matsoho. • Ba hlalositse hore ho hlwaya dikarolo kapa popeho ya pale ho tlo ba thusa ho hopola kgopolo-kgolo le ho kgutsufatsa pale ha bonolo.

- Sebedisa dikausu tsa matsoho le leano ho ba bontsha kamoo dikarolo tsa pale di sebedsang ka teng:

1. **Poloto** (pale e qala hokae le neng- polasing, toropong, kgale-kgale?) Ka nako e nngwe ho thwe “e ne e re”. ditschwantsho le diketsahalo tse ding di ka re bontsha hore e ne e etsahala kae; morung, motseng, ji.

2. **Baphethwa** – ke bo mang baphethwa ba sehlooho? Ekaba batho kapa dipaleng tsa bana e ka ba diphoofolo.

3. **Qaka.** Ke qaka efe e etsang hore pale e ne e tswelopele? Hangata mophetwa wa sehloho o etsa ho itseng ha e mong/ntho enngwe a mo sitisa.

4. **Tharollo** (diketsahalo tse fapaneng di bopa mokotaba wa pale le ho lebisa ho tharollo ya qaka. **Mohi;** paleng ya *sehweite* se *seholo* rapolasi ha a kgone ho hula sehweite a le mong (qaka), yaba o bitsa mosadi wa hae, haba sa kgone ba le babedi ba bitsa mora wa bona ho tlo hula, jwalo jwalo.

5. **Kgopolo kgolo (kapa mokotaba).** Ke kgopolo kgolo efe eo mongodi a e abelatang le rona ka pale ena? Re ka ithuta eng paleng ena, mokotaba wa yona ke ofe? Mona ha ho na karabo e nepahetseng kapa e fosahetseng empa baithuti ba lokela ho ithuta ho sebedisa bopaki ho tswa paleng ho tshhetsa dikarabo tsa bona; **mohi;** paleng ya *sehweite* se *seholo* kgopolo kgolo ke hore re lokela ho sebedisana hore re hlole mathata ho ena le ho sebetisa ka bo nngwe.

Dikarolo tsena di fupere dintlha tse ka sehlohong. Botlaseng ba kausu ya letsoho o ka kenya le karolo e leng karolo eo ke e ratang paleng. Mona ke moo moithuti a buang ka seo a se ratang ka pale.

Ka mehla ha o bala pale le baithuti ba thuse ka tshetheo le kgothaletso ya hao ho hlwaya dikarolo tsa pale, ho fihlela ba iketsetsa sena ka bo bona.

O ka fumana baithuti ba thahasella kausu ya letsoho ebile e ba thusa ho hlwaya dikarolo tsa pale le ho hopola dintlha tsa sehloho ebe pale e ba mosebetsi o thabisang.

	<p>Hona ho thusa baithuti ho lekola pale le kgopolo kgolo ya yona ka tsela e hlokolosi; mohli; batho ba fapaneng ba ka ba le monahano o fapaneng ka Sehwele se seholo (ha o shebisisa ditshwantsho, tweba e na le tihaloso eo e leng ya ona). Kgopolokgolo e nngwe ya pale ena e kaba: re se ke ra shebela dintho tse nnyane fatshe, le tsona di bohlokwa.</p> <p>Ho hlwaya dikarolo tsa sehloho paleng ho ba thusa ho kgutsufatsa le ho boela a phete pale hantle a sebedisa dikarolo tsena.</p>
<p>Dithusa Thuto</p>	<p>Etsa setshwantsho se mebalabala moo o etsang lenane la mawa / maano mme o fane ka tihaloso e batsi ya le leng le le leng. Sebedisa setshwantsho sena ha o ruta lewa/leano lena.</p> <p>Etsa kausu ya pale o sebedisa menwana e mehlano ho ho bontsha karolo e nngwe le e nngwe. O ka etsa le dikarolo tsa pale di ngotswe papetaneng o di sebedise le kausu kapa setshwantsho sa letsoho jwaloka lewa.</p> <p>Phahamisa kausu ya pale kapa papetlwana, o ba kope ho sebedisa lewa ha ba ntse ba bala</p> <p>O ka etsa le khateboto e nyane e mebala ya pale. Ha baithuti ba bala ka bobedi o ka e sebedisa ho ba thusa ho hlwaya dikarolo tsa pale ha ba bala.</p>
<p>Tekanyetso</p>	<p>Sheba bokgoni ba baithuti hore ba kgona ho hlwaya dikarolo tsa pale ka ho ba botsa tsena tse latelang:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pheta pale • Hlalosa baphetwa • Tlhatlhamano ya diketsahalo • Hlwaya bothata bo ntshetsang pale pele • Hlalosa bothata bo rarollotswe jwang qetellong ya pale • Hlalosa hore baithuti ba hopola hore mohopolo o moholo wa pale ke ofe
<p>Dithusa thuto</p>	<p>Etsa phousetara e mebalabala e kentseng mawa o be o hlalose ha kgutshwane ka e nngwe le e nngwe. Hopola ho sebedisa phousetara nako tsohle ha o ruta lewa lena.</p> <p>Etsa kausu ya letsoho, o sebedisa menwana e mehlano ho bontsha karolo tsa pale</p> <p>O ka etsa papetlwana ya mantswa ka dikarolwana tsa pale, e be o sebedisa ho ruta lewa lena</p> <p>Phahamisa kausu ya letsoho kapa papetlwana ya mantswa ha o ba kopa ho sebedisa lewa nakong ya ho bala</p>

Ho hlwaya mapatso le dikgeo	Babadi ba fokolang ba bona tlhahiso leseding e temeng e le bohlokwa kaofela. Ba fumana ho le thata ho bona ho na le tlhahiso leseding e bohlokwa le e seng bohlokwa, ka baka leo ba kgetha tlhahiso leseding e nyane ha ba arabela dipotso tsa kutlwisiso. Ho ba rutwa dikarolo tsa sehloho tsa pale ho ba thusa ho hlwaya dikarolo tsena ha o ntse o bala le bona mme ba latele le ho utlwisisa dikgopolo tsa sehloho temeng. Baithuti ba na le bothata ba ho hopola diketsahalo tsa bohlokwa tsa pale
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Sebedisa ditswantsho tse mebalabala hore baithuti ba hopole baphetwa le diketsahalo tsa pale Seebdisa phousetara ya letsoho e bontshang dikarolo tsa pale.
Hopola	Lewa lena le sebediswa dipaleng feela. Ha le sebediswe ditemeng tsa tlhahiso leseding.

2.3.9 Lewa la ho bala ka kutlwisiso la 6: Ho hlahloba kutlwisiso le tshebediso ya mawa a ho itukisa

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho hlahloba kutlwisiso le tshebediso ya mawa a ho itukisa
Ke eng le hore hobaneng e le bohlokwa?	<p>Ke Eng? Sena se bolela ho ba hlokolosi ka se etsahalang ka nako ya ho bala, netefatsa hore ho na le kutlwisiso, le ho etsa ho hong ha o elellwa hore ho hong ha ho na moelelo kapa ha hona kutlwisiso. Bothata ba kutlwisiso e ka ba lentse leo re sa le utlwisising, kapa polelo e thata, kapa tlhahiso leseding ka hara seratswana se thata ho ka utwiseha.</p> <p>Diphuputso di fumane hore babadi ba hlwahlwa ba hlokolosi ha ba sa utlwisise ho hong ka seo ba se balang, ba emisa hanyane ba bale hape ho leka ho nahana se bakang bothata ba kutlwisiso. Phapang ke hore, babadi ba fokolang ba tla tswella ho bala leha ba sa utlwisisi temana, ba bala karolo hape ka sewelo ho leka ho rarolla bothata ba ho bala ka kutlwisiso.</p> <p>Hobaneng ha sena se le bohlokwa? Ho bala ke ho bala ka kutlwisiso. Ho se utlwisisi seo o se balang ha ho na molemo, jwale babadi ba lokela ho ithuta le ho ela hloko hore ho bala ka kutlwisiso e ba bothata neng + hobaneng – Ha ke utlwisisi ntlheng efeng + bothata bo bakwa ke eng? Hobane ho</p>

	<p>bala ke ho bala ka kutlwisiso, baithuti ba lokela ho ithuta 'ho lokisa' bothata ba ho bala ka kutlwisiso, mohl. ka ho phetha ho bala kapa ho etsa dikamano kapa ba ile ba fosa ka kgetlo la pele.</p> <p>Tshalomorao ya kutlwisiso ya ho bala e thusa baithuti ho utlwisisa pale/tema kaofela; hona ho bathusa ho araba dipotso paleng/temeng.</p>
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Mawa a ho bala ka kutlwisiso a ka rutwa le ho bontshwa Mokgahlelong wa Motheo kaofela, Ho tloha qalong ya Kereiti ya R ho isa Kereiting ya 3. Baithuti ba lokela ho tlwaela le ho sebedisa mawa a ho bala a tsebahalang hohle.</p> <p>Ho bohlokwa ho ruta baithuti ba hao lewa lena kamorao hore o ba rute mawa a mang kaofela. Ba ka sebedisa mawa kaofela ho ba thusa ka tshalomorao ya ho bala ka kutlwisiso le ho sebedisa mawa ha ba lokela ho rarolla bothata ba kutlwisiso.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Titjhere a ka bontsha hona pele o bala, ha o bala le kamora ho bala. • Le ka sebediswa ha ho balwa ka kopanelo le ha ho balwa ka tataiso ya dihlopha. Ho bohlokwa haholo ho titjhere ho etsa bonnete ba hore baithuti ba sebedisa lewa la ho bala ka kutlwisiso ha ba bala mmoho ka dihlopha. • Titjhere mmoho le baithuti ba lokela ho etsa tshalomorao ya ho bala ka kutlwisiso ho baleng kaofela. • Titjhere o lokela ho kgothaletsa bana ho sebedisa lewa lena ha ba bala ka bobedi le ha ba bala ka bonngwe.
<p>Mokgwa wa ho ruta</p>	<p>Lena ke lewa le bohlokwa haholo le ka matlafatsang babadi kaofela. Le akaretsa mehato e mmedi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ho tsepamisa maikutlo ha o bala ka kutlwisiso, le 2. ho lokisa ho bala ka kutlwisiso ha e na le bothata. <p></p> <p>Bolella baithuti ba hao ka lewa leo o tlo ba rutang lona. Ba bontshe dikarete tseo o di entseng bakeng sa lewa lena. O ka sebedisa setshwantsho ho hopotsa baithuti ka ho hlahloba kutlwisiso.</p> <p>Hlalosa hore lewa lena le kenyeditse eng (tihatlhobo = ho lekola hore ke a utlwisisa; haeba ho bala ka kutlwisiso ho na le mathata, ke a emisa ho rarolla bothata).</p> <p>Hlalosetsa baithuti ba hao mabaka kaofela a ho bala ka kutlwisiso, ebang re na le mathata a kutlwisiso, re ka leka ho lokisa phoso kapa bothata kapele. Ebe re ka leka ho sebedisa mawa a ho rarolla mathata a kenyelleditseng tse na tse latelang:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ho pheta ho bala karolong ya temana e sa utlwisiseheng; ✓ Ho hlwaya karolo e nang le bothata ba ho utlwisiseha (lentswe/polelwana/polelo/seratswana). ✓ Ho kopa titjhere ho hlalosa moelelo wa lentswe le sa tsejweng kapa ho tadima moelelo wa lentswe le sa tsejweng ka hara bukantswe (ebe lentswe leo le ngolwa kahara buka ya mantswa).
Dithusa Thuto	<ul style="list-style-type: none"> • Etsa setshwantsho se mebalabala seo o ka estang letoto la mawa le ho fana ka tihaloso e batsi bakeng sa le leng le leng. Sebedisa setshwantsho seo ha o ruta lewa.
Tekanyetso	<p>Lekola tse latelang:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Na baithuti ba kgona ho fumana bothata ba bona ba ho se kgone ho ba le kutlwisiso ya seo ba se badileng? • Na ba phahamisa matsoho ho bontsha seo? • Na baithuti ba ba kgona ho fumana se ka bakang bothata ba ho se utlwisisi? • Botsa baithuti dipotso kamorao ho bala tema kapa pale, ha ba sa kgone ho araba dipotso, hlalosa seo se ka bakang hore ho bala ka kutlwisiso ha bona ho fokole
Dithusa thuto	<ul style="list-style-type: none"> • Etsa setshwantsho se hlaakileng moo o manehileng mofuta ya mawa, le tihaloso e kgutshwane ya ona. Sebedisa setshwantsho seo kamehla ha o ruta lewa lena. • Etsa papetlwana ya karete ya lewa lena, o ngole tihatlhobo le tokiso hodima yona. Titjhere a ka e sebedisa jwaloka letshwao la ho ruta lewa leo.
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	<p>Baithuti ba nang le mathata ho araba dipotso tsa teko kutlwisiso, kamehla o fumana e le baithuti ba sa kang ba rutwa tsela ya ho hlahloba kutlwisiso ya bona ha ba ntse ba bala.</p> <p>Baithuti ba bangata ba etsa eka ba a bala hobane ba ena le dinlong, ha ba ka bontsha hore ha ba utlwisisi seo ba se balang</p>
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	<p>Baithuti ba bangata ba ba ditlhong kapa ho tiontloleha ho bontsha hore ha ba utlwisise seo ba se balang. Ruta baithuti ba hao ho fumana dikarolo tse ba phelekanyetsang temeng kgafetsa tse thata ho utlwisiseha mme ba leke ho rarolla bothata bona ho ena le hore ba tswelle pele ba bale le ha ba sa utlwisisi.</p>
Hopola	<p><i>Etsa phaposi ya hao sebaka se bolokehileng seo baithuti ba ka phothuluhang ho emisa matsoho ba re Mme ha ke utlwisise karolo/lentswe kapa ke kopa o nthuse ka kopo hle. Leboha baithuti ha ba kopa thusa hobane seo se bontsha hore ba hlahloba kutlwisiso ya bona.</i></p>

2.2.10 Qetelo e Kgutshwane

Mona ke kgutsufatso ya tlhahiso leseding ya mawa ao o ka a sebedisang ho etsa **lewa la setshwantsho** bakeng sa ho bala ka kutlwisiso eo o ka e behang ka phaposing. Titjhere a ka sebedisa letshwao bakeng sa lewa ka leng ho thusa baithuti ho nyalanya letshwao le lewa le nepahetseng.

Sebopeho sa 6: Mawa a Ho Bala ka Kutlwisiso

Titjhere a ka fumana mehopolo e mengata bakeng sa ho etsa setshwantsho sa lewa ha a ka e batla inthaneteng (internet). Setswantsho sa lewa la ho bala ka kutlwisiso. Dibaka tse ding di ka ba le ditshwantsho tseo o ka di fuputsang mahala. Le ha ho le jwalo, o hloka setshwantsho sa lewa ka puo ya hao ya lapeng ka phaposing ya hao, jwale fumana mehopolo e meng inthaneteng ebe o iketsetsa setshwantsho sa hao se thabisang!

MAWA A HO BALA KA KUTLWISISO	
1. Tsoseletso ya tsebo ya pele	Kgokelo ya sehlooho le tema ho seo o se tsebang pele <i>Ke eng seo ke ntseng ke se tseba ka sehlooho sena?</i>
2. Ho noha	Ho lepa ho itshetlehileng ka tsebo ho seo tema e leng ka ha sona kapa ke eng se tla etsahala ha morao, ho ya ka tsebo e ka hloohong le lesedi le kahara tema.

3. Ho etsa kgokahanyo	Tshebediso ya lesedi le kahara tema ho bona kgokanyo pakeng tsa lesedi le ka hara temana le hore ho bolelwang.
4. Dipontsho/Ho etsa setshwantsho ka hloohong	Ho bopa setshwantsho ka hloohong ka seo o balang ka sona.
5. Ho hlwaya mohopolo wa sehlooho kahara pale /phetelo	<p>Karolo ya sehlooho ya pale e ka hlaha hotswa ho sebaka, baphethwa, bothata ba sehlooho, tharollo ya mathata (diketsahala tse fapaneng tse thusitseng ho rarolla mathata), le 'mohopolo o moholo' o kahara pale.</p> <p>O ka kgutsufatsa pale ha bonolo ka ho hlwaya le ho hlalosa dikarolo le ho e kopanya hore ebe kgutshwane, ka sebopeho se momahaneng.</p>
<div data-bbox="188 792 467 1144" style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p style="text-align: center;">Tlathobo le tshebediso ya ho lokisa mawa</p> <div style="display: flex; align-items: center;"> <p style="font-size: small;">ho pheta ho bala ha dikarolo tsa tema tse sa utlwisisweng</p> </div> </div>	<p>Ho ela hloko, ha o ntse o bala, hore na o utlwisa seo o se balang; ho seng jwalo, sebedisa mawa a ho lokisa ho sebetsana le bothata:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ho pheta ho bala ha dikarolo tsa temana tse sa utlwisiseheng ✓ ho hlwaya karolo e nang le bothata (ke lentswe/polelwana/polelo/seratswana) ✓ bala ho fihlela qetellong ya polelo/seratswana ho bona hore na moelelo ha o hlake. ✓ Sheba moelelo wa lentswe le sa tsejweng kahara bukantswe kapa o botse titjhere.

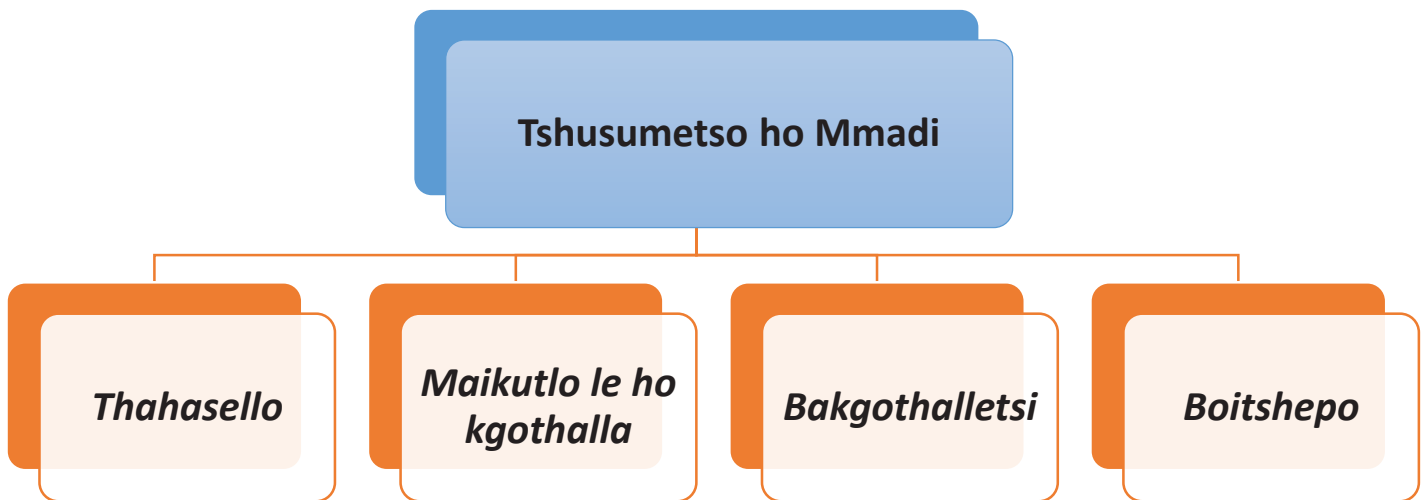
2.4 Tshusumetso Ho Mmadi

Ho bala ho amana le maikutlo. Ha re bala re ka natefelwa, re be re tlelwe ke thabo, mme re kene lefatsheng le leng la se moya, re amehe maikutlo, re fumane tlhalosetso e bobebe, kapa re fumane tlhahiso leseding mme re ithute tse ntjha tse ngata.

Ho bala ho re bulela menyetla ebile ho tsosa bokgoni ka hare ho rona; ho ka re ruta ka dibaka, batho le dintho tse ntjha. Tsena ke ntho tse ntle ka ho bala. Hangata, tshusumetso ya mmadi ha se ntho e tsotellwang hakalo ha ho rutwa bana ho bala, mme ka hona re kgothaletsa matitjhere ho ela hloko ka sena ha ba ruta baithuti ho bala hobane dikamano pakeng tsa maikutlo a baithuti le boholo ba seo ba se balang di kgolo.

Tshusumetso ya seo motho a se balang ena le dikamano tse kgolo le bokgoni ba ho qhaqholla le ho bala ka kutlwisiso. Bokgoni ba ho qhaqholla bo hodiswa ke ho boikwetliso le ho fumana menyetla e mengata ya ho bala. Baithuti ha ba ikgethele ho ipalla ka bo bona ha ba ntse ba hloka tsebo ya ho qhaqholla mantswe, mme sena se ka ama makutlo le takatso ya bona ya ho bala hampe. Ha baithuti ba sa bone ho bala ho ba natefela kapa ho le molemo ba ke ke ba bala dingolwa, mme sena se tla ama ho bala ka kutlwisiso ha bona.

Sebopeho sena s se ka tlaase se bontsha dikarolwana tsa tshusumetso ho mmadi. Karolo e latelang ya sebopeho sena e fana ka tlhaloso le bohlokwa ba karolwana ka nngwe, ho nto latela hore e na e rutwa neng le jwang ka disebediswa tse jwang, mme ho latele hore na mapatso le dikgeo di ka fediswa jwang. Ho latele tlhaloso ya tekanyetso ya karolwana ka nngwe mme ho qetelle seo titjhere a lokelang ho se ela hloko.

Sebopeho sa 7: Dikarolo tsa Tshusumetso ho Mmadi

2.4.1 Thahasello

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Thahasello
Thahasello	<p>Eng? Baithuti ba lokela hoba le thahasello ho baleng, ba ho bone e le hoo ba ka ho etsang, e le ntho eo ba e thabelang ebile e le molemo ho bona.</p> <p>Hobaneng? Ha baithuti ba na le thahasello ho baleng, hona le kgonahalo ya hore ba ka bala. Ho bala ka nako tsohle, ho hodisa maemo a bona a ho bala le ho eketseha ha tlotlontse ya bona le tsebo kakaretso ya bona.</p>
E ka rutwa neng?	Ho kgothaletsa baithuti ho ba le thahasello dibukeng ho qala pele ho qalo ya dilemo tsa sekolo. Matijhere a Kereiti R a lokela ho nosetsa thahasello ya ho bala dilemong tse tlase mme ba tsewepele ho e aha ho ya le Mokgahlelo wa Motheo wa Thuto o tlase.
E ka rutwa jwang?	<ul style="list-style-type: none"> • Hopotsa baithuti ka menyelia e metle eo ho bala e fanang ka yona, ho bala ho bula lefatshe le letjha la kgonahalo ho bona. • Bua le baithuti ba hao ka dibuka tsa Sesotho ka puo ya Lapeng, bangodi, baphatlalatsi ba ditaba le dithothokisi. Ha o kopana le ditshwantsho kapa dingolwa tsa bangodi dipampiring kapa magazining, tlolong le tsona phaposing ya borutelo le ntano arolelana ditaba. • Eba le lehlakore letlapeng ka sehlooho sena: Hobaneng ke rata ho bala. Kamehla hoseng, pele o qala tsebo ya nakwana ya ho bala le ho ngola, botsa moithuti kapa ba babedi hore hobaneng ba rata ho bala kapa ke eng eo ba e ratang ka ho bala o ntano ngola dikarabo tsa bona letlapeng. Etsa hona matsatsi a ka bang leshome. Baithuti ba hao ba qetella ba nka karolo taba kgolong ka thahasello! • Kgothalletsa baithuti ho ba maloko a dihlotshwana tsa ho bala
Disebediswa	Phapusi ya borutelo e nang le ditshwantsho tse lekaneng tse thusang dithuto ho kenyeletsa sekgutlwana sa dibuka sa ho bala se kgothaletsang thahasello dibukeng le ho baleng.
Tekanyetso	<ul style="list-style-type: none"> • Na baithuti ba bontsha thahasello ho baleng dingolwa • Na dingolwa tseo baithuti ba di sebedisang di hohela tjantjello ya bona • Na baithuti ba tsotella kapa ho kgathalla ho bona hore pale e qetella hampe kapa hantle
Ho elellwa mapatso le dikgeo	<ul style="list-style-type: none"> • Sheba baithuti ka phaposing ba nang le bothata ba ho bala - thasello ya bona ya ho bala e ka ba tlase hobane ba haellwa. Leka ho phahamisa bokgoni ba bona ba ho bala.

	Sheba baithuti ka phaposing ya hao ba ka kgonang ho bala empa ba bonahala ba sena thahasello. Fumana hore thahasello tsa bona ke dife mme o shebe ebang o kaba fumanela dikbuka tsa kgahleho ya bona.
Dithusa thuto	<ul style="list-style-type: none"> • Phaposi e tletseng mebalabala ya dithusa thuto • Huku ya ho bala e tletseng ka mefuta ya dingolwa
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Hlokomela baithuti ba hao ka phaposing ba fokolang ka ho bala, o shebe le thahaselo ya bona ha ba bala e bonahala e le tlase ka baka la bofokodi ba bona. Leka ho phahamisa bokgoni ba ho qaqholla le ho bala ka kutlwiso ya bona. Ha bokgoni ba baithuti ba ho bala bo phahama, ba phakisa ho ba le maikutlo a boitshepo le morolo ho seo ba se balang. Ha o fumana ho na le baithuti ba senang thahasello empa ba bala, ba fumanele dibuka tse ka ba thabisang
Hopola	Ho bohlokwa haholo ho susumetsa mehopolo e holang, efe morolo wa ho thahasella ho bala kamehla, mme sena se ka etsahala mokgahlelong wa motheo ho fana ka menyetla e jwalo

2.4.2 Maikutlo le ho kgothalla

Maikutlo le ho kgothalla Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Maikuto le ho kgothalla
Maikuto le ho kgothalla	Baithuti ba tshwanela ho kgothaletswa ho bala e le ntho e ntle e ka ba natefelang le ho e utlwisisa ha ba bala. Hobaneng? Ha baithuti ba bona ho bala le dibuka e le ntho e ntle, ba tia bala haholo.
E ka rutwa neng?	Ho aha boitshwaro bo botle dibukeng le ho baleng, le ho kgothatseng baithuti ho bala ho bohlokwa haholoholo mokgahlelong wa motheo. E ka qala kereiti R, e be e tswella ho feta kereiti 3. Diphuphutsa di bontsha hore ha re ruta baithuti e sa le ka nako, re ba fetola ho ba babadi ba matla ba nang le tjantjello, ba thabelang sekolo, mme ba dula le le babadi bophelo bohle.
Mokgwa wa ho ruta	<ul style="list-style-type: none"> • Etsa nako e natefelang ya ho bala buka ya dipale ka nako ya ho bala ka kopanelo, ho bala ka dihlopha le ho balla hodimo. Etsa hore e be ntho eo baithuti ba e lebellang le ho e thabela!

	<ul style="list-style-type: none"> • Matitjhere a mokgahlelo wa motheo ba tshwanela ho thabela ho bala ka thahasello. Ho arolelana dibuka tsa dipale le tsa tlhahisoleseding le baithuti, le ho ba le dipuisano tse hohelang ka batho le diketsahalo tsa dipale, ho ithuta dintho tse ngata ka tsona, matitjhere a kgothalletse baithuti ho bala le ho kenya lerato, ho thabela ho bala, ho ntshetsapele kahara bona • Fumana hore laeaborari ya motse e hokae, o kgothalletse baithuti le batswadi ba bona hore e be maloko a laeaborari. Sena se tla ba fa maikutlo a ho ba le botho setjhabeng sa babadi ntle le phaposi ya borutelo. • Ho bohlokwa hape ho kgothalletsa baithuti ba kgonang ho bala ho tsewe pele ka ho bala. Etsa bonnete ba hore ba ba le kgonahalo ya ho fihlella dibuka tse nang le diphephetso bakeng sa bokgoni ba bona
Dithusa Thuto	Ha baithuti ba kgona ho fihlella dibuka ha bonolo, ba tla kgothalla ho dibala. Theha huku e hohelang ya dibuka kahara phaposi ya hao ya borutelo.
Tekanyetso	Na baithuti ba bontsha kgahleho ka nako ya ho bala ka kopanelo/kapa ka dihlapha Hlwya baithuti ho etsa tshwantshiso Kamora ho bala Baithuti ba ka hlahlamanya diketsahalo tsa pale
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	Ke baithuti ba sa bontsheng thahasello e kgolo dibukeng kapa ba sa kgothalleng ho bala. Na ho na le mathata malapeng a ka sitisang baithuti? Na ba na le bothata ka ho qhaqholla? Bontsha baithuti hore o a ba kgathalla.
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Mema ralaeaborari ho tla hohela baithuti ka mofuta ya dibuka tsa dipale tse teng laeaboraring Baithuti ba fumantshwe monyetla ho tloha kereiting ya R ho tshwara dibuka le di makasine Baithuti ba dumellwe ho tshwara hohle moo dibuka di leng teng
Hopola	Ho bonolo ho kgothalletsa baithuti ba banyenyane ho bala - ba batjha ho thata ho ba kgothalletsa ho bala, empa ha o ntshetsapele ditlwaelo e sale dikolong tse tlase, menyetla e ba teng ya hore ba tla bala ha ba se ba le dikolong tse phahameng.

2.4.3 Bakgothalletsi

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Bakgothalletsi
Bakgothalletsi	Ke Eng? Baithuti ba lokela ho bona ho bala le ntho e ntle e tlwaelehileng. Mesuweloo ho matitjhere ba tshwanela ho theha moetlo wa ho bala dikolong tsa bona hore baithuti ba ka bona tsatsi le leng le leng hore ho bala ho bohlokwa, le hore dibuka di a hlomphe, hore ho ba mmadi ya hlwahlwa

	<p>ke monyaka, mme ho ithuta ka tsa lefatshe dibukeng ke karolo ya ntho e tiwaelehing. Hona ho bohlokwa bakeng sa baithuti ba tswang malapeng a nang le kgaello ya dibuka.</p> <p>Hobaneng?</p> <p>Baithuti ba ithuta ho tswa ho bao ba nang le bona kapa bao ba bapileng le bona - Ho bolella baithuti ho bala ho bohlokwa ha ho a lekana - ba hloka batho ba baholo ba bala ebile ba bona bohlokwa ba tsona tulong eo ba leng ho yona.</p>
<p>E ka rutwa neng?</p>	<p>Matijhere a tshwanela ho bontsha ho bala ka mokgwa o motle mokgahlelong wa motheo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Itlame ho ba mmadi ka ho ingodisa jwaloka leloko la laeborari ya heno. Hoba leloko le ngoditsweng ho pakahatsa hore o hlompha dibuka le ho bala. Ha o bala buka e hohelang, e tlise phaposing o e arolelane le baithuti ba bang. Baithuti ba lemohe hore buka eo ena le karolo ya bohlokwa bophelong ba hao. • Eba le tsebo e batsi ka dibuka le bangodi ba tsona puong ya hao ya lapeng. • Eba le tsebo e batsi ka dibuka tsa bana tsa puo ya lapeng. • Etsa nako ya ho bala e be ethabelwang - ka nako ya ho bala ka kopanelo/ho bala ka dihlopha/ ho balla hodimo, maikemisetso a hao a ho bala a tshwanela ho ba le bopaki. • Dikolo di tshwanela ho bontsha mokgwa o motle wa ho bala. Buisana le basebetsi mmoho ba hao ba mokgahlelong wa motheo, mookamedi le mosuwehlooho wa hao kamoo moetlo wa ho bala o ka etswang sekolong ka teng. Leka ho nahana ka mokootaba wa ho bala o motjha wa sekolo ka kotare. Mohlala, haeba ke Kotara ya mohope wa lefatshe wa papadi ya bolo, o ka kgothalletsa baithuti ho bala ka papadi ya bolo ya maoto sehleeng seo, ba fumane se seng ka mokootaba oo, e qadile neng, melao e fetohile jwang, ke dibapadi dife tse tsebahalang haholo lefatscheng, ke dihlopha dife tseo e leng dithatohatsi?
<p>Dithusa Thuto</p>	<p>Boloka bukantswe ya Sesotho puo ya lapeng phaposing ya hao ya borutelo</p>
<p>Tekanyetso</p>	<p>Kereiti R-Taka setshwantsho sa pale eo o utlwieng Kereiti 1- Taka setshwantsho sa sebakadi sa bolo seo o se ratang Kereiti 2- Bua ka seo o se ratileng ho mophetwa paleng eo o e badileng Kereiti 3 – Ngola seratswana ka seo o se ratileng ka papadi ya bolo ya maoto</p>

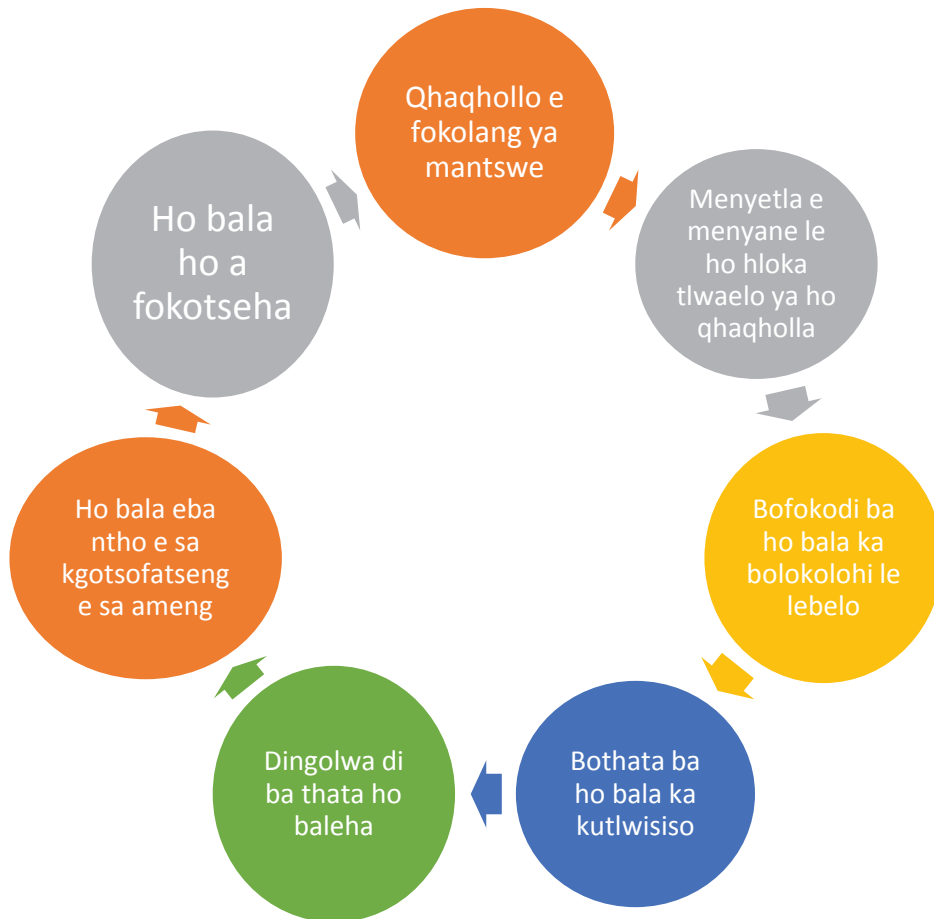
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	Ha batswadi ba sa bale lapeng, kgonahalo ya hore baithuti ba ithuta ho bala hae e a fokola.
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Re boloke dibuka tseo baka ithaopang ho di bala Re phete dipale tseo ba ikgethetseng tsona ebe re ba fa sebaka sa ho bontsha kalaneng
Hopola	Matitjhere a lokela ho ba le tsebo ya ho bala le dibuka tse balwang tsa Sesotho Mokgahlelong wa motheo mme ba lokela ho ba babadi ba dibuka ba kamehla. Sena se tla tshusumetsa baithuti ho latela diketso tsa matitjhere a bona.

2.4.4 Boitshepo

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Boitshepo
Boitshepo	<p>Ke Eng? Boitshepo bo bolela ha moithuti a ena le tumelo / boitshepo bokgoning ba hae ho etsa ho hong. Sena se kenyeletsa le ho itshepa.</p> <p>Hobaneng? Boitshepo ba baithuti bo ka ama boikatlaetso boo ba bo kenyang tshetsong ya bona ho ithuteng, le boikemisetso ba ho tsitlallela ho sa kgathalletsehe mathata. Ha baithuti ba bona ho bala ho le thata kapa ho ba tena, ba ka nahana hore ha ho na molemo wa ho etsa makgobonhithi e be ba tlohela ho leka ho ka e fihlella.</p> <p>Matitjhere a ka aha maikutlo a bana a boitshepo ho tswella mokgahlelong wa motheo, ho tloha ho kereiti R ho ya fihla kereiting ya 3.</p>
E ka rutwa neng?	
Mokgwa wa ho ruta	<ul style="list-style-type: none"> • Hopotsa baithuti hore ho bala ho ntlafatswa ke ho iketlaetsa le ho ikwetlisa. Hona ho ba fa bokgoni ba ho elellwa ho itsamaisa bakeng sa ho ithuta ha bona • Ho bohlokwa ho hlwaya baithuti ba haellwang ke bokgoni ba ho bala mme o ba thuse hore le bona ba ntlafatse boemo ba bona. Thusa baithuti ho utlwisa hore, ka tshehetso ya hao le tataiso, boiketlaetso ba bona le boikemisetso ho ikwetlisa ho bala ho tla ba fetola babadi ba nang le bokgoni.

	<ul style="list-style-type: none"> • Ha baithuti ba se ba iphumana ka ho bala, boitshepo ba bona bo a ntlafala le maikemisetso a bona a hole. Sena se tla hodisa lerato la bona la ho bala mme ba ntlafatse tlotlontswe ya bona mme ba be le tsebo ya puo e tebileng.
Dithusa Thuto	Dikgutlwana tsa ho bala le tshebediso ya laeborari, Phaposi e nonneng ka dingolwa le sebaka sa ho balla le laeborari.
Tekanyetso	<ul style="list-style-type: none"> • Fana ka mefuta ya dingolwa ho baithuti ba bontshang boitshepo
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	<ul style="list-style-type: none"> • Ho hloka boitshepo • Kwekwetla/Qoba dibuka le ho bala
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	<p>Baithuti ba dumellwe ho kgetha dinuka tseo ba di ratang hore ba bale.</p> <p>Efa baithuti dibuka tse bonolo hore ba ahe boitshepo ba bona.</p> <p>Ba kgothalletse ho bala mme o tshetsetse ka nako tsohle hore ba be le boitshepo.</p>
Hopola	Etsa bo nnete ba hore o dula o tshetsetso baithuti o ba o tsotella ebile o ba rotlohetse ho bala.

Baithuti ba bangata ba fumana ho bala e le mosebetsi ebile ho le thata, ka hoo ha ba natefelwe le ho bona molemo wa ho bala. Baithuti ba jwalo, ba na le tshusumetso e etsang hore ba seke ba thabela ho bala mme sena se ka ama bophelo ba bona bohle. Ka hoo ha ba sa rate ho bala, ba ke ke ba bona molemo wa ho bala ntle le ha ba tlangwe ke ho itseng. Baithuti ba sa baleng kgafetsa ha ba kgone ho ba babadi ba hlwahlwa mme ka hoo ba fetwa ke menyetla e tliswang ke ho bala.

Sebopeho sa 8: Sedikadikwe sa maemo a seng matle a ho bala

Baithuti ba ratang ho bala ba rata ho bala kamehla, mme ka ho bala kamehla ba ntshetsa tsebo ya bona ya ho bala pele mme ba ithuta tse ngata. Sena se ba beha sedikadikweng se setle sa ho bala se nang le menyetla e mengata. Ha ona le baithuti ba sedikadikweng sa maemo a mabe a ho bala, leka ho fetola sena hore le bona ba tsebe hoba sedikadikweng sa maemo a matle a ho bala.

2.5 Mekgwa Ya Ho Bala

Karolo ena e hlalosa le ho hlakisa mokgwa ka mong wa ho bala ho ya ka pehelo ya Setateme sa Setateme sa Leano la Kharikhulamo le Tekanyetso (SLKT).

Mekgwa ya ho bala ho ya ka SLKT ke:

Ho bala ka kutlwahalo

Ho bala ka kopanelo (Padisommoho)

Ho bala ka Tataiso ya Sehlopha (Padisotataiso Diphlopheng)

Ho bala ka bobedi

Ho bala ka bongwe (Ho bala ka boikemelo)

2.5.1 Mawa a ho ruta ho bala

2.5.1.1 Ho bala ka kutlwahalo

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba ho bala ka kutlwahalo
Ho bala ka kutlwahalo	<p>Ke karolo ya bohlokwahadi ya lenanetsamaiso le tsitsitseng la ho bala. Ke mosebetsi o etswang ke baithuti bohle ka phaphusing moo titjhare a ballang pale hodimo, a e balla baithuti. E ntshetsapele mefuta yohle ya bokgoni ba puo (ho kenyelletsa le tsa ho bala) maemong a nang le moelelo. Tema ya ho balla Hodimo e tshwanela ho ba ka hodima boemo ba baithuti.</p> <p>Hobaneng? Mokgwathupelo ona wa ho Balla Hodimo o ntshetsapele lerato le ho thabela ho bala hammoho le tlotlontswe.</p>
E ka rutwa neng?	Ho balla hodimo ho lokelwa ho etswa maqalong a nako ya Puo ya Lapeng le nako ya Puo e Tlatseletsang (FAL)
Mokgwa wa ho ruta	<p>Pele ho Padiso: Hlahisa tema</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hlahisa tlotlontswe ya bohlokwa: ba bontshe lentse ka papetlwana ya mantse • Ha tema e le buka, qoqa ka sehloho le bokantle ba buka, o botse dipotso tse lebisang sehlohong le bokantle ba buka hore baithuti ba lepe hore pale e tlo bua ka eng <p>Bohareng ba Padiso: Balla tema Hodimo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bala tema ka maikutlo, o sebedisa mantse a fapaneng bakeng sa baphetwa ba fapaneng • Dula o ba sheba ha o ntse o bala • Sebedisa kgefutso ho etsa tema e be le moelelo • Qoqa ka ditshwantsho ha o ntse o bala pale • Etsa baithuti ba nke karolo ka ho ba botsa dipotso <p>Mahareng a Padiso: Balla tema Hodimo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Balla tema hodimo ka maikutlo o sebedisa mantse a fapaneng bakeng sa baphetwa ba fapaneng • Dula o ba sheba ha o ntse o bala • Sebedisa kgefutso ho etsa tema e be le moelelo • Qoqa ka ditshwantsho ha o ntse o bala pale • Etsa baithuti ha nke karolo ka ho ba botsa dipotso

	<p>Kamora Padiso Kgothaletsa baithuti ho:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ba bue ka pale, baphetwa, diketsahalo • Ba buisane ka tshusumetso ya temaho bona • Ba sebedise tlotlontswe e itseng ho tswa temeng • Titjhere a ka sebedisa tema bakeng sa kutlwisiso ya ho mamela, papadiso le mosebetsi wa dipolelo hammoho le ho ngola ka kopanelo e le phaposi yohle. • Nako ya ho Balla hodimo e lokela ho ba metsotso e 10 ho isa ho 15 mme e etswe bonyane hang ka beke.
Dithusa Thuto	Buka ya mosebetsi ya Lefapha La Thuto ya Motheo (DBE), Buka ya dipale, Pokello ya dipale, thothokiso, ditema tsa dipale tsa nnete, lesedinyana, makasini, atikele
Tekanyetso	<ul style="list-style-type: none"> • Sebedisa lenane la ho hlahloba (checklist) ho tshwaya tseo ba di tsebang • Baithuti ba lokela ho araba dipotso hodima tema • Dipapadiso di etswe ka tema
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	Baithuti ba sa arabeng dipaleng – ba fana ka mabaka a sa lebanang le tema
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Sebedisa mantswa a hlahang kgafetsa Qapodiso ya mantswa e nepahale Tshebediso ya ditho tsa mmele le maikutlo ho toboketsa le ho hlalosa seo ho balwang ka sona
Hopola	Boela o bale pale eo ka nako ya padiso ya tataiso ya dihlopha

2.4.1.2 Ho bala ka kopanelo

Ho bala ka kopanelo	<p>Tlhaloso le bohlokwa ba Ho bala ka kopanelo</p> <p>Ho bala ka kopanelo ke eng? Ho bala ka Kopanelo ke mosebetsi o etswang ke phaphosi yohle ha titjhere a abelana le baithuti tema e hodisitsweng jwaleka pale e tswang bukeng e kgolo. Titjhere o bontsha bokgoni ba ho bala a utlwahale ka bokgeleke a bala ka maikutlo le sehalo.</p> <p>Hobaneng ho rutwa Ho bala ka kopanelo?</p> <p>Ho bala ka kopanelo ho a akaretsa jwaleka ha ho phutha baithuti bohle ba nang le bokgoni bo fapaneng maemong a ho bala ba etellwa pele ke titjhere. Ho thusa baithuti ho ithuta mekgwa ya ho bala tema e ngotsweng (ho tshwara buka, tshupane, ho sheba ditshwantsho, tlhokomediso ya matshwao a ho bala) le ho fumana sebete sa ho bala a le mong.</p> <p>Tema ya ho bala ka Kopanelo e sebediswa ho ntshetsapele dikarolo tsohle tsa puo (ho mamela le ho bua, medumo, kutlwisiso, tshebediso ya puo le ho ngola). Ho nehela titjhere menyetla ya ho kenyeletsa dikarolo the tharo tsa bohlokwa tsa ho bala tse tsebiswang ke tokomane ya Ho Bala e leng ho qhaqholla, kutlwisiso le tshusumetso ya mmadi.</p>
E ka rutwa neng?	<p>Ho bala ka kopanelo (le /kapa ho ngola ka kopanelo) ha ngata ho etsahala metsotsong ya pele e 15 ya nako e tsepamiseditsweng Ho bala le ho Ngola matsatsing a mararo a beke Puong ya Lapeng e leng Sesotho.</p>
Mokgwa wa ho ruta	<p>Nakwana ya pele e itshetlehile ho thabo le ho 'sheba' tema ha pele, ha baithuti ba fana kamaikutlo a bona ka tema. Nakwaneng e latelang tema yona eo e sebedisetswa ho tsepamiso hore baithuti ba nke karolo padisong hammoho le titjhere ho sebediswa ho qoqwa ka se etsahalang ho ntshetsapele tlotlontswe, kutlwisiso, bokgoni ba ho qhaqholla le popeho ya tema (thutapuo, matshwao a puo jj.). Ka letsatsi la boraro kapa la bone baithuti ba bala pale ka bo bona ba nka karolo ho tsa molomo, tse etswang le tse ngolwang di itshetlehile temeng.</p>
Dithusa Thuto	<ul style="list-style-type: none"> • Dibuka tsa Lefapha La Thuto ya Motheo, Buka e kgolo • Ditema tse hodisitsweng tsa ditema tsa nnete, dithothokiso, dipina, dingolwa tsa baithuti, dipapatso, masedinyana.
Tekanyetso	Kereiti ya R

<ul style="list-style-type: none"> • Taka kapa ho ferefa ditshwantsho ho fetisa molaetsa ka nako ya mesebetsi ya bonono ya boiqapelo: ka boiphihlelo ba hae • Utlwisa hore mongolo o hatsitsweng o bolela eng kapa o fana ka moelelo o fe: mantse a ka emela lebitso la hae, mabitsa a batho, dibaka le dintho • Sebedisa ditshwantsho ho utlwisa dipolelwana tse bonolo le dipolelo bukeng, mohl., setshwantsho sa ntja le polelo e balehang tjena ‘Sheba ntja’ • Hlalosa ditshwantsho ho bopa mehopollo: a iketsetsa pale ya hae le ho bala ditshwantsho <p>Kereiti ya 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bala le baithuti bohle mmoho ditema tse hodisitsweng jwalo ka dithothokiso, diphousetara, dibuka tse kgolo, le dipale tse entsweng ka phaposing ka nako ya ho bala ka kopanelo • Bala buka tse kgolo kapa ditema tse hodisitsweng le baithuti bohle • Sebedisa matshwao le ditshwantsho tse temeng ho utlwisa • Bala dibuka tse kgolo le ditema tse ding tse hodisitsweng le baithuti kaofela • Ho bala buka tse kgolo le ditema tse hodisitsweng le baithuti bohle • Qolla tatellano ya diketsahalo ho se badilweng <p>Kereiti ya 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Padisommoho (ho bala ka kopanelo) a hlalosa dinthakgolo • Sebedisa ditemoso tse bonwang ho akanya seo pale e leng ka sona le ditshwantsho, bokantle ba buka ho akanya seo pale e leng ka sona • Sebedisa ditemoso tse bonahalang ho hiwaya sepheo sa dipapatso le seo bamamedi ba se reretsweng • Araba dipotso tsa monahano o phahameng ka ditema tse badilweng. ‘Boitshwaro ba tau bo fapana jwang le ba mmutlanyana?’ • Araba dipotso tsa monahano o phahameng ka tema e badilweng (mohl. “Ho ka be ho etsahetse eng ha...”?) • Hlahisa maikutlo a hae ka ditshwantsho le mengolo ya phatlalatso jwalo ka dikoranta/masedinyaneng, ditshwantsho tsa dimakase, diphousetara, dipapatso, mohl., “Ke ratile setshwantsho sena sa makasine hobane papatso eo e.....” <p>Kereiti ya 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bala ditema tse hodisitsweng tse kang dithothokiso, dibuka tse kgolo, diphousetara, ditema tsa khomputara, e le baithuti kaofela hammoho le titjhare (ho bala ka kopanelo) 	
---	--

	<ul style="list-style-type: none"> Bala ditaelo ka phaposing Bala buka le baithuti kaofela (ho bala ka kopanelo) ba buisana ka tlhahlamano ya diketsahalo, tikoloho le kamanano ya sesosa le sephetho Araba dipotso tsa monahano o phahameng ka serapa se badiilweng. Mohlala, “O ka hlalosa jwang boitshwaro ba Tselane?” Bala ditema tse hodisitsweng jwalo ka dithothokiso, dibuka tse kgolo tsa dipale, papadi tsa dikalaneng, diphousestara le ditema tsa khomputara e le baithuti bohle hammoho le titjhere (ho bala ka kopanelo) Bala ditema tse ngotsweng le baithuti bohle (ho bala ka kopanelo) ba buisana ka baphetwa, ‘qaka’ e paleng, poloto le makgabane temeng.
Ho hlwaya mapatso le dikgeo	Baithuti ba hloakang boitshupo. Ho tswafa ho boela ba bala tema le titjhere. Ba fana ka dikarabo tse sa amaneng le tema.
Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?	Balla hodimo ho fa sehlopha monyetla wa ho hwaya mantswa a hlahang kgafetsa Fumantsa baithuti ho hlwaya tatellano kapa tlhatlhamano ya diketsahalo
Hopola	Boela o bale tema ka nako ya ho bala ka tataiso ya dihlopha

2.4.1.3 Ho bala ka Tataiso ya Sehlopha

Lereho	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho bala ka Tataiso ya Sehlopha
Ho bala ka Tataiso ya Sehlopha	<p>Ho bala ka Tataiso ya Sehlopha ke eng? Hona ke lewa leo baithuti bohle ba bokgoni bo lekanang sehlopheng ba balang tema e tshwanang ka tataiso ya titjhere.</p> <p>Hobaneng ho tshwanelwa ho rutwe ka mokgwa ona? Tataiso ya sehlopha e fa baithuti monyetla wa ho ikwetlisa ho bala tema ka bo bona ka tshetso ya titjhere. Lewa lena le fa titjhere monyetla wa ho shebisa maitshwaro a ho bala le ho lekola maemo a tsebo ya bona e hlwahlwa ka bonngwe sehlopheng. Mokgwa ona wa ho bala ke borokgo bo lebisang mmo baithuti ba ipallang ka boikemelo.</p>

<p>E ka rutwa neng?</p> <p>Ho bala ka tataiso ya sehlopha ho lokela ho etswa letsatsi le leng le le leng ka dihlopha tse 2 bonyane Puong ya Lapeng.</p> <p>Mokgwa wa ho ruta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Baithuti ba phaphusi bohle ba arolwa ho etsa dihlopha ho ya ka bokgoni bo tshwanang, sehlopha se be le maloko a 6 ho isa ho 8. Titjhare o lokela ho shebisisa baithuti ha ba bala tema hape a ka sebedisa (EGRA) e leng Tekolo ya Ho Bala Dikeriting tse Tlase ho kenya baithuti dihlopheng tsa bokgoni bo tshwanang. • Titjhare a kgethe tema e lekaneng/ boemong ba baithuti. O ka sebedisa leano la menwana e mehlano: Ha moithuti a etsa diphoso tse 5 dipolelong tse 5 = tema e phahame haholo; ha a etsa diphoso tse 0-1 dipolelong tse 5 = tema e bonolo haholo le ha a etsa diphoso tse 2-5 dipolelong tse 5= tema e loketse moithuti. Ena ke tsela ya ho kgetha dihlopha. • Padisong ya pele: qoqang ka sehloho, bokantle ba buka le ditshwantsho tsa tema ebe o bala tema o ntse o kenyelletsa baithuti dipuisanong tse amanang le tema. Baithuti ba sehlopheng ba fuwe monyetla wa ho bala tema ka kgutso ka bo bona ha titjhare a ntse a tsamaya mahareng a bona a fana ka tshehetso. • Padisong ya bobedi le tse latelang: baithuti ba bala ka bobebi le ka bonngwe. Moithuti ka mong o fumana sebaka sa ho balla tema hodimo, ha e le tema e telele, a le mong o tla bala bonyane leqhepe le 1 ho isa ho 2. Titjhare a nne a botse dipotso tse 1-2 ho shebisisa hore ba utlwisisa tema. <p>Ho bala ka Tataiso ya Dihlopha ho latelwa ke ho mamela le ho bua, tlotlontswe, kutlwisiso le tshebediso ya Puo le mesebetsi ya ho ngola e amanang le tema.</p>	
<p>Dithusa Thuto</p>	<p>Buka ya ya tshebetso ya Lefapha La Thuto ya Motheo, dibuka tsa ho bala tse hlophisitsweng, ditema tsa ditaba tsa nnete le tseo e seng tsa nnete, atikele, masedinyana le makasine, dikarete tsa ho bala.</p>
<p>Tekanyetso</p>	<p>Keriti ya R</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kgetha ka ho utlwa phapano pakeng tsa medumo e fapaneng haholo qalong ya mabitso a bona • Tshwara buka ka tsela e nepahetseng le ho phetla maqephe ka nepo ha a 'bala' • Sebedisa ditshwantsho ho utlwisisa dipolelwana tse bonolo le dipolelo bukeng, mohl., setshwantsho sa ntja le polelo e balehang tjena 'Sheba ntja' • Bala dibuka tse kgolo kapa ditema tse ding tse hodisitsweng e le baithuti bohle hammoho le titjhare <p>Keriti ya 1</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Balla buka hodimo ka tataiso ya titjhere le sehlopha sohle k.h.r. sehlopha sohle se bala pale e le nngwe • Sebedisa matshwao le ditshwantsho tse temeng ho utlwisisa • Itekole ha a bala, ho elellwa mantswe le tekokutlwisiso • Itekole ha a bala, ho elellwa mantswe le kutwisiso <p>Kereiti ya 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Balla hodimo le ka kgutso boemong ba hae sehlopheng se tataiswang ke titjhere ke hore sehlopha kaofela se bala pale e le nngwe e itshetlehleng boemong ba ho bala ha sehlopha • Balla hodimo boemong ba hae sehlopheng se tataiswang ke titjhere, ke hore, sehlopha kaofela se bala pale e nngwe e Tshwanang • Bala ka boikemelo boemong bo rarahaneng a balla boithabiso kapa tsebo ho tswa ditemeng tse fapaneng: dikhomiki, dibuka tsa ditaba tsa nnete le tseo e seng tsa nnete • Araba dipotso tsa monahano o phahameng pele, ha ho ntse ho balwa le ka mora ho balwa ha tema ka kopanelo, mohl., “O nahana ho tla etsahala eng ka mora mona? Hobaneng o realo?” <p>Kereiti ya 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sebedisa medumo, ditemoso tsa maemo le bokgoni ba ho hlopholla maemo le sebopeho ha a bala mantswe a sa tlwaelehang • Sebedisa ditsela tse fapaneng tsa ho itswaya diphoso ha a bala: ho bala hape, a bale ho tswela pele ho kgefutsa • Bala ka bokgeleke bo eketsehang le ka maikutlo a qapodisa mantswe ka nepo • Bala ka bokgeleke bo eketsehang, ka lebelo le maikutlo, • Sebedisa ditsela tsa ho itswaya diphoso ha a bala: a bala, a kgefutsa, a boela a bitsa lentse pele a le balla hodimo 	<p>Baithuti ba balang lentse ka lentse ba etsa diphoso tse ngata, ba bala polelo ha ngata, ba balla fatshe hoo ba sa utlwahaleng, ba supa ka monwana hape ba tshohile.</p>
<p>Ho hlwaya mapatso le dikgeo</p>	<p>Baithuti ba balang lentse ka lentse ba etsa diphoso tse ngata, ba bala polelo ha ngata, ba balla fatshe hoo ba sa utlwahaleng, ba supa ka monwana hape ba tshohile.</p>
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Balla hodimo o qapodisa ho hlopholla maemo le sebopeho ha a bala Sebedisa Tekolo ya ho bala Dikereiting tse tlase ho fumana dihlopha tse nepahetseng tsa baithuti Sebedisa buka eo baithuti ba kileng ba e a bala</p>

Hopola	Ruta bokgoni ba ho qhaqholla, (mantswe a ma telele a kgaolwe dikoto), fa bana dipapetiwa tsa mantswe ho ikwetlisa ka mantswe a matjha, boela o bale pale le baithuti ba hlolehang.
---------------	--

2.4.1.4 Ho bala ka bobedi le ho bala ka bonngwe

Lereho	Ho bala ka bobedi le ho bala ka bonngwe
Ho bala ka bobedi le ho bala ka bonngwe	<p>Ke eng? Ke ha baithuti ba kgona ho kgetha dibuka tsa bona ka phaphosing (hukung ya ho bala) kapa laeboraring ya sekolo mme ba ipalle ka bo bona ka nako ya sekolo kapa hae. Ho bala ka bobedi ke ha baithuti ba bala buka kapa tema e ngotsweng le motswalle ka nako ya ho bala ka phaphosing.</p> <p>Hobaneng? Ho bala ka bobedi le ka boikemelo ho fa boikwetliso le kgothalletso ya ho bala ka thabo.</p>
E ka rutwa neng?	Ka nako ya padiso ka tataiso ya dihlopha, ka nako ya mesebetsi ya phaphusi yohle, Tlohela tsohle o Bale, ka laeboraring ya sekolo, le hae.
Mokgwa wa ho ruta	Mamela baithuti ha ba bala ka nako ya ho bala kabobedi le ka boikemelo, le ka nako ya ho tlohela tsohle ho balwe.
Dithusa Thuto	Buka ya tshebetso ya Lefapaha La Thuto ya Motheo, Dibuka tsa ho bala tse hlophisitsweng, Dibuka tsa dipale, dikarete tsa ho bala, makasini ya bana, dikhomiki
Tekanyetso	<p>Kereiti ya R</p> <ul style="list-style-type: none"> Hlwaya modumo o sa tsamaellaneng le tatellano: Ke modumo ofe o sa tsamaellaneng - b, b, k, d, d, d, t)

<ul style="list-style-type: none"> • Tshwara buka ka tsela e nepahetseng le ho phetla maqephe ka nepo ha a 'bala' • Bala dibuka tse kgolo kapa ditema tse ding tse hodisitsweng e le baithuti bohle hammoho le titjhere <p>Kereiti ya 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bala dibuka tse badilweng ka nako ya ho bala ka kopanelo sekgutlwaneng sa ho bala ka phaposing • Bala dibuka tse badilweng ka nako ya ho bala ka kopanelo le dibuka tsa sekgutlwaneng sa ho bala phaposing <p>Kereiti ya 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Balla hodimo a balla ba bang • Bala ka boikemelo: dibuka tsa ditaba tseo e seng tsa nnete le dithothokiso • Bala ka boikemelo boemong bo rarahaneng a balla boithabiso kapa tsebo ho tswa ditemeng tse fapaneng: dikhomiki, dibuka tsa ditaba tsa nnete le tseo e seng tsa nnete <p>Kereiti ya 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ipalla ka boikemelo/ bonngwe dibuka tse badilweng ka nako ya ho bala ka kopanelo, dibuka tsa dipale tse bonolo le dibuka tsa sekgutlwana sa ho bala le ditema tse ding, jwalo ka dibuka tsa padiso tsa selemo se fetileng kapa tse badilweng qalong ya selemo sena, tse boemong ba ho ka balwa ka boikemelo ba baithuti • Balla hodimo a balla motswalle • Bala mongolo wa hae le wa ba bang • Bala ditema tse boemong bo rarahaneng bakeng sa boithabiso kapa tlhahisolesding ho tswa ditemeng tse fapaneng: dimakasine le dikhomiki, dibuka tse bonolo tsa ditaba tseo e seng tsa nnete le tsa nnete tsa meetlo e fapaneng, dibuka tse badilweng ka nako ya ho bala ka kopanelo) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ha ba rate dibuka- ha ba nke dibuka ba ilo bala • Ha ba rate ho bala ka bobedi kappa ka bo bona
<p>Ho hlwaya mapatso le dikgeo</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Fana ka menyela ya ho bala ditema tse fapaneng ho bala • Hlwaya baithuti ba hlolehang ba thuswe ka nako • Matswao a puo a sebediswe ka hloko ho fana ka moelelo ho se balwang
<p>Mapatso le dikgeo di fediswa jwang?</p>	<p>Titjhere a be le nakwana e le nngwe ya ho bala le baithuti ba hlolehang.</p>
<p>Hopola</p>	

2.6 Tlhatlhamano ya Mehato ya Ntshetsopele ya ho Bala

2.6.1 Mmadi wa Sethato ya Qalang ho Bala

Babadi ba thahasellang ba qala ho ba le mehopolo ya motheo bukeng le mongolong. Ba kgona ho fumana ditlhaku tsa nteterwane ka bokgoni ba ho elellwa le ho bolela ditlhaku tsa hodimo le tlase. Ba boela ba elellwa bokgoni ba thutapuo jwaloka ho elellwa medumo, dinoko le dithothokiso.

Babadi ba Boemo ba sethato ke ba qalang ho ithuta kamano ya modumo/tlhaku - ho qalwa ka didumammoho le didumanotshi tse kgutshwane. Ba kgona ho bala didumammoho(C), Didumanotshi) (V)...CVCV, e mantswe a hlahellang kgafetsa.

Dingolwa tsa boemo bona di lokela ho ba le tse latelang;	Ke mefuta efeng ya dingolwa tse loketseng ho sebediswa?	Tshehetso ena e tla sebediswa neng?
Tshehetso e kgolo ya ditshwantsho	<ul style="list-style-type: none"> • Dikarete tsa ditshwantsho • Diphousetara tsa dipuisano • Dibuka tse nnyane tsa dipale tse nang le ditshwantsho le dipapiso. • Dibuka tse nnyane tsa dipale tsa ditshwantsho le papiso ya pale le mantswe a mmalwa. • Dibuka tse kgolo tse nang le dipapiso tse ntle le mantswe. • Dibuka tse kgolo tse nang le dipapiso le mantswe le dipolelo tse kgutshwane, diraeme le dithothokiso. • Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo. 	<p>Kereiti ya R</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dibuka tse Kgolo: Ho bala ka kopanelo le baithuti bohle. • Phousetara ya dipuisano le dikarete tsa ditshwantsho: Ho mamela le ho bua. • Dibuka tse nyane tsa ditshwantsho: Nakong ya ho bala ka bolokolohi. • Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo.: Ho mamela le ho bua, Ho bala le ho ngola.
Dingolwa tsa tataiso tse lekotsweng		
Dingolwa tse nang le mantswe a iphetang		
Tlotlontswa e iphetang e lekotsweng		
Puo e tlwaelehileng ho bana		
Mongolo o moholo		
Dibaka tse kgolo pakeng tsa mantswe		
Mantswe le mareho a tlwaelehileng		
Mantswe a mmalwa leqhephe ka leng		
<p><i>Hopola: Titjhere wa kereiti ya R o lokela ho ba le dibuka tse kgolo tse nne (4) le buka ya dipale tse kgutshwane tse tla sebedisetswa ho bala.</i></p>		

2.5.2 Mmadi wa Sethato

Boemong bona babadi ba se ba na le kutlwisiso ya lenane la ntetetrwane, kutlwisiso ya mantšwe le medumo. Ba se ba tseba ho bala mantšwe a hlahang kgafetsa dingolweng.

Babadi ba sethato ba se ba ena le kutlwisiso ya mawa a ho bala ka kutlwisiso le bokgoni ba ho qhaqholla mantšwe. Ba se ba ehlwa mefuta e fapaneng ya dingolwa haholo tseo e leng tsa nnete le tseo e seng tsa nnete le hore ho bala ho sebedisetswa ntho tse fapaneng.

Dingolwa tsa boemo bona di lokela ho ba le tse latelang;	Ke mefuta efeng ya dingolwa tse loketseng ho sebediswa?	Tshehetso ena e tla sebediswa neng?
<ul style="list-style-type: none"> Dipolelo tse mmalwa leqhepeng ka leng. Tlotlontšwe e nang le mantšwe a hlahang kgafetsa le a ka qhaqhollwang Dipolelo tse nang le sebopeho se rarahaneng Phokotso ya ditšhwantšho le mantšwe a iphetang. Dihlooho tse tlwaelehileng tse tebileng ka tlotlontšwe le tshebediso ya puo. 	<ul style="list-style-type: none"> Diphousetara tsa dipuisano tse nang le mantšwe (dikarete tsa mantšwe le sehlopha sa polelo) Dikarete tsa ditšhwantšho tse nang le mantšwe Dibuka tse hlophisitšweng tsa nnete le tseo e seng tsa nnete. Dibuka tsa dipale tsa nnete le tseo e seng tsa nnete. Dibuka tse kgolo tse nang le dipale tse 3 - 4 Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo. 	<p>Kereiti ya 1</p> <ul style="list-style-type: none"> Dibuka tse Kgolo: Ho bala ka kopanelo le baithuti bohle. Phousetara ya dipuisano le dikarete tsa ditšhwantšho: Ho mamela le ho bua Dibuka tse hlophisitšweng tsa ho bala: Ho bala ka Tatatiso Dibuka tsa dipale: Ho bala ka bobedi le ho bala ka bonngwe. Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo: Ho mamela le ho bua, ho bala le ho ngola.
<p>Hopola: Phapusi ya Kereiti ya 1 e lokela ho ba le dibuka tse kgolo tse 4, Dibuka tse hlophisitšweng (bonyane e be tsa mehato e 3 mme mohato ka mong o be le dihlooho tse 4 mme sehlooho ka seng se be le dibuka tse 10), ho be le dibuka tse balwang tsa dipale tse 40 tse loketseng kereiti, le buka ya pokello ya dipale tse kgutshwane bakeng sa ho bala ka kutlwahalo.</p>		

2.5.3 Ho Bala ka Bolokolohi ha Sethato

Boemong bona, ho bala ho etsahala ka bolokolohi, mme boholo ba ho bala ho lebisitswe ho baleng ka kutlwisiso ho feta ho qhaqholleng mantswa. Babadi ba atamela boikemelo ba ho bala ka kutlwisiso. Baithuti ba bala dingolwa tse fapa-fapaneng mme ba kgona ho elellwa mefuta e fapaneng ya dingolwa le mekgwa ya ho ngola. Tokoloho ena ya ho bala e itshetlehile ho mofuta o balwang wa dingolwa.

Dingolwa tsa boemo bona di lokela ho ba le tse latelang;	Ke mefuta e feng ya dingolwa tse loketseng ho sebediswa?	Tshehetso ena e tla sebediswa neng?
<ul style="list-style-type: none"> • Maqhephe a mangata • Dipolelo tse telele • Mongolo o mongata leqhepheng ka nngwe. • Tlotlontswe e tebileng • Mefuta e mengata e fapaneng ya dipolelo • Phokotso ya tshebediso ya ditshwantsho • Tshebediso ya puo e hlahosang le ya semmuso • Mefuta e mengata ya dingolwa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Diphousetara tsa dipuisano tse nang le mantswa (dikarete tsa mantswa le sehlopha sa polelo) • Dibuka tse hlophisitsweng tsa nnete le tseo e seng tsa nnete • Dibuka tsa dipale tsa nnete le tseo e seng tsa nnete. • Dibuka tse kgolo tse nang le dipale tse 3 - 4 • Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo. 	<p>Kereiti ya 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dibuka tse Kgolo: Ho bala le ho ngola ka kopanelo le baithuti bohle. • Phousetara ya dipuisano: Ho mamela le ho bua • Dibuka tse hlophisitsweng tsa ho bala: Ho bala ka Tatatiso • Dibuka tsa dipale: Ho bala ka bobedi le ho bala ka bonngwe. • Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo: Ho mamela le ho bua, ho bala le ho ngola.
<p>Hopola: Phapusi ya Kereiti ya 2 e lokela ho ba le dibuka tse kgolo tse 4, Dibuka tse hlophisitsweng (bonyane e be tsa mehato e 4 mme mohato ka mong o be le dihlooho tse 5 mme sehlooho ka seng se be le dibuka tse 10), ho be le dibuka tse balwang tsa dipale tse 40 tse loketseng kereiti, le buka ya pokello ya dipale tse kgutshwane bakeng sa ho bala ka kutlwahalo.</p>		

2.5.4 Ho Bala ka bolokolohi

Boemong bona baithuti ba se ba tlohile maemong a “ho ithuta ho bala” ba se ba le maemong a “ho balla ho ithuta”. Ba bala ka bolokolohi, ba bontsha maikutlo, ba emisa moo ho loketseng. Ho bala ha bona ho tobane le ho utlwisisa seo ba se balang mme bana le tsebo e hlwahlwa ya ho sebedisa mawa a fapaneng a ho bala.

Babadi bana ba kgona ho bala mefuta e mengata ya dingolwa ka boikemelo. Ebile ba kgona ho ntshetsapele bokgoni ba bona ba ho bala ha ba ntse ba kopana le mefuta e meng e rarahaneng ya dingolwa. Ba se ba ena le bokgoni ba ho ntlafatsa tsebo ya bona ya ho bala le kgetho ya tseo ba di balang ka ho dula ba bala.

Dingolwa tsa boemo bona di lokela ho ba le tse latelang;	Ke mefuta e feng ya dingolwa tse loketseng ho sebediswa?	Tshehetso ena e tla sebediswa neng?
<ul style="list-style-type: none"> • Mongolo o mongata • Mefuta e mengata ya dingolwa • Mantswe a matjha a managata le dihlooho tse ngata. • Tlotlontswe e thata • Dipolelo tse rarahaneng • Mefuta e fapaneng ya ho ngola • Tlhaloso tse ngata 	<ul style="list-style-type: none"> • Diphousetara tsa dipuisano tse nang le mantswe (dikarete tsa mantswe le sehlopha sa polelo) • Dibuka tse hlophisitsweng tsa nnete le tseo e seng tsa nnete • Dibuka tsa dipale tsa nnete le tseo e seng tsa nnete. • Dibuka tse kgolo tse nang le dipale tse 3 - 4 • Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo. 	<p>Kereiti ya 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dibuka tse Kgolo: Ho bala le ho ngola ka kopanelo le baithuti bohle. • Phousetara ya dipuisano: Ho mamela le ho bua • Dibuka tse hlophisitsweng tsa ho bala: Ho bala ka Tatatiso • Dibuka tsa dipale: Ho bala ka bobebdi le ho bala ka bongwe. • Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha La Thuto Ya Motheo: Ho mamela le ho bua, ho bala le ho ngola.
<p>Hopola: Phapusi ya Kereiti ya 3 e lokela ho ba le dibuka tse kgolo tse 4, Dibuka tse hlophisitsweng (bonyane e be tsa mehato e 5 mme mohato ka mong o be le dihlooho tse 6 mme sehlooho ka seng se be le dibuka tse 10), ho be le dibuka tse balwang tsa dipale tse 40 tse loketseng kereiti, le buka ya pokello ya dipale tse kgutshwane bakeng sa ho bala ka kutlwahalo.</p>		

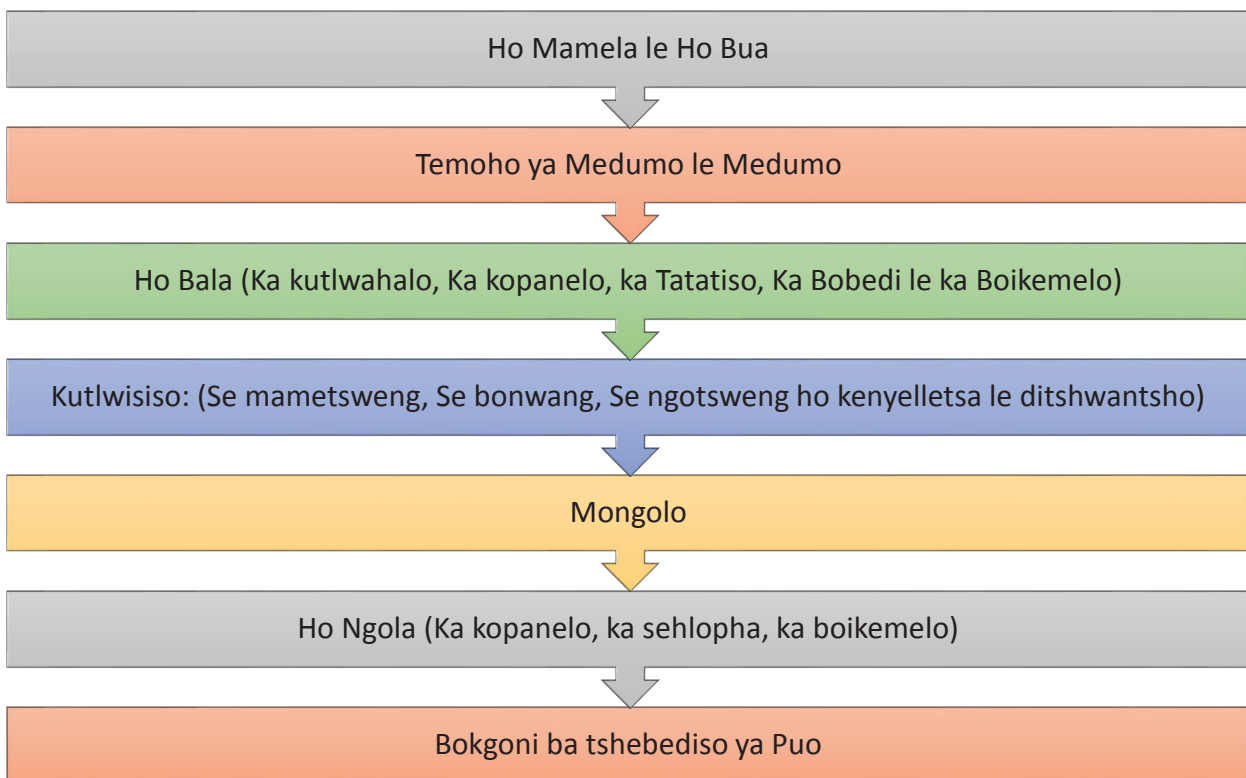
KAROLO YA 3: LENANE LA HO BALA KA PHAPOSING YA BORUTELO

Karolo ena e kenyeletsa lenane la ho tsamaisa ho bala ka phaposing le tshebediso ya mokgwa wa ho ruta puo ka botsitso le dikarolo tse ding ka mokgwa o kopantsweng. Karolo ena e tla tsepamiswa hodima:

- Dikarolo tse ding tsa puo – Ho mamela le ho Bua, Mongolo, Ho ngola le tshebediso ya puo;
- Botsamaisi ba phaposi: Tekanyetso ya nako, pakathuto le ditlwaelo tsa kamehla
- Mohopolo wa moralo wa thuto
- Tsamaiso le tshebediso ya dithusa thuto tsa ho bala

3.1 Mokgwa wa Ho Ruta Ho Bala Le Ho Ngola O Tsitsitseng O Bolelang?

Mokgwa o tsitsitseng wa ho bala le ho ngola di thusa titjhere ho ruta dikarolo tsa puo kaofela e leng ho bala, ho ngola, ho mamela le ho bua le tshebediso ya puo (mantswe a matjha, kwahollo puo) ka mokgwa o kopantsweng. Setatemente sa Lenane La Kharikhulamo le Tekanyetso le behela “Tshebediso e Lekalekaneng ya Puo” e kenyelletsang ho rutwa ha dikarolo tsa puo tse latelang;

Sebopeho sa dikarolo tsa Puo ya lapeng.

3.1.1.1 Ho Mamela le ho Bua

Karolo ya Puo	Tlhaloso le bohlokwa ba Ho Mamela le ho Bua
Ho mamela le ho bua	<p>Ke eng? Ho mamela le ho bua ho etsahala ka nako e le nngwe, ho bolelang e mong o tshwanela ho mamela hore a tle a bue. Ho bua ke ketso ya ho etsa modumo ka lehano. Re ka re ho bua ke ho hanyetsana, kapa ho ntsha maikutlo. Le mehopollo ka puo e buuwang.</p> <p>Hobaneng? Ho mamela le ho bua ke nshetsopele le bokgoni ba puo. Ho mamela le ho bua e kena mahareng a dithuto tsa ho bala le ho ngola, mmoho le dithuto tse ding.</p>
E etswa neng?	E etsahala letsatsi lohle nakong ya dithuto sekolong. Mesebetsi ya dithuto tsa ho mamela e hloka bonyane hararo ka beke.
Mesebetsi ya ho Ho mamela le ho bua e ka etswa jwang?	<p>Mesebetsi ya ho mamela le ho bua ke tsa baithuti bohle mme di ka etswa qalong ya nako ya sekolo haholo hoseng ho itshetlehlilwe maemong a lehodimo, lenane la ba teng sekolong, matsatsi a baithuti a tswalo, le ditaba tse ding tse amang bohle.</p> <p>Mesebetsi e itshetlehlileng puong ya thuto ya ho bua ke ho mamela dipale le ho di phetha, ho latela ditaelo, ho etsa dithothokiso, ho bina, ho etsa ditshwantshiso le ho arabela dipotsa. Ho mamela le ho bua, di rutwa di hokahantswe mmoho le dithuto tse ding jwaleka bokgoni ho tsa bophelo.</p>
Dithusa Thuto	Diphousetara tsa dipuisano, Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapha la Thuto ya Motheo, dibuka tsa dipale, dithothokiso le tse ding.
Tekanyetso	<p>Tekanyetso ya Ho mamela le ho bua di etswa ka ho shejwa, ka molomo, le ka ditlhakiso.</p> <p>Kereiti R-Mamela dipale tsa diketso tse etswang paleng ya ditshwantsho</p> <p>Kereiti 1- Mamela dipale a hlahisa maikutlo ka pale</p> <p>Kereiti 2- Mamela dipale le dithothokiso ho fumana dintlha tsa boemo ba boemo bo phahameng</p>

	Kerreiti 3 – Mamela bakeng sa ho fumana dintlha dipaleng le ho araba dipotso tse bulehileng
Re ka hlwaya mapatso jwang?	Ho haellwa ke boitshepo le ho hloka tloltontswa le puo e hlakileng hore baithuti ba kgone ho nka karolo dipuisanong.
Mapatso a a ka lokiswa jwang?	Fana ka menyetla ya ho nka karolo mesebetsing ya molomo Etsa bonketsisane maemong a mang Fana ka ditaello tse hlakileng tse ka latelwang
Hopola	Hlwaya mekgwa ya ho papala haholo ho kgothalletsa ho bua le ho mamela ho baithuti mme e be tse ba natefelang

3.1.2 Mongolo

Karolo ya puo	Ke eng ? Hobaneng ha o le bohlokwa?
Mongolo	Ke eng? Mongolo ke ntlha ya tsebo ya ho ngola. Tsepamiso ya teng e sebopehong sa dithaku, moralo le tlhahiso ya mosebetsi. Hobaneng? Ke bokgoni bo hlokahalang bo lokelwang ho rutwa hore ho tle hobe le puisano mongolong.
E etswa neng	Thuto ya mongolo e lokela ho etswa metsotso e 15, matsatsing a 4 bekeng ho kereti ya 1 mme ho kereti ya bo2 le bo3 o etswa metsotso e 15 hararo ka beke.
O ka ruta mongolo jwang?	Keriting ya R tsepamiso mosebetsing wa mongolo e mongolong wa sethatho ho tsepamiso ya bokgoni ba kgodiso ya kutlo e kenyelelitseng motsamao wa mosifa o moholo le motsamao wa mosifa o monyenyanane, kgokahano ya letsoho le leihlo (ka ho hatisa, ho kenya kgareng naleng jj.) le tshupane/tshupiso. Ntlhagolo kamanong e pakeng tsa bokgoni ba kgodiso ya kutlo le mongolo ke ho etsa moralo wa mekgahlelo e fapaneng hore moithuti a tle a hlahise mongolo o hlakileng, o bonahalang ,ho ngola le ho bopa dithaku tse nepahetseng .
O ka lekola Mongolo jwang?	Tsepamiso ya tshupa sebaka, sebopeho sa dithaku, ho beha dithaku le mantswa ka tsela e nepahetseng hantle, sebaka pakeng sa mantswa ka hara dipolelo, le ho ngolwa ha mantswa le dipolelo.

Dithusa thuto	Pampiri e sa ngolwang, diterei tsa lehlabathe, kerayone e tenya ya mafura, buka e senang mela, potloloto, papetlwa ya ho ngolla.
Tekanyetso	<p>KEREITI YA 1</p> <p>MONGOLO</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ikwetlise ho tshwara le ho sebedisa kerayone le pensile/potloloto • Taka dipaterone tse yang hodimo le tlase[zig-zags], dipaterone tsa disekele, tse tsepameng le tse paqameng • Bopa ditlhaku tse nnyane ka nepo, didumannotshi tse 5 le didumammoho tse 3; a, e, l, o, u, m, n, b • Kopitsa a ngole lebitso la hae, mantswe le dipolelo tse kgutshwane dileiboleng, diphoustareng, tlapangollong, jj. • Bopa ditlhaku tse kgolo tse sebediswang kgafetsa (B, D, E, F, G, L, M, N, O, P, Q, R, S) • Bopa dipalo ka nepahalo. • O Kopitsa a ngola mantswe ka ho siya dibaka ka ho nepahala • Kopitsa le ngola dipolelo tse kgutshwane ka nepahalo • Ngola ditlhaku tse nnyane le tse kgolo ka nepahalo ho latela boholo le sebaka k.h.r ho qala le ho qetela sebakeng se nepahetseng ka thello. • Kopitsa a ngole mantswe a polelo ka nepo <p>KEREITI YA 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bopa ditlhaku tse nnyane le tse kgolo tse 26 ka nepo – ho bontsha mongolo, sebopeho, ho siya dibaka tse loketseng • Kopitsa a ngole dipolelo tse pedi kapa ho feta moo ka mongolo o balehang le ka nepo • Ngola ka mongolo o sa kopanyang ditlhaku tse kgolo le tse nnyane ka boitshepo le ka nepo • Kopitsa a ngole serapa se le seng pakeng tsa mela e 3 – 4 ho tswa temeng e hatisisweng (pale, thothokiso jj) • Bopa ditlhaku tse nnyane le tse kgolo ka nepo le ka lebelo le eketsehang le ka tshwanelo • Kopitsa a ngole dipaterone tsa mongolo ka mongolo o kopaneng

<ul style="list-style-type: none"> • Kopitsa a ngole bonyane ditlhaku tse pedi ka mongolo o kopaneng ka beke (sebopeho le ho tshwana) • Kopitsa le ho ngola mantse a makgutshwane ka mongolo o kopaneng: mantse a nang le ditlhaku tse 2 le tse 3 jwaloka: ba, tse, tsa, ya • Elellwa a bale mantse a makgutshwane a ngotsweng ka mongolo o kopaneng • Kopitsa a ngole bonyane ditlhaku tse pedi ka beke ka mongolo o kopaneng a Qetella ditlhaku kaofela mafelong a kotara • Kopitsa le ho ngola mantse a makgutshwane ka mongolo o kopaneng • Kopitsa a ngole ditlhaku tse kgolo tse tiwaelehleng ka mongolo o kopaneng (mohi. A, E, H, I, M, O, S, T, W, Y). • Kopitsa le ho ngole dipolelo tse kgutshwane ka mongolo o kopaneng • KEREITI YA 3 • Bopa ditlhaku tse kgolo le tse nyane ka mongolo o kopaneng ba qale ho bopa mantse ka mongolo o kgethilweng o kopaneng • Ngola mantse a makgutshwane ka mongolo o kopaneng • Ngola polelo ka ho baleha le ka nepo ka mongolo o sa kopaneng • Bopa ditlhaku tse nyane le tse kgolo ka nepo ka ho iketsahalla kapa ba sa rera ba sebedisa mongolo o kopaneng • Kopolla mantse le dipolelo ka nepo ka mongolo o kopaneng • Fetohele mongolong o kopaneng mosebetsing ohle o ngolwang ke hore letsatsi, lebitso la hae, le ditema tse ding tse ngolwang • Kopitsa mantse ka nepo ho tswa mehloping e fapaneng jwalo ka letlapa, dikgetjhaneng le dikareteng tsa mosebetsi; ka Lebelo le eketsehileng la mongolo o kopaneng • Sebedisa popo e nepahetseng ya ditlhaku mosebetsing ohle o ngolwang • Kopitsa tema tse ngotsweng tlapangollong, dibukeng tsa ho bala, dikareteng tsa mosebetsi ka nepo, ba hlokomemela ho bopa ditlhaku ka nepo le ho siya dibaka ka mongolo o kopaneng • Ngola ke Lebelo le eketsehang 	
---	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Sebedisa mongolo o kopaneng bakeng sa mesebetsi yohle e ngolwang • Ngola ka makgethe le ka ho bonahala ka boitshepo le ka Lebelo ka mongolo o kopaneng
O ka hlwaya mapatso jwang mongolong	Baithuti ba kgutlisetso dithaku morao, ho beha ka tsela e nepahetseng, sebopeho se fosahetseng sa dithaku.
Mapatso a ka lokiswa jwang?	Sebedisa karete ya dithaku e nepahetseng
Hopola	Sebedisa mokgwa wa ho ruta ka papadi ho ruta bokgoni ba tshupa sebaka le boikwetliso ba ho ngola dithaku ka ho bontsha qalo le qetello.

3.1.3 Ho ngola

Karolo ya puo	Ke eng ? Hobaneng ha o le bohlokwa?
Ho ngola	<p>Eng? : Ho ngola ke tsela eo batho ba e sebedisang ho hlalosa puo ka tshebediso ya maikutlo e nang le matshwao.Ho ngola ke tsela ya ho fetolela,moo mongodi a bokellang molaetsa ho isa sebopehong seo ho ka bang le puisano bathong ba bang..Baithuti ba banyenyane ba thabela thuto eo ba balang se ngotsweng ,le ho ngola se balwang.Ho ngola ho bolele puisano e ngolwang ke baithuti</p> <p>Hobaneng? Ho ngola ho tsamaisana le dikarolo tsa ho mamela le ho bua, ho bala, mongolo le tshebediso ya puo. Dikarolo tsohle di a kopana ha ho ngolwa</p>
E etswa neng	Ho ngolwa ho etsahala nakong ya ho bala ka kopanelo mme ho ka bitswa kopanelo ya ho ngola. Ho ngola ho shebaneng le ho ngola ka boikemelo ho ka etswa hararo ka beke.

O ka ruta ho ngola jwang?	Ho ngola ka kopanelo ke se ka etswang kamorao ho bala ka kopanelo. Titjhere e bontshe baithuti bohle hore medumo eka bewa hammoho ho bopa mantswe, ho arola mantswe kahara polelo, le ho sebedisa matschwao a puo. Ho ngola ka boikemelo ho etsahala ha baithuti ba taka, ba sebedisa mantswe a ikemetseng ho ingolla dihlooho ha ba le kereiting ya 1. Kamorao ho nako e seng kae, baithuti ba kereiti ya 1, ba se ba ka kgona ho ngola dipolelwana tse kgutshwane, ba kereiti ya 2 bona ba ngola bonyane tse hlano, kereiti ya 3 bona ba ngola dipolelo tse 8-10 ba na le sehlooho
Dithusa Thuto	Phousetara ya puisano, buka e kgolo, buka ya tshebetso ya lefapha La thuto ya motheo, karete ya tlotlontswa, Sebopeho sa ho ngola, lebotha la mantswe, buka ya mantswe a moithuti, pampiri e hlwekileng le dibuka tsa hlakiso.
Tekanyetso	Tekanyetso e kenyeditse ho qetelwa ha sebopeho sa ho ngolwa, ho ngolwa ha dipolelo tse 3-5 tlasa setshwantsho, ho ngolwa ha seratswana tlasa sehlooho, ho ngolwa ha lenane kapa lengolo. Kereiti R- Taka ditshwantsho Kereiti 1 - Qala ka ho sebedisa tlhaku e kgolo Kereiti 2 - Ngola tema e hlahisang maikutlo Kereiti 3 – Sebedisa tlotlontswa e batsi ho tlasa thahasello ya ho ngola
O ka hlwaya mapatso jwang mongolong	Elliswa baithuti ho latela ditaelo Thusa baithuti ho ntsha dintlha kgolo pele ba ngola
Mapatso a a ka lokiswa jwang?	Qala ka ho ba le bonnete ka boitsebelo ba ditlhaku, medumo le ho kgona ho bopa dipolelo
Hopola	Ho bontsha baithuti ho ngola mantswe le dipolelo ka nako ya mongolo le ka ho ngola ka kopanelo Tshehetsa baithuti ho ya ka dihlopha tse nyenyane nakong ya ho ngola

3.1.4 Tshebediso ya Puo

Karolo ya puo	Ke eng? Hobaneng ha o le bohlokwa?
Tshebediso ya Puo	<p>Eng? :</p> <p>Tshebediso ya puo e mabapi le sebopeho sa puo, dipolelo, mekgwa ya ho ngola puo, kgetho ya mantswa le tsela eo mantswa a sebediswang ka teng ka nepo.</p> <p>Hobaneng?</p> <p>Tshebediso ya puo e shebana le melawana ya ho sebedisa puo. Sesotho jwaloka puo tse ding se na le melawana eo se e lateng bakeng sa ho se bua le ho se ngola. Mabopi le sebopeho sa puo, dipolelo, mekgwa ya ho ngola puo, kgetho ya mantswa le tsela eo mantswa a sebediswang ka teng ka nepo.</p>
E etswa neng	Tshebediso ya puo e kenyelleditswe ho rutweng ha ho mamela le ho bua le diketsahalang tsa kamehla tsa ho bala le ho ngola.
O ka ruta Tshebediso ya Puo jwang?	Bokgoni ba tshebediso ya puo bo rutwa ka nako ya ho ruta ho mamela le ho bua le ka nako ya ho bala le ho ngola. Ka nako e nngwe ho ka hlokahala hore tijjhere a hialose tshebediso ya puo ho ikemetse e le ho hlakisa nt'ha tse itseng tsa tshebediso ya puo.
Dithusa Thuto	Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapaha la Motheo la Thuto, Buka tse kgolo tsa ho bala, buka tsa ho bala.
Tekanyetso	<p>Tshebediso ya puo e lekolwa jwaloka karolo ya ho mamela le ho bua, ho bala le ho ngola. Mohlala wa tse lekolwang:</p> <p>Kereiti ya R</p> <ul style="list-style-type: none"> O qala ho ngola a hlokometse diphethoho tsa tshupasebaka: o 'ngola' ho tloha ho le letshehadi ho ya ho le letona, ho tloha hodimo ho ya tlase leqepheng

	<p>Kereiti ya 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kopitsa polelo e le nngwe ya ditaba ho tswa botong/ tjhateng ka nepahalo <p>Kereiti ya 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ngola bonyane dipolelo tse tharo ka ditaba tsa hae • a iqapele pale ka ho sebedisa medumo eo a ithutileng yona le mantsewe hlahang kgafetsa, ditlhaku tse kgolo le dikgutlo <p>Kereiti ya</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ngola mantsewe ho etsa polelo a sebedisa ditlhaku tse kgolo, dikgutlo, matshwao a potso le a makalo, diabulwa-diakwalwa/ maqotsi
<p>O ka hlwaya mapatso jwang mongolong</p>	<p>Tshwara pene ka mokgwa o fosahetseng. Baithuti ba dula ka tsela e sa nepahalang</p>
<p>Mapatso a a ka lokiswa jwang?</p>	<p>Tshwara pensile kapa pene ka nepahalo Baithuti ba dule ka nepahalo ditulong ho ya ka boholo ba bona Hopola boemo ba baithuti ha o ngola</p>
<p>Hopola</p>	<p>Baithuti ba fumane menyetla ya ho ngola mme ba ngole ho lekaneng ka letsatsi ho ya ka kereiti ya bona</p>

3.2 Botsamaisi Ba Phaposi Ya Borutelo

3.2.1 Tekanyetso ya nako

Tekanyetso ya nako ya dipuo (Sesotho Puo ya Lapeng le Puo ya Pele ya Tlatsetso) di bontshitswe CAPS tjena:

Dikolo tse fanang ka puo ya Afrika Borwa e le puo ya ho ruta di tla sebedisa dihora tse 7 bakeng sa Puo ya Lapeng le dihora tse 3 bakeng sa Puo ya Pele ya Tlatsetso Kereiting ya 1 le ya 2. Kereiting ya 3 nako ya tekanyetso bakeng sa Puo ya Lapeng ke dihora tse 7 le dihora tse 4 bakeng sa Puo ya Pele ya Tlatsetso.

3.2.2 Pakathuto

Nako ya ho bala ho ya ka CAPS boima bo tlameha hoba pakathutong le tsepamisong dithuto ho kenyeletsa (Ho bala Kopanelo; Ho bala ka Dihlopha, Medumo) le Ho ngola (Mongolo o kopanetsweng le Mongolo o ikemetseng, kwahollopuo, tlotlontswe le ditlhakiso tsa mopeleto) di tlameha ho etswa ho tloha Mantaha ho isa Labohlano. Ho tlatseletsa pakathuto e tlameha ho ba le sebaka ho kenyeletsa Ho mamela le Ho bua le dithutong tsa mongolo.

3.2.3 Nako ya tsepamiso ho Baleng le ho Ngoleng

Nakong ya thuto ya puo ho lokela ho ba le boikemisetso ho Baleng le ho Ngoleng. Tjhadimo ya nako e dumellang titjhere ho etsa Ho Bala ka Kopanelo e latelwe ke ho bala ka dihlopha se tataiswang tse pedi kamehla. Nakong ya ho bala ya karolo ya dihlopha tse balang ka tataiso (sehlotshwana se se nyenyane se bala le titjhere) ba bang kaofela ka phaposing ba nka karolo ho matlafatsa ditlhakiso tse jwaloka medumo, mopeleto, kwahollopuo le mongolo, kutlwisiso e ngolwang, ka bobedi le ho ipalla ka boikemelo.

3.2.4 Boitlhopiso le moralo wa titjhere wa ho ruta

Hore titjhere a kgone ho fihlela sepheo sa thuto, o lokela ho etsa bonnete ba hore thuto ya letsatsi e ntshetsa pele le dithusa thuto tsa bohlokwa (LTSM) di ya sebediswa ho thusa baithuti ho kgona ho bala di lokesitswe. Hona ho bolela hore titjhere o lokela ho ba le tse latelang tse hlophisitsweng pele ho thuto:

- **Faele ya titjhere ya moralo wa ho ruta**

Faele ena ebe le dithuto tse moralong wa beke (Mantaha ho ya Labohlano) tse hlahosang seo titjhere a tla beng a se ruta, mme hona ho tlo rutwa jwang, ditlhakiso di tla fapana jwang ho kenyeletsa baithuti ba fapaneng, thuto e tla lekolwa jwang le ho fana ka nako hore titjhere a etse tihadimo ya thuto.

- **Dithusathuto tsa ho bala (Boitlhopisetso)**

Dithusathuto kaofela tse tlang ho thusa titjhere di lokela di be di lokile pele ho thuto. Kahoo, titjhere o lokela ho tla phaposing a le malala a laotswe ka dithusathuto tseo a tla di sebedisa jwaloka; Buka e kgolo, Dibuka tse balwang, Buka tsa Tshebetso tsa Lefapha la Thuto ya Motheo, Sengolwa sa ho ballwa hodimo, Phoustara ya Puisano, dikarete tsa mantswe, karete tsa medumo, letlapa le nang le ditlwaelo tsa beke, dithusa thuto tsa nnete, papete, maseke, ditlhakiso tse ngolwang (leqhepe la ho sebeletsa) tse theilweng hodima se thuto e se hlokanang.

NB: Ho bohlokwa hore titjhere a hlophise dithusa thuto tseo a tlo di sebedisa bonyane letsatsi pele ho letsatsi leo a tlo ruta ka lona.

3.2.5 Ditlwaelo

Tlwaelo ya mehla phaposing ya mokgahlelo wa motheo o tlase o lokela ho kenyeletsa tse latelang:

- Kalendara, boemo ba lehodimo, matsatsi a tswalo, ditaba tsa mong
- Ho balla hodimo
- Ho pheta pale
- Medumo
- Puisano e amantsweng le tabakgolo ya tsa Bophelo bo Botle kapa sengolwa sebalwang
- Tlotlontswe e ntjha (mokotaba, sebadi)
- Sebopeho sa ho ngola
- Ho bala le ho tsepamisa nako ho ngoleng

3.2.6 Botsamaisi ba dithusa-thuto tsa ho bala

Titjhere o lokela ho etsa sebaka le botsamaisi ba dithusathuto ka phaposing ka mokgwa ona:

- Ho bontsha phoustara tsa puisano;
- Karete tsa mantswa, dikarete tsa medumo, dikarete tsa ho bala di tlameha ho bolokwa ka lebokosong le senang letho.
- Dibuka tsa baithuti tsa mosebetsi wa ka phaposing le dibuka tsa ho sebeletsa tsa Lefapha La Thuto ya Motheo di lokelwa ho bontshwa rakeng e fumanehang ho baithuti.

3.2.7 Moralo wa phaposi ya thuto

Moralo wa Mokgahlelo Wa Motheo wa Thuto e Tlase ka diphapusing di lokela ho hlophiswa ka tsela eo e tla fa matitjhere nako e lekaneng ho etsa tse latelang:

- Bontsha diphousEtara tsa mokotaba le tjhate ya medumo leboteng
- Bapatsa mongolo wa moithuti
- Ikemisetse hoba le sebaka sa mantswa a leboteng
- Etsa sebaka bakeng la sekgutlwana sa ho bala

3.3 Mehlala ya pakathuto

3.3.1 Mohlala wa Kereiti ya 1

KEREITI YA 1 DITLWAELO TSA BEKE: DIHORA TSE 7					
MANTAHA	LABOBEDI	LABORARO	LABONE	LABOHLANO	
Ho bua le ho mamela	15 Mongolo	15 Ho bua le ho mamela	15 Ho bua le ho mamela	15 Mongolo	15
Medumo	15 Medumo	15 Medumo	15 Medumo	15 Medumo	15
Ho bala ka tataiso ya dihlopha	30 Ho bala ka tataiso ya dihlopha	30 Ho bala ka tataiso ya dihlopha	30 Ho bala ka tataiso ya dihlopha	30 Ho bala ka tataiso ya dihlopha	30
Mongolo	15 Ho ngola	15 Mongolo	15 Ho ngola	15 Ho ngola	15
Ho bala ka kopanelo	15 Ho bala ka kopanelo	15 Ho bala ka kopanelo	15		
Nako yohle	1h30	1h30	1h30	1h15	1h15

3.3.2 Mohlala wa Kereiti ya 2

KEREITI YA 2; DITLWAELO TSA BEKE: DIHORA TSE 7					
MANTAHA	LABOBEDI	LABORARO	LABONE	LABOHLANO	
	Medumo	Ho bua le ho mamela	15	Medumo	15
Medumo	15	Mongolo	15	Medumo	15
Mongolo	15	Ho bala ka dihlopha	30	Ho bala ka kopanelo	15
Ho bala ka kopanelo	15	Ho bua le ho mamela	15	Mongolo	15
Ho bala ka dihlopha	30	Ho ngola	15	Ho bala ka dihlopha	30
Ho ngola	15				
Nako yohle	1h30	Nako yohle	1h30	Nako yohle	1h15
		Nako yohle	1h30	Nako yohle	1h15

3.3.1 Mohlala wa Kereiti ya 3

KEREITI YA 2; DITLWAELO TSA BEKE: DIHORA TSE 7				
MANTAHA	LABOBEDI	LABORARO	LABONE	LABOHLANO
Ho mamela le ho bua 15	Ho mamela le ho bua 15		-	Ho mamela le ho bua 15
Medumo 15	Medumo 15	Medumo 15	Medumo 15	
Mongolo 15	Ho bala ka kopanelo 20	Ho bala ka kopanelo 20	Mongolo 15	Ho bala ka kopanelo 20
Ho bala ka tataiso ya dihllopha 30	Ho bala ka tataiso ya dihllopha 30	Ho bala ka tataiso ya dihllopha 30	Ho bala ka tataiso ya dihllopha 30	Ho bala ka tataiso ya dihllopha 30
Nako yohle 1H15	Ho ngola 20	Mongolo 15	Ho ngola 20	Ho ngola 20
	Nako yohle 1H40	Nako yohle 1H20	Nako yohle 1H20	Nako yohle 1H25

* Ho Pheta Pale le Ho Balla Hodimo di sebedisa metsotso e mehlano ya nako ya Ho Mamela le Ho Bua

KAROLO YA 4: NTSHETSOPELE YA MOETLO WA HO BALA DKOLONG

3.4 Dintho le Maemo a Thusang ho Ntshetsapele Mananeo a Ho Bala

Mosupatsela ona o hlwaile dintho le maemo a latelang a nang le tshusumetso mokgahlelong wa Motheo bakeng sa ho ntshetsapele mananeo a ho ruta ho bala;

Kwetliso le tshehetso ya matitjhere	Phano le tshebediso ya dithusa thuto tsa ho bala	Ho ba le diphapusi tse nang le dingolwa ho thusa ho bala
Ho ba le dikgutlwana tsa ho bala phapusing ka nngwe	Bo teng ba bakwetlisi ba ho bala	Ho ba le laeaborari ,marangrang a dipuisano, tlhaisoleseding le tsa setekgeniki
Tshebedisano-mmoho le batswadi le setjhaba ka kakaretso	Ho kenya Tshebetsong Tekanyetso ya ho Bala Dikereiting tse Tlaase	Ho Kenya Tshebetsong Ditlwaelo le Ditekanyetso tsa ho Bala

Se thusang	Se bolela eng?	Bohlokwa ba sona ke eng?
Kwetliso le tshehetso ya matitjhere	Kwetliso le tshehetso ya matitjhere e mabapi le kwetliso ya matitjhere bakeng sa ho ruta ho bala mokgahlelong wa motheo. Sena se lokelwa ho etswa bakeng sa batho ba ithutelang botitjhere le boitjhoriso ba bao e seng e le matitjhere.	Kwetliso e hlwahlwa ya matitjhere le tshehetso ya bona kamehla ho tswa ho ba nka karolo bohle e tla ba le ditlamorao tse ntle bakeng sa ho bala dikereiting tsa motheo.
Phano le tshebediso ya dithusa thuto tsa ho bala	Dithusa thuto tsa kereiti ya R ho isa ho ya 3 di kenyelletsa Dibuka tse kgolo, Dibuka tse hlophisitsweng, Dibuka tsa dipale, Lenaneo la medumo, Diphousetara tsa dipuisano le Dibuka tsa tshebetso tsa Lefapha La Thuto ya Motheo.	Tshebediso ya Dithusa thuto e tla thusa titjhere ho ruta ho bala a sebediswa mekgwa e fapananeng ho latela tshitsiinyo ya State mente sa Leano la Kharikhulamo le Tekanyetso (SLKT).
Ho ba le diphapusi tse nang le dingolwa ho thusa ho bala	Ho ba le diphapusi tse nang le dingolwa ho thusa ho bala di na le ditjhate tsa medumo, diphousetara tsa dihlooho, lenane la mantswa, lebotla le nang le mantswa, le tse ngotsweng ke baithuti.	Ho ba le diphapusi tse nang le dingolwa ho thusa baithuti ho bona dingolwa ka mefuta e fapaneng hore ba tsebe ho bala ka bolokolohi.

Ho ba le dikgutlwana tsa ho bala phaposing ka nngwe	Sekgutlwana sa ho bala phaposing ke sebaka seo titjhere a behang dibuka tsa dipale, dikarete tsa ditshwantsho, dikarete tsa ho bala le dibuka sa bana tsa ho bala tsa disthwantsho.	Sekgutlwana sa ho bala phaposing ke sebaka seo baithuti ba ka ikgethelang buka eo ba ratang ho e bala ka bolokolohi e ba natefelang ba e bala ka kopanelo kapa ka boikemelo.
Bo teng ba bakwetlisi ba ho bala	Mokwetlisi wa ho bala ke motho ya kwetlitsweng ya thusong titjhere ho ruta bana ho bala ka phaposing.	Matitjhere a hloka tshehetso hore ba kgone ho etsa seo ba ithutileng sona boitjhorisong ka phaposing ya ho ruta. Ka hoo tshehetso ya mokwetlisi wa ho bala e etsa hore thuto ya ho bala e be bonolo.
Ho ba le laaborari le marangrang a dipuisana, tlhaisoleseding le tsa setekgeniki	<ul style="list-style-type: none"> Dithusa thuto tsa ICT di kenyelletsa boroto ya mahlalehlale (smartboards) le dibuka tsa setekgeniki (tablets). Laaborari e kenyelletsa dilaborari tse kgolo, laaborari tse nyane tsa sekolo kapa laaborari tsa setjhaba. 	<ul style="list-style-type: none"> Dithusa thuto tsa ICT di tla thusa baithuti ho ba le tsebo ya setekgeniki ya sekwalekwale. Ho ba le laaborari ho tla thusa baithuti ho ba le moetlo wa ho bala.
Tshebedisano-mmoho le batswadi le setjhaba ka kakaretso	Batswadi le setjhaba ka kakaretso ke ba nka karolo ba bohlokwa dikolong.	Batswadi le setjhaba ka kakaretso ba lokela ho nka karolo ho ntshetsapele ho bala ka ho ba teng diketsahalong le mekgatlong ya ho bala dikolong. Ba ka qala le mekgatlo ya batswadi yah o bala.
Ho kenya Tshebetsong Tekanyetso ya ho Bala Dikereiting tse Tlase	Tekanyetso ya ho Bala Dikereiting tse Tlase ke tekotshupo e sebediswang ho lekola bokgoni ba baithuti ba ho bala medumo, mantswe, diratswana le ho bontsha kulwisiso ya seo ba se badileng.	Tekanyetso ya ho bala Dikereiting tse Tlase e sebediswa ho ntlafatsa bokgoni ba ho bala ka bolokolohi e leng sesupo se setle sa bokgoni ba ho bala ka kutlwisiso dikereting tse tlase.
Ho Kenya Tshebetsong Ditlwaelo le Ditekanyetso tsa ho Bala	Ditlwaelo le ditekanyetso tsa ho bala ke ditekanyetso tseo titjhere le baithuti ba sebelletsang ho difihlella mabapi le ho bala ka bolokolohi.	Ditlwaelo le ditekanyetso tsa ho bala di na le bokgoni ba ho netefatsa hore bohle bana le ditlwaelo le ditekanyetso tseo ba di latelang ha ba ruta ho bala.

3.5 Maemo A Phaposi Ya ho Ruta

Maemo a phaposi ya ho ruta a lokela ho kgothalletse hore baithuti ba bale hobane ho bala ke senotlolo sa ho ntshetsopele ya ho bala. Ka hoo ho bohlokwa hore titjhere a etse hore maemo a phapusi ya hae a kgothalletse bana hore ba bale.

- **Phaposi e tletseng ka dingolwa** e nang lediphousetara, dikarete tsa medumo, lebota la mantswe le mabitso a baithuti.
- **Sebaka/sekgutlwana sa ho balla:** Dibuka tsa dipale ho ya boemo ba tsona, dikarete tsa ho bala, dibuka tsa dipale tse seng tsa nnete le tsa nnete.
- **Mekgwa ya ho bala:** Titjhere a ka sebedisa mekgwa e fapaneng ya ho bala jwaloka: Ho pheta pale kamehla, Ho balla hodimo, Ho bala ka kopanelo le ho bala ka dihlopha.

3.6 Karolo Ya Titjhere Ho Tswellisa Moetlo Wa Ho Bala Pele

E nngwe ya karolo ya mantlha ya titjhere ke ho tswellisa le ho hodisa lerato la ho bala ho baithuti bohle. Ho fihlella hona titjhere o tlamehile ho tswellisa ka ho bopa maemo a loketseng ho tshehetsa moetlo wa ho bala ka tsela e latelang:

- Matitjhere le baithuti ba tswellisa tshebediso ya dibuka
- Phano ya menyetla ho baithuti ho arolelana seo ba ithutileng sona
- Ho bua ka bangodi ba hlwahlwa le dingolwa

3.7 Karolo Ya Botsamaisi Ba Sekolo Ho Tswellisa Moetlo Wa Ho Bala

Ho nyolla moetlo wa ho bala ha se boikarabelo ba titjhere a le mong. Hona ke boikarabelo ba botsamaisi bohle ba sekolo. Batsamaisi ba sekolo ba tshwanela ho bea mohlala ka ponelopele, le sepheo sa sekolo. Boikarabelo ba botsamaisi ke ho nka ho bala ho le bohlokwa ba ho kenye ditekanyetsong tsa ditjhelete, ba be ba tshehetse mesebetsi yohle e phahamisang moetlo wa ho bala.

Dintlha tse latelang ke e meng ya mehlala ya se ka etswang ke botsamaisi ba sekolo ho tshehetsa le ho kgothalletsa moetlo wa ho bala.

- Ho tshehetsa mesebetsi yohle ya ho bala e etswang sekolong
- Tlhopiso ya dithusa thuto tse lebaneng le ho phahamisa moetlo wa ho bala
- Ho kenya tshebetsong leano le itshetlileng ho “tlohela tsohle o bale’
- Hlophisa dikopano moo ho tshohlwang bohlokwa ba ho bala
- Hlophisa mekete moo ho arolelanwang bohlokwa ba ho bala
- Mema ditho tsa setjhaba ho tla tshohla bohlokwa ba ho bala le melemo ya ho bala maphelong a rona
- Tshwara mananeo a kgethethileng a diketsahalo
- Ho bapatsa ditlhodisano tse phahamisang ho ngola le ho bala
- Phatlalatsa lesedinyaneng la batswadi la ditaba tsa sekolo tse amanag le diketsahalo tsa ho bala
- Kgothaletsa baithuti ho ba ditho tsa laeaborai ya sekolo le ya motse
- Maneha ditshwantsho tsa diketsahalo tsa ho bala le ho ngola maboteng
- Ditsebiso ka buka ya beke e tlang ho kgethwa ke mosuwehloho
- Hlwaya matsatsi moo baithuti ba tlang ho balla batswadi
- Mema bangodi le boradithothokiso ho tla kgothaletsa baithuti ka bohlokwa ba ho bala le ho ngola
- Kgothaletsa dikolo ho bopa mekgatlo ya ho bala

4.5 Karolo Ya Batswadi Le Setjhaba Ho Tswellisa Pele Moetlo Wa Ho Bala

Batswadi le setjhaba ba bapala karolo ya bohlokwa: Ba tshwanela hore:

- Ba kgothatse bana ka ho ba mamela ha ba bala
- Ba balle bana mahlasedi le dibuka
- Ba iponahatse dikolong ha ho na le diketsahalo tsa ho bala
- Ba sebedise laeaborari ya selehae
- E be karolo ya dihlopha tsa ho bala (Reading clubs)
- Ba fane ka dibuka le disebediswa tse ding tsa ho bala
- Ba ithaope ho thusa matitjhere
- Ba ithaope ho thusa baithuti ho bala
- Ba ithaope ho sebetsa dilaeaboraring tsa sekolo
- Sekolo ka seng se fane ka buka ho moithuti

SEKGOMARETSWA SA 1: LENANE LA MAREO A SEBEDISITSWENG

Lenane la mareo /Glossary	
English	Sesotho
Alphabetic	Tlhaku tsa nteterwane
Automaticity in decoding	Ho qhaqholla ho iketsahallang
Chasim/Donga	Sekgeo se seholo/lephao
Comprehension	Kutlwisiso
Consonants	Didumammoho
Context	Boitshetleho
Crack	Mapatso
Decoding	Ho qhaqhollo/Dikhouding
Gap	Sekgeo
Group guided Reading	Ho bala ka tataiso ya sehlopha
ICT (Information Communication Technology)	Marangrang a puisana, tlhaisoleseding le tsa setekgeniki
Identify	Hlwaya
Independent Reading	Ho bala ka bonngwe
Language	Puo
Language proficiency	Tsebo e hlwahlwa ya puo
Literacy	Tsebo ya ho bala le ho ngola
Manual	Mosupatsela
Morpheme	Mabopi
Morphology	Sebopeho sa mantswa
Multiple Exposure	Menyetla e mengata e fapaneng
Oral language	Puo ya molomo
Orthography	Mongolo
Paired Reading	Ho bala ka kopanelo
Phonemic awareness	Temoho ya kamano ya ditlhaku le medumo
Phonic freeze	Setshwantsho tse tsamaisanang le Modumo le lentswe
Phonological awareness	Temoho ya medumo
Phonology	Tshebediso ya Medumo
Principle	Ntlhatheo
Reader response	Tshusumetso ya mmadi
Reading	Ho bala
Reading Aloud	Ho balla hodimo
Resources	Dithusathuto
Sentence strips	Papetlana ya mantswa
Sequence	Tatellano/Letoto
Shared Reading	Ho bala ka bobedi
Speed	Lebelo
Syllables	Dinoko
Syntax	Sebopeho sa popelo
Vowels	Didumannotshi
Word bank	Pokello ya mantswa

LENANE LA DIBUKA LE DITOKOMANE TSE SEBEDISITSWENG

Department of Basic Education. 2008. Teaching Reading in Early Grades, Teacher's Handbook.

Pretoria: Department of Basic Education.

Department of Basic Education. 2011. Setatemente Sa Leano La Kharikhulamo Le Tekanyetso

Dikereite R-3, Sesotho Puo Ya Lapeng. Pretoria: Department of Basic Education.

Department of Basic Education. 2017. The Early Grade Reading Study (EGRS). Policy Summary.

Results of Year 2 Impact Evaluation. Pretoria: Department of Basic Education.

<https://www.education.gov.za/Portals/0/Documents/Publications/EGRS%20Policy%20Summary%20Report.pdf?ver=2017-08-15-092224-000>

Howie, S.J. et.al. 2017, PIRLS 2016: South African Highlights Report Centre for Evaluation and

Assessment, Faculty of Education, University of Pretoria.

Published by the Department of Basic Education

222 Struben Street

Private Bag X895, Pretoria, 0001

Telephone: 012 357 3000 Fax: 012 323 0601

ISBN: 000-0-0000-0000-0

© Department of Basic Education

website

www.education.gov.za

facebook

www.facebook.com/BasicEd

twitter

www.twitter.com/dbe_sa